

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

**Lvdovici Molinæ, E Societate Iesv Theologiæ Doctoris, &
Professoris, Commentaria, In primam D. Thomæ partem**

Molina, Luis de

Lugduni, 1622

Qvæstio XXVII. De Processione diuinarum personarum.

[urn:nbn:de:hbz:466:1-73915](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:hbz:466:1-73915)

DE MYSTERIO SANCTISSIMÆ
ET ADORANDISSIMÆ
TRINITATIS,

Doctore LUDOVICO MOLINÆ, e Societate IESV, Autore.

QVÆSTIO XXVII.

De Processione diuinarum personarum.

IRADITA huc usque prima ex illis tribus precipuis partibus, in quas à principio totum hoc opus distribuimus, in qua de Deo, & de attributis, que illi, quatenus vnus est in essentia, conueniunt, differunt, aggredditur D. Thomas secundam, in qua de arcano sanctissima Trinitatis mysterio totum nature lumen, Angelici etiam intellectus, transcendente usque ad quest. 43. disputat. Porro in eo tradendo, eo ordine progreditur, ut primo agat in hac questione de processionibus diuinarum personarum, per quas tum relationes originis, quibus persone constituuntur, ac distinguuntur, tum etiam persone ipse innotescunt. Secundo questione sequenti de relationibus originis. Et tertio de personis ipsis, aliisque ad hoc mysterium plenius intelligendum necessariis, usque ad questionem 43. pertractet.

ARTICVLVS I.

Vtrum in diuinis sit processio, simulque de erroribus Arii, Sabellij, & aliorum hæreticorum.

DISPVATIO I.

IRCÀ quaestionem propositam animaduertendum est, nomen processio, ut D. Thomas & Durandus in 1. dist. 13. q. 1. notant, videri primum impositum ad significandum motum progressuum animalium, quo à seipsis mota procedunt ab vno loco in alium; deinde verò videri extensum ad significandam quacumque emanationem vnius ab alio, tamquam à causa sua, aut principio: quo secundo modo sumitur hoc loco.

Diuus Thomas quatuor in hoc articulo præstat. Primo innuit, intenditque hanc conclusionem: In diuinis est processio. Quam probat, quia Scriptura sacra de rebus diuinis loquens vtriusque nominibus significandis processionem: cum autem ei non possit subesse fallum, neque hac in parte improprie aut metaphoricè loquatur, sed, ut in diuinis sit processio. Conclusio est de fide, ut constat ex illo Ioan. 7. Ego ex Deo processi. Ioan. 15. Spiritus veritatis, qui à Patre procedit. Ecclesiast. 24. Sapientia genita de se ipsa ait: Ego ex ore (id est, intellectu) altissimi prædium, primogenita ante omnem creaturam. Mich. 5. de Messia dicitur: Egressus eius ab initio à diebus æternitatis. Et in Symbolo, quod in Missis canitur: Qui ex Patre Filioque procedit.

Secundo loco excludit errorem Arii, qui vixit

A tempore Syluestri, & Constantini circa annum 314. Hic processionem diuinam actionem quædam ad extra esse dicebat, quibus effectus essentialiter, ac substantialiter à suis causis distincti producerentur. Etenim licet Filium Dei, propter ea, quæ in Scripturis de eo dicuntur, verbo tenus Deum, Patrique similem esse affirmaret, neque proinde concedere veller plures Deos, dicebat tamen, neque confubstantialem, neque coæternum Patri fuisse, sed esse creaturam quamdam spiritualem omnium nobilissimam, de nihilo ante omnia alia à Deo creatam, non tamen ex æternitate, & ob id præcessisse infinitum tempus cogitationis apprehensum, in quo nondum erat. Addebat, iuxta illud Ioan. 1. Et Verbum caro factum est, sumpsisse in vtero Virginis solam carnem, non verò animam rationalem, sed carni loco animæ vniuersam suam substantiam, idcircoque esse hominem per mysterium incarnationis, non tamen eiusdem speciei, & rationis nobiscum. De Spiritu sancto affirmabat, esse de nihilo creatum à Filio, illo inferiorem. Ita referunt Epiphanius libro secundo aduersus hæreses, hæresi 69. Augustinus de hæresibus ad Quod vult Deum, hæresi 49. & Socrates lib. 1. cap. 2. & 3.

C Origenes, qui circa annum 237. floruit, tamquam pater, & fons hæresis Arianorum fuit habitus, quatenus, teste Epiphanio in epistola ad Ioannem Hierosolymitanum, docuit Filium non posse videre Patrem, neque item Spiritum sanctum posse videre Filium. Imò Augustinus hæresi 43. affirmat Origenem docuisse, Filium Patri collatum esse mendacium, neque orandum vnà cum Patre, sed Filium & Spiritum sanctum esse creaturas. D. Thomas 4. contra gentes, cap. 6. suspicatur hæresim hanc ex verbis Platonis ortum habuisse: quia Plato consi-

Arii error circa diuinas processionem, personas, & Christi tam diuinitatem, quam humanitatem.

Origenis errores circa personas diuinas.

Processio quo patet sumatur.

Primo con-

cludit.

Arij error à pluribus pontificibus ante Arium damnatus.

tuebat summum Deum Patrem creatorem omnium rerum, addebatque ab eo primo fuisse primam mentem, per quam cetera fierent: Origenes vero Platonice fuit. Credendum præterea est, multos ex sectatoribus Platonis & Origenis ante Arium in eodem fuisse errore, tamen non eas vires habuerit, quas in Ario assumpsit. Hic namque idem error est, quem ante tempora Arii adductis multis Scripturæ sacræ testimoniis damnarunt Xistus I. episto. 1. decretali ad omnes Christi fideles. Xistus II. epist. 1. ad Gratium Episcopum, Felix I. epist. 3. ad Benignum Episcopum, & Marcellinus epist. 1. ad Salomonem Episcopum. Eundem damnare videtur Higinus, & Soter, uterque epist. 1. Athanasius etiam in epistola ad Episcopos Africae, ita inquit: *Prisci Episcopi ab hinc annis prope 130. tum qui Roma, tum qui in nostra civitate pontificatum gessere, accusaverunt eos, qui Filium creaturam dicerent, aut qui negarent eum consubstantialium Patri. Qua eadem epistola docet, vocabulum divinitus, quo Patres Nicenæ Synodi Patrem, & Filium consubstantiales esse expresserunt, non fuisse tunc inuentum, sed prius à Patribus usurpatum. Et sanè Higinus epistola citata ita ait: Nos itaque in natura divinitatis (quia unum sunt Pater & Filius & Spiritus sanctus) neque Patrem aliquo tempore credimus præcessisse, ut maior sit Filio, neque Filium postea natum esse, ut divinitate Patris minoretur.*

Origenes à Pamphil. excusatur.

Illud admonerim, Pamphilum martyrem in Apologia pro Origene, qua habetur ad finem primi tomi operum Origenis, multis adductis testimoniis ex operibus illius conari vendicare eum ab errore, quem Epiphanius, & Augustinus Epiphanius sequutus, illi tribuunt, nec sine specie maxima probabilitatis, cum testimonia citet in quibus contrarium docuit Origenes. Et tam Pamphilus, quam Rufinus contendunt, errores multos insertos fuisse operibus Origenis ab illius aduersariis. At certe licet ex testimoniis, quæ Pamphilus citat, constet Origenem asseruisse, Filium esse coeternum, & consubstantialium Patri, neque esse à Patre productum de nihilo, atque adeo creatum, sed esse de substantia Patris, nihilominus, si rectè testimonia expendantur, redolere videntur, Filium non ea ratione consubstantialium esse Patri, quasi eadem numero natura sit in utroque, sed potius quasi Filius sit tamquam vapor de substantia Patris exhalatus: quod error est in fide. Cæterum quid de Origene censendum sit dicemus quaest. 64. artic. 2.

Inter sectatores, præcipuosque hæresis Arianae defensores, connumerantur Eusebius Episcopus Nicomedie, Lucius, Acetius, Acetius, Eunomius. Hi duo Arianae hæresi addiderunt, Filium per omnia Patri esse dissimilem, ut Augustinus hæresi 54. refert: aduersus Eunomium scripsit Basilus tres libros: Macedonius ab Ario dissensit, quatenus Filium Patri consubstantialium affirmat: cum eo verò consensit, affirmans Spiritum sanctum esse creaturam, qua de causa Macedoniani semi-Ariani appellati sunt, ut testatur Augustinus hæresi 52. Contra Maximum Arianium scripsit Augustinus tres libros, & contra Felicianum Arianium librum unum, habentur verò 6. tomo operum Augustini.

Mahometi origo.

Mahometus (quem Ioannes Damascenus hæresi 106. Mahomedium appellat) de mercenario camelorum pastore, ac mercatore diues effectus, à Sergio Nestoriano pseudomonacho instructus ac adiutus circa annum 640. sectam mediam ex hac Ariana, & ex Iudaica, multarumque aliarum hæresum, ac fabularum collatione commixtam confecit. Quod

ad præfens institutum attinet, docuit unum esse Deum, qui neque genuit, neque genitus est. Christum dixit esse Dei Verbum, at puram creaturam, conceptumque fuisse per Spiritum sanctum de Maria, negavit à Iudeis crucifixum. Inter alia, hæc de Christo scribuntur in Alchorano. *Christus Iesus filius est Mariae, & Apostolus Dei, & Verbum Dei, quod in ea posuit per Spiritum sanctum.* Rursum inducit Deum dicentem. *Dedimus Iesum Christum filium Mariae, ut faceret prodigia, & miracula manifesta & perfecimus eum per Spiritum sanctum.* Addidit, *Christum fuisse annuntiatum, & per Spiritum sanctum sanctificatum, & non communi operatione nature, sed virtute Dei conceptum, & ex Maria virgine sanctissima, & supra omnes mulieres munda procreatum.* Quibus miræ laudes sanctissimæ Matris adiciuntur in Alchorano. Si placet, legito Sanderum lib. 7. de viliabili monarchia Ecclesiæ, hæresi 125. & Canisium lib. 3. de Deipara, cap. 20.

Tertio loco excludit D. Thomas errorem Sabellij, errore Arii antiquiore. Sabellius sub Stephano summo Pontifice, & Æmiliano Imperatore circa annum 255. processionem diuinam secundum actionem Dei ad extra est etiam interpretatus: aliter tamen ac Arius. Constat enim namque, Filium esse verum Deum Patri consubstantialium, & Spiritum sanctum similiter: nihilominus in Deo esse unum tantum suppositum ac personam, quæ, ut ex tempore naturam assumpsit humanam, diceretur Dei Filius: in se verò, atque ut principium est rerum creaturarum, diceretur Pater: ut autem ex tempore sanctificat creaturas mente præditas, diceretur Spiritus sanctus. Quare concedebat id, quod inde necessarium sequebatur, nempe Christum simul esse Patrem, Filium, & Spiritum sanctum, nec minus Patrem, & Spiritum sanctum fuisse passos, & sepultos, quam Filium. Qua de causa sectatores huius erroris Patripassiani nuncupati sunt. Ita Hilarius 4. de Trinitate, & Augustinus hæresi 70. Eundem errorem secutus est postea Priscillianus, ut Augustinus ibidem refert.

Error hic antiquior fuit Sabellio, quia tamen eius tempore maiores vires accepit, multoque plures infecti, Sabellio tributus est. Etenim Victor summo Pontifice, & Commodus Imperatore, circa annum 186. ex sectatoribus Montani, qui tum Montanista, tum Cataphryges dicti sunt, aliqui, quos Cataphrygas secundum Æschinem vocabant, docere coeperunt, Christum simul esse Filium, & Patrem. Eisdem secuti sunt Praxeas, & Victorinus (ut Terullianus de præscriptionibus refert) *sanctissimam Trinitatem in unius persona angustias* (ut Hieronymus ad Marcellam scribit) *cogentes.* Hunc errorem complexus est postea Noërus, ut Epiphanius hæresi 57. refert. Noërus Sabellius est secutus, & eam hæresim corroboravit, ideoque eius sectæ autor habitus est.

Quarto loco statuit D. Thomas hanc secundam conclusionem: *Processio in diuinis convenientius constituitur secundum emanationem ad intra, ut Catholica fides docet, quam secundum actionem ad extra, ut hæretici peruersè interpretantur.* Ante probationem præmittit, in rebus creatis omnem processionem unius ex alio esse per aliquam actionem: quemadmodum verò duplex est actio, una transiens, alia manens in ipso agente: ita duplex est processio, una transiens extra causam agentem, qualis est processio caloris ab igne in aquam: altera manens intra causam agentem, quo pacto, quando aliquid intelligimus, conceptus, seu verbum mentis, quo

Quid de Christo Domino & virgine matre scribitur.

Sabellij error circa diuinam processionem ac personam.

Secunda D. Thomæ conclusio.

quod percipimus, emanat ab intellectu per actum intelligendi, & manet intra ipsum. Atque hoc est, quod significant verba illa Divi Thomae: Quicumque intelligit, ex hoc ipso, quod intelligit, procedit aliquid intra ipsum, quod est conceptio rei intellecte, ex vi intellectus proveniens, & ex eius notitia procedens. Quam quidem conceptionem vox significat, & dicitur verbum cordis significatum verbo oris. Hactenus D. Thomas, qui nomine conceptionis, conceptum, seu verbum mentis, ut satis ipse explicat, intelligit. Porro conceptum dicit provenire ex vi intellectiva, hoc est, ex intellectu, tamquam ex potentia & principio efficiente, & ex eius notitia, id est, actu cognoscendi, & intelligendi tamquam ex actione, cuius terminus productus est conceptus, seu verbum mentis.

His ita constitutis, probat conclusionem in hunc modum: Deus est supra res omnes creatas, easque intervallo infinito excedit: ergo quae in Deo esse dicuntur non sunt intelligenda ad modum eorum, quae in rebus infimis creatis, ut sunt corpora, inveniuntur, sed ad modum eorum, quae inveniuntur in rebus supremis, quales sunt intellectuales substantiae, a quibus similitudo accepta non representat, quantum par est, divina, ut sunt in seipsis: ergo processio, quam Scriptura sacra ponit in Deo, non est intelligenda secundum actionem transcurrentem, qualis cernitur in corporibus, sed secundum emanationem ad intra, eo modo, quo dum aliquid intelligitur, verbum rei intellecte emanat intra intellectum a dicente & producente illud, & hoc modo fides Catholica constituit processionem in divinis.

Quo loco adverte, merito D. Thomam intulisse, processionem in divinis intelligendam esse secundum emanationem ad intra in intellectu, & non intulisse, intelligendam esse secundum actionem ad intra: quoniam processio in divinis non est actio, sed emanatio. Atque in eo deficit processio verbi creati in intellectu creato, à representatione emanationis divinae: processio namque verbi creati per actum intelligendi est vera actio, per quam producitur verus effectus distinctus essentialiter à producente, quod necessarium est ad rationem actionis, atque effectus, & causae: at verò in divinis licet detur productio ad intra rei distinctae à producente, quod satis est ad rationem emanationis & productionis, quia tamen res illa non distinguitur essentialiter à producente, neque datur ibi actio, neque causa, neque effectus, sed solum productio & emanatio ad intra, quae latius patet, quam actio, omnis quippe actio productio est & emanatio, sed non è contrario.

DISPUTATIO II.

Ex veteri testamento adversus Iudaeos, & hereticos demonstratur, Christum verum Deum esse Patri consubstantialem.

Sequentibus disputationibus sunt explicanda latius, quae disputatione precedente praesè dicta sunt. Ac primò non solum adversus Arianos, sed etiam adversus Iudaeos, qui testamentum veteris recipiunt, eisdem testimoniis est hac disputatione demonstrandum, Christum esse verum Deum.

Secunda secundae, dum de libris canonicis esset sermo, ostendimus, Iob fuisse prophetis omnibus veteris testamenti antiquiorem: quare operapretium erit ab eius verbis initium sumere. Is ergo in medium constitutus, ad Ecclesiamque legis naturae spectans, cum cap. 19. tot modis, ac tam vehementer se attritum à Deo conquereretur, ut affir-

Molina in D. Thom.

maret, habere se instar arboris eradicatae, sine spe in iis, quae ad hanc vitam pertinent, tamen excellentiorem multò sibi spem apud Deum post hanc vitam remanere ostendere volens, ferè bis mille annos ante Christi adventum miro verborum pondere in hunc modum de Messia Servatore mundi, deque mortuorum resurrectione vaticinatus est. Quis mihi tribuat, ut scribantur sermones mei? Quis mihi det, ut exarentur in libro stylo ferreo, aut plumbeo lamina, vel caele sculptantur in silice? Scio enim, quod Redemptor meus vivit, & in novissimo die de terra surrecturus sum, & rursum circumdabor pelle mea, & in carne mea videbo Deum: quem visurus sum ego ipse, & oculi mei conspiciuntur sunt, & non alius: reposita est haec spes mea in sinu meo. Ita habet editio vulgata.

Paraphrastes Chaldaicus cuius maxima est auctoritas apud Iudaeos, ita transtulit: Quis tribuat hiis, ut scribantur sermones mei? Quis det, ut signentur in libro stylo ferreo, & plumbi lamina in aeternum in petra sculptantur? Ego scio, quia Redemptor meus vivit, & post hac redemptio eius consurget super me, & postquam inflata fuerit pelles mea, erit hoc, & de carne mea videbo iterum Deum, quem ego visurus sum mihi, & oculi mei videbunt, & non alius: coisumpti sunt renes mei in sinu meo.

Litera Hebraica de verbo ad verbum ita habet. Quis dabit nunc, & scriberentur sermones mei? Quis dabit in libro, & imprimerentur in stylo ferreo, & plumbeo in perpetuum in petra sculpterentur. Ego novi Redemptorem meum vivum, & in novissimo super pulverem staturum, & postquam pellem meam contriverint hanc, & de carne mea videbo Deum, quem ego visurus sum mihi, & oculi mei videbunt, & non alius, defecerunt renes mei in sinu meo. Haec omnia habes in Bibliis Regiis Antuerpiensibus iuncto 2. tomo apparatus.

Phrasis illa Hebraica מי יתן אפי וכתובו מלי mi ijthen ephè veijkoubbhun millai, id est, Quis dabit & scriberentur sermones mei? Similis est Hispana, quae dicimus: Qui en diese agora y escrivi essense mis palabras? Quae cum sibi optantis sit, ut scribantur sermones eius idiomaque Latinum in tali loquendi forma, neque consueverit uti adverbio, nunc quod tamen in Hispano, & Hebraeo sermone in ea, & similibus loquendi formulis exaggerantis est, vel desiderium, vel id de quo est sermo, neque item consueverit adhibere coniunctionem illam, & ut Hebraeus, Hispanusque sermo adhibere solent, merito vulgatus interpretes verba Iob idiomati Latino adaptas, transtulit. Quis mihi tribuat, ut scribantur sermones mei? Etenim si beatus Iob Latine fuisset locutus, eodem proforsus modo senta sui animi expressisset.

Verba illa quae sequuntur, מי יתן בכפר וידעו mi ijthen bassopher veidhaghè, id est, Quis dabit in libro, & imprimerentur, transpositum habent verbum illud, in libro: idque metri causa, ut Caietanus in eum locum affirmat. Ut enim 2. loco citato dictum est, ferè totus ille liber metrum, non verò soluta oratione, in Hebraeo est scriptus. Quare ordo literarum est: Quis dabit, & imprimerentur in libro, id est, ut imprimerentur in libro: est enim eadem haec phrasis cum praecedente. Cum verò impressio sermonum in libro stylo ferreo iuxta morem temporum illorum fieret exarando, merito transtulit vulgatus interpretes: Quis mihi det, ut exarentur in libro.

Verba quae sequuntur, בעט ברזל ועפרה begubet barzel vegbophareth, id est, in stylo ferreo, & plumbeo, coniungi possunt cum praecedentibus, & cum sequentibus. Praeterea, in Hebraeo verba illa, ferreo, & plumbeo, non sunt denominativa & adiectiva, deducta à ferro, & plumbo, sed substantiva significantia ferrum, & plumbum: poròstque

H h vtrum

Primes locus ad institutionem probandum ex cap. Iob. 19. desumitur.

Circulatio confirmatio.

Processio in divinis non est actio.

Iob prophetis antiquior.

utrumque verbum construi, vel cum stylo, eo modo, quo Hispanè dicimus, *E stylo hierro, y de plomo*: vel primum potest construi cum stylo, atque coniunctio, & quæ sequitur, potest coniungere plumbum cum libro, ita ut sit sensus, *exarentur in libro stylo ferreo, & in plumbo*: utrumque enim sensum patitur littera Hebræa, idiomâque Hebræum.

Iuxta hæc ergo, coniungendo verba illa cum præcedentibus, duplex est sensus. Primus: *Quis mihi det, ut exarentur in libro stylo ferreo, & in plumbo*. Hic tamen sensus germanus non est. Etenim neque in more positum erat utroque stylo exarare, atque imprimere sermones in libro, sed solo ferreo ad id aptiori, neque beatus Iob id optabat. Quare neque editio vulgata, neque Paraphrastes Chaldaicus hunc sensum innuunt. Secundus est: *Quis mihi det, ut exarentur in libro stylo ferreo, & in plumbo*, ita videlicet, ut in lamina plumbi ad modum paginarum libri expansa, exarentur etiam, ut diutius exarati permanerent. Atque hunc sensum amplexus est interpres vulgatus, ad quem melius exprimendū, dixit, *aut plumbi lamina*. Paraphrastes quoque Chaldaicus vsus est *plumbi lamina*.

Sanctus Pagninus verò, Arias Montanus, & reliqui, qui de verbo ad verbum Hebræa verba in Latinum sermonem vertere conantur, quia non aliter transferri in Latinum poterant nomina illa substantiua, ferrum & plumbum (quæ in Hebræo, perinde atque in Hispano sermone, declinatione carent) quam vel efficiendo de illis adiectiua & denominatiua, vel addendo aliquid, eò quòd idioma Latinum aliud non patitur, elegerunt potius vertere, in *stylo ferreo, & plumbeo*, quam aliquid addere. Ex quibus patet, litteram Hebræam nihil pugnare cum sensu, quem editio vulgata expressit.

Antequàm autem explicemus, quem sensum eadem verba efficiant, si cum sequentibus iungantur, prosequemur sensum, quem interpres vulgatus in sequentibus verbis amplexus est, expressitque in editione vulgata. Sequitur. *In perpetuum in petra sculperentur*. In Hebræo habetur, *לצדך לצדך* laghad, id est, vsque, quod Hebræa phrasi est idem, quod in perpetuum. Loco cuius Tirelmanus in eundem locum affirmat, vulgatum interpretem transulisse, aut certe sculperentur in silice, id est, petra dura, quò diutius adhuc permaneant. Quasi iuxta sensum, quem vulgatus interpres expressit, Iob processerit gradatim à minoribus ad maiora, exoptans primum, ut ipsius sermones absolutè scriberentur, deinde ut in libro stylo ferreo, aut plumbi lamina: tertio, aut certe ut ad maiorem diuturnitatem, & ut pluribus innotescerent, sculperentur in lapide duro: silex namque, licet significet lapidem quemcumque, ex quo ignis elici potest, interdum tamen sumitur latius pro quocumque saxo duro. Animaduertendum deinde est, idioma Hebræum pati eo loco sensum illum disiunctiuum.

Contendit autem Tirelmanus in editione vulgata legendum non esse, aut cælte sculperentur in silice, ut multi codices habent, idque persuadere conatur primò. Quia in lingua Latina non reperitur tale nomen significans instrumentum, quo litteræ in lapide, aut metallo insculperentur, sed inuentum quorundam fuisse affirmat ex aliquibus dictionariis barbaris. Secundo, quia neque in Hebræo, neque in Græca Septuaginta interpretum translatione, de eo instrumento vlla sit mentio, neque expositores in eum locum illius meminere. Præterea, quia vetustissimi aliqui codices editionis vulgatae eo loco non habent, cælte, sed certè. His rationibus permo-

ti, qui in eudendis quàm emendatissimè Bibliis, tam Complutensibus, quàm regis Antuerpiensibus suam operam nauarunt, expungentes, cælte, apposuerunt, aut certe sculperentur in silice.

Qui cum his omnibus autoribus sibi persuaderet, mendum transcribentium & calchographorum esse, legere in editione vulgata, cælte, dicere posset: cum cælte, & certè in vno caractere differant, cumque tantopere quadrat cælte cum exaratione characterum in silice, sanè qui textus Hebræum & Græcum non consulerent, arbitrarenturque vocabulo, cæltis, significari instrumentum illud, facile arbitrari potuisse, legendum potius esse cælte, quàm certè, eaque ratione obrepisse mendum illud.

Mihi tamen longè verisimilius videtur, vulgatum interpretem transulisse, cælte, & non, certè, eamque esse legitimam lectionem editionis vulgatae. Moueor primò, quia ex quodam epitaphio antiquissimo, quod Aldus Manutius refert in libro de Orthographiæ ratione littera C. voce, *choaca*, constat, vocabulum illud esse Latinum in ea significatione: deductumque videtur à verbo, *caelo*, quod sculpere significat: scribendumque est cum diphthongo, ut

illud scribit Calepinus: quin diceret, ex Latino sermone originem traxisse, quòd instrumentum illud Hispano sermone, *Sixel*, dicatur, ut in plerisque aliis sermonis Hispani factum videmus. Moueor secundo, quoniam interpres Latinus iure suo potuit transferre eo pacto textum Hebræum. Cum enim in littera Hebræa stylus ferreus referatur etiam ad sculpendum in petra, huiusmodique stylus, quo in petra, aut in metallo litteræ exarantur, proprio nomine Latino, cæltis, cæltis, appelletur, potuit vulgatus interpres supplens, ac repetens stylum suo proprio nomine Latino, transferre, aut cælte sculperentur in silice. Moueor tertio, quoniam nec fidelis, nec

apta est translatio loco *לצדך לצדך* laghad, id est, in perpetuum transferre certè: interpres autem vulgatus cernens diuturnitatem explicari satis in eo, quòd sermones sculperentur in silice, consultò prætermittere potuit versionem, *לצדך לצדך* laghad, addereque in perpetuum. Moueor quartò, quia codices omnes, quibus vtuntur Ecclesiæ in officio defunctorum, habent, *cælte*, & ita in Ecclesiis omnibus legitur, neque scimus Ecclesiis aliter aliquando legisse: imò & codices bibliorum, ut plurimum habent cælte, eodemque modo legit Hieronymus tom. 2.

in epistola ad Pammachium aduersus errores Ioannis Hierosolymitani: longèque verisimilis est, viros peritos linguarum, non inuenientes in Hebræo, & Græco nomen instrumenti, neque apud autores Latinos reperientes nomen cæltis, arbitratos fuisse, barbaros corrupisse litteram, potiusque legendum esse, certè, eaque ratione mutasse primæuam, legitimamque lectionem editionis vulgatae quam aliquos reperientes in aliquibus dictionariis nomen, *cæltis*, videtisque quadrare, cælte, cum exaratione characterum in silice, inconsultis codicibus Hebræicis & Græcis, ausos fuisse mutare, certè, in cælte. Hæc de sensibus totius periodi hæctenus explicata, si verba illa, stylo ferreo & plumbeo, referantur ad præcedentia, ut editio vulgata ea retulit.

Si verò referantur ad sequentia, & dicatur, in stylo ferreo, & plumbo in perpetuum, in petra sculperentur, duplex potest esse sensus. Vnus, quòd stylo ferreo, & plumbo etiam tamquam stylo, in perpetuum in petra sculperentur. Atque hic sensus parum probabilitatis habet: quippe cum stylus plumbeus

Legendum
sit in editio-
ne vulgata
cælte, an po-
tius certè.

Tirelmani
opinio.

Legendum
cælte, con-
similius vi-
deri.

plumbeus ineptus omnino sit ad sculpendum & exarandum in lapide. Alter est, quod stylo ferreo, & plumbo tamquam atramento misso in caractere exaratos, vt melius legerentur, sculperentur in perpetuum in petra. Atque hic sensus est satis probabilis, pariterque illum optime contextus Hebraeus, & interpretatio Chaldaei Paraphraasis. Ego sane memini, me quondam vidisse in lapide antiquo characteres exaratos, loco atramenti cavitatibus characterum plumbo repletis. Quare vel hunc sensum, vel quem expressit editio vulgata, intendit beatus Iob. Interpretes vero vulgatis, cum vtrumque exprimeret nequiuissent, elegit illum alium, quem iudicauit verisimiliorem, illique potius est adhaerendum.

Sequitur verba Iob, quae tantopere & tam firmiter scribi optabat. וְאֵינִי יִדְּעָתִי וְאֵינִי יֹדְעִי וְאֵינִי יֹדְעִי וְאֵינִי יֹדְעִי. *Vaani id est, nescio. Ego noui redemptorem meum viuum, id est, viuere.* In his verbis non alia est diuersitas inter versionem hanc de verbo ad verbum, editionem vulgatam, ac versionem Paraphraasis, nisi quod in editione vulgata disponuntur haec verba accommodatè ad idioma Latinum.

Subiungit: וְאֵינִי יֹדְעִי וְאֵינִי יֹדְעִי וְאֵינִי יֹדְעִי וְאֵינִי יֹדְעִי. *Peabaron ghal ghabhar iachum. Et in nouissimo die scilicet, aut tempore super puluerem staturum.* In Hebraeo verbum, staturum, ambiguum est, ac indifferens, vt sit sensus, ipsum Redemptorem staturum de puluere, quasi resurgat ipse, vel vt sit sensus, Redemptorem staturum super puluerem, vim suam adhibendo vt resurgere faciat. Hoc secundum, vt quadrans, contentienseque magis cum sequentibus, expressit editio vulgata, illis verbis: *De terra resurcturus sum.* Consonat etiam Paraphraasis Chaldaica vertens, & posthaec redemptio eius consurgat super me.

Sequitur: וְאֵינִי יֹדְעִי וְאֵינִי יֹדְעִי וְאֵינִי יֹדְעִי וְאֵינִי יֹדְעִי. *Peabaron gbori nichphu zorb. & postquam pellem meam contriuerim hanc.* In Hebraeo verbum est ambiguae significationis, quod verti potest, *Et postquam circumdederint hac pelle mea*, ea videlicet, quae ipsa continentur, nempe, artus meos, ac me ipsum. Quod vulgatus clarius, accommodatèque ad idioma Latinum vertit, & *rursus circumdabor pelle mea.* Atque hic sensus cohaeret planè cum praecedentibus, & sequentibus. Aliter potest verti, *Et postquam contriuerim pellem hanc*, vermes scilicet (vt verterunt Sanctes Pagninus, & Arias Montanus) erit (supple) *quod dictum est*, nempe resurrectio mea de puluere. Hic sensus non ita cohaeret cum praecedentibus & sequentibus, vt cohaeret sensus, quem expressit editio vulgata: nihilominus idem est cum illo, nihilque impedit, quominus, iunctis praecedentibus & sequentibus, ex hoc contextu clarè colligatur resurrectio mortuorum, & aduentus Messiae, qui simul esset verus Deus & homo.

Sequitur: וְאֵינִי יֹדְעִי וְאֵינִי יֹדְעִי וְאֵינִי יֹדְעִי וְאֵינִי יֹדְעִי. *Vnibbeschbara, ebeze eloabsascher ani ebeze li veghene rau velo zar. Et de carne mea videbo Deum, quem ego visurus sum mihi, & oculi mei viderunt, pro videntur (iuxta phrasim Hebraeam, qua praeteritum ponitur pro futuro) & non alius.* Editio vulgata & Paraphraasis Chaldaica nihil in sententia differunt ab his verbis. Neque planè aliquid minus expectari poterat, vt subiungeret beatus Iob, quod dignum esset tam ardenti desiderio, vt tam firmiter ad memoriam temporis sempiternam ipsius sermones scriberentur, neque potest excogitari alius sensus, qui cohaeret, & dignus sit, nisi, qui expositus est. Nonnulli codices Latini etiam habent, *Et in carne mea videbo Deum saluato.* Molina in D. Thom.

A *rem meum. Quem visurus sum ego ipse & oculi mei, &c.*

Ex verbis Iob haecenus explicatis, praeter veritatem futuram resurrectionis in fine mundi, colligitur aperte aduentus Messiae, qui simul esset Deus & homo, id quod modò intendimus probare. Cum enim beatus Iob dicat, se scire redemptorè suum viuere, & quoad naturam humanam, seu quàm homo, tunc non viueret, vtique agnouit in eo naturam & suppositum diuinum, secundum quod idem redemptor, per communicationem idiomatum, iam tunc vivebat, iuxta illud Christi Ioannis capite 8. *Antequam Abraham fieret, ego sum.* Cum item dicat fore, vt, vbi reuixerit in nouissimo die in carne sua, videat Deum, quem ipsemet, & non alius pro ipso est visurus, cumque adiciat fore, vt oculi carni, quos post resurrectionem accepturus est, intueantur eundem: implicet autem contradictionem, Deum atque redemptorem, quatenus Deus est, oculis carnis videri, vt quaestione vndecima ostensum est, vtique agnoscit beatus Iob, ac confitetur in Messia naturam humanam vnitam diuinae in eodem supposito, secundum quam is ipse, qui est Deus, simul sit homo, & ratione cuius is, qui oculis corporeis conspiciat eum, quatenus est homo, verè per communicationem idiomatum dicitur conspiciere Deum, quippe cum conspiciat illum ipsum, qui est Deus.

C *Consentit locus hic beati Iob cum illo Apocalypsis de aduentu Christi in die iudicij ad iudicandos viuos & mortuos: Ecce venit cum nubibus, & videbit eum omnis oculus.* Secundus locus, vnde probatur Christum verum esse Deum, est Dauidis Psalmo secundo: quem locum ad hoc idem probandum citat Paulus ad Hebr. 1. Psalmus ille, vt eius decursus manifestat, absque vilo dubio intelligitur de Messia: neque enim, quae in eo dicuntur, vel Dauidi, vel alicui alteri regi accommodari possunt, vt Psalmsum illum intuenti, ac expendenti erit manifestum, ideòque semper à Rabinis, tam antiquis, quam recentioribus, de Messia fuit intellectus, vno recentiori Rabbi Salomone Gallo excepto, qui licet confiteatur ab antiquis Rabinis ita fuisse intellectum, impudenter tamen ait, *propter hereticos (id est, nos Christianos) velle se illum interpretari de Dauid.* In eo Psalmo introducitur Christus de seipso dicens, *Dominus dixit ad me, filius meus es tu, ego hodie genui te.* Contextusque Hebraeus de verbo ad verbum consonat cum editione vulgata, quae in Plamis est Septuaginta interpretum. Loco verò illius verbi, *Dominus*, in textu Hebraeo habetur nomen, יְהוָה *ieuouah*, quod numquam nisi vero Deo per essentiam tribuitur. Cui ergo Filius Dei Deus sit, consubstantialis Patri, quippe cum ex lumine naturali, & ex Scripturis sanctis sit manifestum, vnum tantum esse Deum, sit, vt ex illo loco non solum habeatur, Christum esse Deum, sed etiam in Deo esse pluralitatem personarum in vnitatem essentiae, vnamque personam esse Filium, aliam Patrem, vt fides Christiana proficitur.

D *Porro quando Pater aeternus Messiae dicit, Ego hodie genui te: vel intelligit diem, durationem vae aeternitatis semper praesentem, quae propria mensura est illius generationis, vel id dicit ad docendum generationem illam perpetuò emanare integram a Patre aeterno, non secus ac splendor solis perpetuò emanat à sole.* Potest idem locus intelligi de Christo, vt homo est, ad eum sensum, quod quoties Deus effecit, vt, quatenus homo, esset in rerum natura, simul effecit, vt haberet coniunctum esse Filium Dei, ratione vnionis hypostatica, quae facta est per incarnationem

E *Personarum pluralitas in Deo aduersus Iudaeos colligitur.* Idem locus de Christo homine vt exponatur.

H h 2 carnatio

Ex verbis Iob deducitur argumentum ad Messiae diuinitatem comprobendam.

2. locus ad Christidiuinitatem comprobendam ex Psal. 2.

Idem locus de Christo homine vt exponatur.

car nationem. Vnde sicut ad Romanos cap. 1. ait A
 Paulus, Christum factum esse Patri aeterno ex semine
 David secundum carnem, qui praedestinatus est, ut si-
 mul esset Filius Dei: quia quoties effectum est, ut homo
 ille esset, quatenus homo, in rerum natura, effectum
 est, ut simul esset filius Dei. Iuxta hanc exposicio-
 nem loquitur Pater aeternus in hoc Psalmo secun-
 do cum Messia homine existente per unionem ani-
 ma & corporis, & totius humanitatis cum Verbo
 diuino, affirmatque eum hominem esse filium suum
 naturalem, sive in Virginis matris utero; sive cum
 reuixit, cumque homo factus est, se simul fecisse, ut
 esset filius sibi naturalis. Atque in hoc sensu citat
 Paulus Actuum c. 13. testimonium hoc ad proban-
 dam resurrectionem Messiae Filij Dei. Quali meritis
 passionis dictum sit illi, resurgenti, *Postula a me, &
 dabo tibi gentes hereditatem tuam, & possessionem tuam
 terminos terrae: in exaltationem videlicet nominis
 tui.* Memento autem eundem Scripturae locum
 habere posse multos sensus literales, ut quaestione
 prima dictum est, atque hunc sensum praesuppone-
 re unionem hypostaticam humanitatis Messiae cum
 vero Filio Dei naturali.

3. locus ex
 Psal. 109.

Annectamus huic testimonio quaedam alia illi
 affinia ex Psalmo 109. Prouerbiis, Esaiâ & ex Ec-
 clesiastico. Equidem nemini potest esse dubium, in
 Psalmo 109. de Messia esse sermonem: id enim, praeter
 reliqua, quae in eo continentur, testantur verba
 illa, *Inuauit Dominus, & non parauit eum tu es Sa-
 cerdos in aeternum secundum ordinem Melchisedech,*
 quae in solum Messiam quadrare possunt.

Tertius ergo locus, tamen praecedenti non affi-
 nis, ducitur ex verbis, quae continentur in principio
 illius Psalmi, quibus Christus Matthaei c. 22. usus est
 ad probandum Iudaeis, Messiam non solum debuisse
 fore Filium David secundum carnem, sed simul etiam
 Filium Dei, verumque Deum. Ait namque Dauid,
Dixit Dominus Domino meo: sede a dextris meis, &c.
 Sanctum cum Dauid appellet Messiam Dominum suum,
 altiore quamdam naturam in eo agnoscat, quam
 humanam ab ipso propagandam, ratione cuius Do-
 minum suum eum appellat. Maxime cum paren-
 tum non sit, posteros dominos suos appellare, sed e
 contrario, posterorum sit appellare dominos suos
 progenitores. Hoc testimonio usus est Christus ad
 erigendas Iudaeorum mentes, ut non acquiescerent,
 putantes Messiam fore prolem Dauidis, regemque
 temporalem, qui eos rerum temporalium caducis
 copis ditaret, sed in eo maius aliquid suspicerent,
 ac expectarent: si quidem Dauid, potentissimus ac
 sapientissimus rex, in spiritu appellans Messiam
 Dominum suum, altiore naturam, quam huma-
 nam, in eo agnoscat, ex cuius coniunctione cum hu-
 manitate Messias, quatenus homo, erat futurus me-
 riti infiniti, dominus vniuersorum, caput militantis,
 & triumphantis Ecclesiae, in quo omnes gentes be-
 nedicerentur, & a quo, tamquam ab vniuersali om-
 nium Redemptore, merita & gloria in Dauidem, &
 ceteros omnes homines erant redundatura. Quod
 fit, ut Regius Propheta, non temporalem regem
 eum agnouerit, cuius nimirum prosperitas & af-
 fluentia temporalium bonorum nihil ad Dauidem
 tot saeculis antea defunctum attinebat (praesertim
 cum cuique viro sapienti & probò contemnenda
 sit potius ope in affluentia, tamquam vanitas & af-
 flictio spiritus, quam amplectenda, & exoptanda)
 sed liberatorem mundi, Patrem futuri saeculi, &
 Regem gloriae, tamquam simul verum Deum, ac
 hominem eum agnouerit, eaque ratione dominum
 suum ipsum appellauerit.

Quartus locus, secundo affinis, sunt verba illa
 Patris aeterni ad Messiam in illo eodem Psal. Te-
 cum principium in die virtutis tuae in splendoribus facti-
 forum ex utero ante luciferum genui te, id est, de intel-
 lectu meo, seu memoria fecunda, atque intra me
 tamquam verbum & sapientiam genui te, ante lu-
 ciferum, id est, ante solem: non ut creatura, à me
 producuntur ad extra, sed sicut mater ad intra con-
 cipit, ac generat filium. Textus Hebraeus de verbo
 ad verbum habet *לר לר מרר לר מרר*
merehhem mischbar lecha tal ialdutbecha. Ex utero
 aurorae ros natiuitatis tuae, id est, ex utero, atque adeo
 ad intra modo explicato, ante ortum solis, natiuitas
 tua ex me ad modum rosis. Ut enim ros aurorae
 consubstantialis generatur materiae, ex qua produ-
 citur: ita tu consubstantialis mihi ex me ipso proce-
 dis. Priori tamen modo multis annis ante Christi
 aduentum transfulerunt Septuaginta interpretes
 natione & religione Iudaei, eaque translatione in
 psalmis vrantur Patres tam Graeci, quam Latini,
 imò & Apostoli ipsi.

4. locus ex
 eodem Psal.

Quintus est locus ille Prouerborum 30. Quod
 nomen est eius, & quod nomen Filij eius, si noster? Quo
 in loco contextus Hebraeus & Paraphrases Chal-
 daicus per omnia consonant cum editione vulga-
 ra. Quod fit, ut in Deo sit Filius generatione aeterna
 productus, Patri consubstantialis.

5. locus ex
 Prouer. 30.

Ut huic loco sextum annectamus, Ratione huius
 generationis aeternae, qua Messias, quatenus Deus,
 procedit à Patre, tamquam verus & naturalis filius,
 postquam Esaias 53. capite de Messia, ut Euangeli-
 sta potius, quam ut Propheta, narrat ignominias
 & acerbillimam passionem, cui erat subiiciendus, &
 causam, videlicet, ut genus humanum redimeret,
 Patrique illud reconciliaret, subiunxit: *Generationem
 eius quis enarrabit? eternam videlicet, qua ut Deus à
 Patre procedit. Quod planè confirmat, Messiam si-
 mul verum Deum fore, imò Filium Dei Patri con-
 substantialem.* Licet autem idem locus de genera-
 tione etiam temporali Christi possit intelligi, gene-
 ratio tamen illa non est inenarrabilis, quatenus
 Christus ex Abrahamo, Davide, ceterisque homi-
 nibus suis progenitoribus erat nasciturus, sed qua-
 tenus ope Spiritus sancti in utero Virginis, allu-
 mente Verbo diuino humanitatem, quae ex vnione
 corporis cum anima resultare debebat, erat gene-
 randus. Quare generatio Messiae, quatenus homo
 est, eatenus inenarrabilis dicitur, quatenus incarna-
 tionem includit. Quod fit, ut quocumque modo lo-
 cum Esaiâ exponas, ex eo colligatur Messiam futu-
 rum verum Deum & hominem.

Sextus ex
 Esai. 53.

Septimus locus continetur verbis illis Ecclesia-
 stici vltimo capite: *Inuocauit Dominum Patrem Do-
 mini mei, ut non derelinquat me in die tribulationis
 meae.* Quo loco Iesus Filius Sirach appellat Deum
 Patrem Messiae, & Messiam appellat Dominum
 suum. Licet autem liber Ecclesiastici non recipiatur
 à Iudaeis inter canonicos, ut 2. diximus: nihilomi-
 nus neque negant, neque negare possunt, scrip-
 tum fuisse Hebraicè à Iesu patre Sirach, & tran-
 slatum esse in Graecum sermonem à Iesu filio Sirach,
 & nepote illius prioris, multis annis ante Christi
 aduentum. Propterea, non annumerant Iudaei li-
 brum illum inter apocryphos, qui exiguae sunt au-
 toritatis, sed inter hagiographos, id est, sanctos, qui
 infra canonicos magnam habent auctoritatem. Quare
 licet liber ille non sit irrefragabilis auctoritatis apud
 eos, persuadet tamen quod intendimus: cum locu-
 ples autor Synagoga tot annis ante Christi aduen-
 tum eo modo fuerit locutus.

7. locus ex
 vltimo Eccl.
 cap. vltimo.
 Pluralis
 personarum.

Oranus

8. locus ex
Psalm. 44.

Octauus locus Messiae diuinitatem ostendens, est testimonium ex Psalm. 44. quo Paulus ad Hebraeos 1. etiam vult ad eandem Messiae diuinitatem demonstrandam. Porro Psalmum illum de Messia esse intelligendum, notissimum est. Propheta in principio proficitur, se non secus à Spiritu sancto motum, ac calamus moueri solet à Seriba, Regi, de quo vaticinatur, dicere, quæ in eo Psalmo continentur. Qui planè rex non est alius, quam ille, qui per antonomasiam Rex dicitur, Messias nempe: neque, quæ in eo Psalmo continentur, in Salomonem, aut alium regem præter Messiam quadrant, ut quod sit Deus, & thronus illius sit æternus: & quod filij eius constituendi sint principes super omnem terram: neque Salomon accinctus gladio, sagittis, spiritualiter aut materialiter debellauit, subiecitque sibi populos rebelles, de quibus in eo Psalmo est sermo. Præterea Rabbini antiqui de Messia illum interpretantur. In eo itaque Psalmo Vates Regem Messiam, cum quo loquitur, inter alia sic affatur, *Sedes seu thronus tuus Deus in seculum seculi, virga directionis virga regni tui.* Quibus verbis aperte appellat Messiam Deum. Quamuis autem in Hebraeo non sit יהוה Iehouah, sed יהוה Elohim, pro Deo tamen per essentiam sumitur, qui nomine יהוה Elohim frequentissime significatur. Ut Gen. 1. In principio יהוה Elohim creauit caelum & terram. Præterea Paraphrastes Chaldaeus vertit, *Sedes tua Deus in caelis in secula seculorum.* Quod si nobis obiciant Iudæi, eo in Psalmo mentionem fieri de regina sponsa Messiae, & de filiis, quæ nostro Messiae non competunt. Respondemus, id in primis non tollere, Messiam fore Deum & hominem, quod probare intendimus. Deinde sermonem esse metaphoricum de Ecclesia sponsa Christi, & Messiae, quemadmodum ipsi vnanimi consensu affirmant sponfam, de qua sermo est in canticis, esse synagogam nomine verò filiorum, de quibus in eo Psalmo dicitur, *pro patribus, id est, Patriar. his antiquis, nati sunt tibi filij, constitues eos principes super omnem terram.* dicimus intelligi Apostolos, & viros Apostolicos, qui principes sunt à Christo in Ecclesia constituti.

9. locus ex
Esaia.

Nonus locus est illud Esaia 9. *Paruulus natus est nobis, & filius datus est nobis, & factus est principatus super humerum eius, & vocabitur nomen eius Admirabilis, Consiliarius, Deus, Fortis, Pater futuri seculi, Princeps pacis, &c.* Quod planè de alio rege intelligi nequit, quam de Messia, quicquid recentiores quidam Rabbini dicant, ut tum ex verbis ipsi relatis est manifestum, quæ nulli alteri accommodari possunt, tum etiam ex iis, quæ proximè sequuntur in Esaia. *Super solium (addit Esaia) David, & super regnum eius sedebit, ut confirmet illud, & corroboret in iudicio & iustitia amodo, & usque in sempiternum.* Quæ verba idem prorsus sonant, atque illa quæ Angelus ad Mariam dixit: *Dabit illi Dominus Deus sedem David patris eius, & regnabit in domo Iacob in æternum, & regni eius non erit finis.* Quemadmodum enim David constitutus est rex super populum Dei electum, ita Christus rex est constitutus super Ecclesiam Dei electam: nam successione, ac continuatione vna & eadem est, non solum synagoga & Ecclesia Christiana, verum etiam Ecclesia militans in hoc mundo, & triumphans postea in caelo. Præterea regnum Davidis & Salomonis typus fuit regni Christi, fuitque Davidi promissus Messias: qui regnaret in regno soboli ipsius promisso, quod regnum eatenus dicitur regnum Davidis, quatenus Davidi, & soboli ipsius fuit promissum, & quatenus ipse, quoad Aeternum regnum, typum illius gerebat: tamen te-

Molina in D. Thom.

gnandi modus fuerit diuersus. Quare locum illum prisci Rabbini vnanimi consensu de Messia interpretantur, & Paraphrastes Chaldaeus de Messia aperte illum intelligit. In eo verò testimonio Messias clarè dicitur futurus Deus & homo: sicut etiam capite 7. de hoc eodem paruulo præmiserat idem Propheta. *Eccc Virgo concipiet, & pariet filium, & vocabitur nomen eius Emmanuel, id est, nobiscum Deus,* quia scilicet futurus erat simul verus Deus & homo. Sanè quæ in hoc testitio continentur, tam aperte cum nostro Messia, & cū iis, quæ fides Christiana proficitur, consentiunt, ut Esaias non minus in hoc testimonio, quam in plerisque aliis, Evangelista potius, quam Propheta videatur. *Natus enim est noster Messias paruulus, in Bethlehém, de Maria Virgine, verus homo, idemque est filius Patris æterni, iuxta testimonia ex Psalmo 2. & aliis locis supra citata, nobis à Patre æterno per incarnationis mysterium in redemptorem datus, factusque est principatus eius super humerum eius, quatenus acerbissima morte, maximisque laboribus nos redemit, per mortemque ac resurrectionem de regno eiecit tyrannum, illudque sibi cum plenaria potentia acquisiuit, iuxta illud, quod Matth. ultimo post mortem rediuius dixit: *Data est mihi omnis potestas in caelo & in terra.* Merito autem Admirabilis dicitur, tum propter admirandam conceptionem, temporalemque ipsius generationem in utero Virginis, quæ incarnationem includit: tum propter non minus stupendam eiusdem natiuitatem ex utero Virginis, sine vilo intemperatae puritatis detrimento: tum denique propter innumera miracula, quibus testificatus est fidem, & doctrinam, quam per se, suosque docuit, esse verissimam. Consiliarius dicitur, propter arcana, quæ nouit, non solum scientia diuina, per quam omnino eadem erant consilia Christi, Patris, atque Spiritus sancti, sed etiam scientia beata, per quam ab instanti conceptionis consilia Dei omnia, tam quoad statum & decursum huius mundi, quam futuri, in ipsomet Deo plenissime penetravit ut omittam interim scientias infusam & acquisitam, quibus fuit cumulatus. Dicitur etiam consiliarius, propter consilia quæ dedit mundo, saluberrimamque doctrinam, quam docuit. Deus dicitur quia simul erat verus Deus Patri consubstantialis. Fortis, propter mortem & labores immensos, quos animo conitanti subiuit, difficultatèque maximas, quas superauit. Nec non propter iudiciariam potestatem, qua potentes & malos seuerè punit, tamquam qui virga ferrea & forti eos regat, & tamquam vas figuli confringat, bonos condigno premio donabit. Pater dicitur futuri seculi, quoniam morte sua aditum nobis regni caelestis referauit, meritique suis resurrectionem & premium caeleste nobis promeruit. Princeps vocatur pacis, quia eadem morte pacem inter nos & Deum constituit, nosque Deo reconciliauit. Aut, si mauis, dicitur Princeps pacis, id est, omni ex parte felix & fortunatus: pax namque apud Hebræos non solum id, quod Latini pacem vocant, significat, sed etiam omnem felicitatem. Quia verò caritas Patris æterni nimium effulset, filium suum nobis dando, subiunxit proximè Esaia: *Zelus Domini exercituum faciet hoc, id est, amor ipsius in nos immensus.**

In testimonio hætenus explicato, in textu Hebraeo non ponitur nomen יהוה Iehouah, sed יהוה El, quod Deum significat, & pro Deo per essentiam ferè semper accipitur in Scriptura sacra: eoque in loco Septuaginta interpretes Deum translulerunt. Cùm verò nomen יהוה El, à fortitudine Deo tribua-

Ecclesia succ
essione &
continuatio
ne ut sit ea
de illa syna
goga, imò &
cū triphante
Ecclesia.

tur, inepta esset illa geminatio, ⁷⁸ El, fortis, nisi nomine, ⁷⁸ El, Deus intelligatur. Etenim si nomē, ⁷⁸ El, propter participationē & similitudinē cum Deo in fortitudine Messiae tribueret, & non quia Deus esset per essentiam, idem esset appellare Messiam ⁷⁸ El, fortem, quod fortem, fortē. Adde quod numquā, ⁷⁸ El, fortis, inuenitur in Scriptura alteri tributum, quā Deo per essentiam, quasi ⁷⁸ El, Deum significet, & adiungatur fortis, tanquam epitheron, attributumque Dei. Nec deest qui affirmet, numquam, ⁷⁸ El, in singulari inueniri in Scriptura sacra tributum Deo per participationem, sed solum Deo per essentiam: an verò hoc verum sit, iudicent qui peritiores sunt lingua Hebraica, & in codicibus Hebraicis magis versati.

Non praetermittam hoc loco verba cuiusdam Rabbini, cui nomen est, Rabbenu Haccados, id est, magister noster sanctus, qui ante aduentum Christi, temporibus Regum Anriochorum, qui in Syria regnabant, floruit, in libro, cui nomē, Gale Razeya, id est, reuelator arcanorum. Is ergo (licet fuerit quidam alius eiusdem nominis sub Severo & Antonino Imperatoribus) ita scripsit. *Quia Messias Deus & homo futurus est, vocatum est nomen eius Emma-muel, hoc est, nobiscum Deus: nempe in corpore & carne nostra, quemadmodum restatur Iob capite 19. Ex carne mea videbo Deum: excogitauit enim mirabile consilium animas à demone eripiendis, quae propter Ade peccatum damnatae erant, neque possunt villo modo esse saluae, nisi Rex Messias mortem acerbissimam, multaque subeat tormenta: ob eam causam dictus est vir: & quia ipse est omnis fortitudo, Deus fortis vocatur: & quia est aeternus, pater sempiternus dicitur: item quia in diebus eius pax multiplicabitur, Princeps pacis appellatur: & quia ipse festinabit ut auferat animarum spolia vocatur expeditus spoliator, festinus praedator: quia autem eos saluos faciet, & ad paradysum adducet, vocatur Iesus, hoc est, Saluator.*

Hac Rabbini ille, quae diuinitus illustratus videtur ante aduentum Christi cognouisse in Esaia, dum ita exposuit prophetias, quae de Christo Esaia 7. 8. & 9. loquuntur.

Decimus locus est Esaia 12. Cum Propheta c. 11. apertissime Messiae aduentum verbis, quae sequuntur, praenunciasset, *Egredietur virga de radice Iesse, & stus de radice eius ascendet & requiescet super eum Spiritus Domini, &c. Et percutiet terram virga oris sui, & spiritu labiorum suorum interficiet impium (id est, illum conuertet sermonibus & doctrina sua) & ipsum gentes deprecabuntur, & erit sepulchrum eius gloriosum (ut nostri Messiae sepulchrum semper summo in honore & veneratione fuit:) cumque multa alia sub metaphora de aduentu Messiae praedixisset, quae Iudaei non negant de eius aduentu dicta esse, ridiculè tamen non in literali sensu metaphorico, sed sine metaphora ea intelligentes, ut sonat cortex literae, videlicet, quod leo, quasi bos, comedit paleas, quod habitabit lupus cum agno: & pardus cum boe, & leo cum vitulo & uae: & puer paruulus minabit eos, &c. idcirco obiciunt prophetiam nondum impletam esse in nostro Messia, sed in eo, quem expectant, fore implendam: cum tamen illis verbis Esaia humilitatem futuram in Ecclesia per gratiam Christi, consensumque potentum cum pauperibus, ac obedientiam eorum omnium sub praetulo paruulo, licet etiam ignobili loco nato, praedixerit. Quae omnia enituerunt maximè, tum in primitiua Ecclesia, tum etiam in tota Ecclesia Christiana decursu floruit. Cum ergo Esaia capite 11. de aduentu Messiae, & redem-*

fo. locus ex
Esa. 11.

ptione generis humani esset vaticinatus, imò eo capite prophetiam de Messia, quam cap. 7. inceperat, absoluisset, cap. 12. canticum metro composuit, quo fideles in agnitionem tanti beneficii, atque in laudem Dei, & tanti liberatoris excitaret: *Ecce, inquit inter alia, Deus saluator meus (vetere interprete poterat, Iesus meus) fiducialiter agam, & non timebo: quia fortitudo mea, & laus mea (id est, materia meae laudis) Dominus Deus (Hebraicè non habetur Dominus, sed יהוה יהוה Iah Iehouah, id est, Deus Dei seu de Deo: יהוה Iah enim Deum significat, tamquam nomen contractum à יהוה Iehouah, ut probabilior est sententia, aut est nomen Deum significans, quatenus habet vim omnium procreatricem) & factus est mihi in salutem (veri poterat, in Iesum aut in Saluatorem) Haurietis aquas in gaudio de fontibus Saluatoris (gratia scilicet, caritatis, & deuotionis, quibus exultabitis latitia inenarrabili: haurietis verò illas de meritis Saluatoris, atque de fontibus sanguinis, qui ab eo emanabunt, & de sacramentis virtute meritorum & sanguinis ab eo fusi infundendis) & dicetis in die illa: Confitemini Domino (Hebraicè est יהוה Iehouah) & innocate nomen eius: notas facite in populis adiuuentiones eius (quibus, caro factus, ita nos magnificè saluos fecit) Memento quoniam excelsum est nomen eius (qui ita caro factus ad nos descendit, & hac operatus est) Cantate Domino, quoniam magnificè fecit, annuntiate hoc in vniuersa terra. Exulta & lauda habitatio Sion (id est, Ecclesia fidelium) quia magnus in medio tui sanctus Israel. Hactenus canticum Prophetæ in laudem aduentus Messiae, & redemptionis per eum futurae. Quae quantopere cum nostro Messia, & cum iis, quae de eo Ecclesia Christiana profiteretur, consentiant, quis est, qui non videat: Porro canticum illud aperte sonat, Messiam, ac redemptorem, futurum Deum per essentiam: Deum enim per essentiam appellat Saluatorem, dicitque factum esse in salutem, & de fontibus illius hauriendas aquas gratiae & salutis. Adiuuentiones, quibus Deus ipse per essentiam factus est redemptor generis humani, mundumque saluum fecit, dicit praedicandas per vniuersam terram. De eodem redemptore ait, Memento quoniam excelsum est nomen eius. Et exulta, & lauda habitatio Sion, id est, Ecclesia: quia magnus in medio tui sanctus Israel. Certè longe aliter in medio Christiana Ecclesia, quam quondam in Synagoga habitans, utpote ante ascensionem factus homo cum hominibus familiariter*

agens, doctrina, miraculis, vita, & sanguine proprio, fundamenta illius iaciens, eamque erigens, iuxta illud Psalmi 87. Numquid Sion (id est, Ecclesia) dicit homo? Homo natus est in ea, & ipse (qui scilicet in ea est natus) fundauit eam Altissimus. Dominus narrabit in Scripturis populorum, &c. Post ascensionem verò in admirando ac venerando Eucharistiae Sacramento seipsum in ea relinquens.

Vndecimus locus habetur Esaia 25. Cum enim Propheta, quasi caput suū Dei praordinationi subiiciens, voluntatemque propriam diuinæ accommodans, eam Hierosolymæ euerisionem, quae per Titum, & Vespasianū facta est, neque fore amplius à Iudaeis reedificandam, praedixisset (quod interpret Chaldaicus, eius vrbis mentionem faciens, dilucidius adhuc expressit) subiunxissetque vocationem gentium, institutionemque Ecclesiae Christianae tempore aduentus Christi futuram ex variis populis loco Synagoga, adiecit: *Et faciet Dominus exercituum omnibus populis in monte hoc (nempe vbi cum discipulis conuauit, & ad quem Spiritus sanctus descendit, & simul, ac praecipue in Calvaria monte,*

11. locus ex
Esa. 25.

in quo passus est, redemptionemque generis hu-
 mani complevit) conuiuium pinguium, conuiuium
 vindemiae, pinguium medulatarum, vindemiae defecatae,
 hoc est, optimatum dapium, non carnalium, verum
 spiritalium, quas nomine medulatarum, & vinde-
 miae defecatae, hoc est, reliquiarum vini optimi in
 dolio, quae pretiosissima esse solent, significat. Addit:
*Et precipitabit in monte isto faciem vinculi colligati
 super omnes populos, & telam, quam orditus est super
 omnes nationes.* Id est, peccata, quibus omnes populi
 irretiti tenentur, & effectus, qui inde emanabant,
 nempe poenas, quas pro peccatis generi humano
 decreuerat. Nisi, tela nomine intelligere potius
 velis, ignorantiae velamen, quod super omnes ex-
 pansum est, & ceterosque eos tenet, vt nonnulli expo-
 nunt, & precipitabit mortem in sempiternum, & auferet
 Dominus Deus lachrymam ab omni facie, & opprobrium
 populi sui auferet de vniuersa terra, quia Dominus lo-
 cutus est. Quidam propter verba illa, *Et auferet Do-
 minus lachrymam ab omni facie*, existimant, & pro-
 phetiam hanc intelligendam esse de statu Ecclesiae
 triumphantis. At cum reliqua aperitissime intelli-
 gantur de Ecclesia quoad huius vitae statum, ratio-
 ne tamen habita gloriae, ad quam conuiuium huius
 vitae, vt ad finem ordinatur: ubi enim perfectum erit
 conuiuium nuptiarum agni, tamen hic in militan-
 te Ecclesia alitilia occisa sunt, & omnia parata: fit
 planè, vt quemadmodum Christus Ioannis capite
 quatto, ea ratione Samaritanae dixit, *Qui hiberit ex
 aqua, gratiae scilicet, quam ego dabo ei, non siet in
 aeternum*, quia conseruata vsque ad egressum huius
 vitae, restinguit sitim in aeternum ratione gloriae,
 quae illi respondet: ita hoc loco ea ratione dicitur
 Christus in monte hoc precipitaturus mortem, &
 ablaturus lachrymam ab omni facie, quae ipsius red-
 emptione suu voluerit, quia per spirituale vitam,
 quam Christi redemptione in Ecclesia militante
 accepturus est, abstergenda illi sit omnis lachryma
 in Ecclesia triumphante. Adde, Esaiam non affir-
 mare, in monte illo abstergendam omnem lachry-
 mam, sed abstergendam lachrymam ab omni facie, la-
 chrymam, inquam, quae erat, quod captiui tene-
 mur sub iugo peccati, aditumque haberemus ad
 aeternam vitam penitus interclusum quousque; morte
 & redemptione facta per Christum, nobis aperire-
 tur. Sequuntur in Esaiam verba, quae ad nostram con-
 ducunt iustitiam. *Et dicit in illa die* (Ecclesia scilicet,
 seu congregatio vocatorum ad hoc conuiuium)
*Eccc Deus noster iste, expectauimus eum, & saluauit nos:
 iste Dominus* (Hebraicè est יהוה Iehouah) *sustinui-
 mus eum, exultabimus, & letabimur in saluari, seu sa-
 lute eius.* Ex his omnibus deducitur hoc argumen-
 tum aduersus Iudaeos. Quae dicta sunt de conui-
 uio, & de opprobrio, & peccatis auferendis, de la-
 chrymis abstergendis, & de morte precipitanda in
 sempiternum in monte Hierusalem, vtique non ad
 alium spectant, quam ad Messiam, & ad illius ad-
 uentum, vt Iudaei ipsi, vel inuiti, faceri coguntur: si
 ergo tunc populus ab eo ad conuiuium vocatus di-
 cturus est. *Eccc* יהוה *Elohim noster iste, expecta-
 uimus eum, & saluauit nos. Iste יהוה Iehouah, sustinui-
 mus eum, exultabimus, & letabimur in saluari, seu sa-
 lute eius:* vtique Messias simul futurus est Deus ve-
 rus per essentiam, & homo, qui ratione humanita-
 tis, digito demonstrari possit, oculisque corporeis
 possit cerni, vt pronomen, *iste*, bis appositum,
 Deumque indicans, satis aperte innuit.

A pulo ad illud vsque tempus deserto & infructuoso,
 erat conferenda, puniente simul Messia peccata Iu-
 daici populi, deserendo illum. Simul docet Prophe-
 ta, quanta cum laetitia & exultatione Gentilicus po-
 pulus agiturus, amplexurusque esset fidem Messiae.
 Inter alia haec habentur eo capite: *Dicite pusillan-
 mes, confortamini & nolite timere, ecce Deus vester vi-
 sionem adducet retributionis, Deus ipse veniet, & salua-
 bit nos. Tunc aperientur oculi caecorum, & aures surdo-
 rum patebunt. Tunc saliet sicut ceruus claudus, & aper-
 ta erit lingua mutorum: quia scissa sunt in deserto aqua,
 &c.* Hebraicè habetur, *ויהי עולמו* Elohim ipse veniet
 & saluabit nos. Verbum autem ipse, denotat, Deum
 ipsum per essentiam esse venturum, & non Deum
 per participationem, quasi solum per ministrum
 venturus esset. Neque Iudaei negant, locum illum
 intelligendum esse de aduentu Messiae: quippe cum
 quae in eo capite continentur, de nullo alio tempore
 intelligi valeant: intelligentes tamen caput illud,
 non per metaphoram, sed vt verborum cortex (quod
 tamen expendenti, quae in eo dicuntur, ridiculum
 esse constabit) affirmant, nondum illa esse impleta,
 implenda autem fore tempore Messiae, quem expe-
 ctant. Quare ex illo loco aduersus Iudaeos conuin-
 citur, Messiam fore verum Deum. Miracula autem,
 quae ibidem tempore aduentus Messiae futura nar-
 rantur, tamquam signa, quibus ductus dignoscas,
 certum hominem esse verum Messiam, verumque
 Deum, in persona propria ea de causa venientem,
 vt humanum genus a seruitute peccati, crudelique
 tyrannide liberet, plenissime sunt in aduentu nostri
 Messiae completa, atque à principio nascentis Ec-
 clesiae in variis orbis partibus, tum per Dei seruos
 viuentes, vitaque sanctos: tum etiam in variis Eccle-
 siae Christianae templis ad hodiernum vsque diem
 sunt semper continuata: tamen in primitiua Eccle-
 sia abundantiùs fuerint exhibita, eo quod ad fidem
 strobiliendam, Ecclesiamque propagandam id fuerit
 necessarium.

Decimus tertius est, illud Ierem. 23. & 33. *Eccc dies
 veniunt, dicit Dominus, & suscitabo Dauid germen iustum,
 & regnabit Rex, & sapiens erit, & faciet iudicium &
 iustitia in terra. In diebus illis saluabitur Iuda, & Israel
 habitabit confidenter: & hoc est nomen, quod vocabitur
 eum, Dominus* (Hebraicè est יהוה Iehouah) *iustus
 noster.* Qui locus aperte intelligitur de Messia: &
 Paraphrastes Chaldaicus transfert, *Suscitabo Dauid
 Messiam iustum.* Vbi Dauid, calus est datiuus, id est,
 Dauidi germen iustum. In eo autem testimonio Iere-
 mias affirmat, Messiam vocandum Deum per essen-
 tiam. Friuolas responsiones Iudaeorum, earumque im-
 pugnaciones legito apud doctores in eudem locu.

Decimus quartus est, illud Michae 5. *Tu Bethle-
 hem Ephratae paruulus es in millibus Iuda: quasi dicat,
 nequaquam. Vt Matthaeus cap. 2. expressit, in hunc
 modum Prophetae verba ad sensum referens: Et tu
 Bethlechem terra Iuda nequaquam minima es in princi-
 pibus Iuda. Reddit continuò Propheta rationem
 dicens: Ex te mihi egredietur, qui sit dominator in
 Israel, & egressus eius ab initio, à diebus aeternitatis. Qui
 locus communi Iudaeorum consensu de Messia in-
 telligitur. Cum verò Propheta dicat, egressum Mes-
 siae esse ab initio, à diebus aeternitatis, vtique naturam
 diuinam in eo cognoscit, secundum quam aeternus
 fit, & per generationem à Patre procedat, tamquam
 verus filius Dei naturalis, & tamquam illa sapien-
 tia genita, quae Proverb. 8. de se dicit, *ab aeterno se
 fuisse ordinatam, & ante abyssos conceptam, &c.* Simul
 etiam proficitur humanam naturam, secundum
 quam in tempore nascatur in Bethlechem, & de Beth-*

13. locus ex Ierem. 23. & 33.
 14. ex Michae 5.
 Pluralitas personarum.

12. locus ex Esa. 15.

lehem egrediatur: de illa, inquit, quae quodam dicta est Ephrata, ut adnotatione distingueret eam Prophecia ab alia, quae erat in tribu Zabul6. Cuius nota loco apposuit Matthaeus, terra Iuda. Porro ex hoc loco quis non videat, etiam si cauillandi daretur facultas confugiendo ad varias aternitatis acceptio- nes, illud saltem constare, Messiam, praeter naturam humanam, secundum quam exiturus praedicatur ex Bethlehem, habere aliam, quae tempore anteceffe- rit Michaeam, nempe secundum quam, quo tempo- re Michaeas vaticinabatur, verum fuit dicere, egres- sus eius ab initio a diebus aternitatis? haec vero non potest fingi alia, quam diuina, secundum quam egressus eius a Patre est ex aternitate.

25. locus ex Zach. 2.

Decimus quintus est, illud Zachariae 2. *Lauda, & letare filia Sion* (id est, Ecclesia & congregatio fide- lium) *quia ecce ego venio & habitabo in medio tui; ait Dominus.* (Hebraice est יְהוָה יְהוּאָה) & applica- buntur gentes multae ad Dominum (iterum est יְהוָה יְהוּאָה) in die illa, & erunt mihi in populum, & habi- tabo in medio tui, & scies quia Dominus exercituum (ite- rum quoque est יְהוָה יְהוּאָה) misit me ad te. Locus est planè illustris, qui etiam Hebraeis ipsis consentientibus intelligitur de Messia, neque tam felix, talis, ac rata promissio alium sensum patitur. Ecce ego venio, dicit יְהוָה יְהוּאָה, hoc est, Deus per essentiam; & habitabo in medio tui, factus procul- dubiò homo: id quod Ioannes ait: *Et Verbum caro fa- ctum est, & habitauit in nobis, & in propria venit, & sui eum non receperunt.* Et scies, inquit, idem יְהוָה יְהוּאָה ita veniens ad habitandum in medio Eccle- siae, quia Dominus יְהוָה יְהוּאָה misit me ad te, id est, Pater aternus me Filium suum naturalem, & consubstantialem sibi, misit ad habitandum in me- dio tui: qui enim mittitur, à mittente procedit. Hoc ergo testimonio, & Messiae diuinitas, & quòd suppo- situm, personaque à Patre, à quo mittitur & proce- dit, sit distincta, aperte conuincitur, atque aded ex eadem pluralitas diuinarum personarum cum vni- tate essentiae aduersus Iudaeos manifestè colligitur.

Pluralitas diuinarum personarum.

26. ex Za- char. 12.

Decimus sextus est, illud Zachariae 12. *Et effun- dam super domum David, & super habitatores Hierusa- lem spiritum gratiae, & praecidit est, orationis, qui cum gratia spiritu solet esse coniunctus: & aspicient ad me, quem confixerunt.* Et plangent eum planctu, quasi su- per unigenitum, & dolerunt super eum, ut doli solet in morte primogeniti. His verbis duplex natura in Chri- sto aperte significatur. Vna diuina, dum dicitur: *Es- fundam spiritum gratiae:* et enim conferre gratiam so- litus Dei est, iuxta illud Psalmi 83. *Gratiam & glo- riam dabis Dominus.* Altera humana: simul etiam si- gnificatur, & passio eiusdem Christi in cruce, secun- dum eandem humanam naturam, quòd additur: *Et aspicient in me* (eundem qui gratiam super eos ef- fundam) *quem confixerunt.* Hunc locum citat Ioan- nes 19. dicens: *Et iterum alia scriptura dicit, Videbunt in quem transfixerunt.* Porro effuso illa gratia, & plan- ctus super eum, quem confixerunt, de quo memi- nit hoc loco Propheta loquens esset ex persona Dei, dum dixit, *Effundam spiritum gratiae, & aspicient in me, quem confixerunt:* impleta sunt in die Pentecostes, & sequentibus, dum Petrus ea die loquens ad po- pulum, testificansque illis, eum ipsum Iesum, quem ipsi affixerunt Cruci, reuixisse, misisseque in discipu- los Spiritum sanctum, ut cernebant, compuncti sunt corde, doleruntque quòd id fecissent, & tan- tum scelus patissent, appositaeque sunt ea die ani- mae circiter tria millia, ut habetur Actuum 2. Fuit etiam planctus ille impletus, cum Christo animam

A efflante in Cruce, Iudaei, visis miraculis, quae in il- lius morte acciderant, reueriebantur percutientes pe- ctora sua, & dolentes, quòd in eam mortem con- sensissent, à Pilatoque eam petiissent. Alij volunt implendum in die Iudicij, quando in valle Iosa- phat, quae est prope Hierusalem, eum videbunt glo- riosam venientem in nubibus caeli, iuxta illud Apocalyp. 1. *Ecce venio cum nubibus caeli, & videbit eum omnis oculus, & qui eum pupugerunt.* Et plangent se super eum omnes tribus terrae. Quod autem Iudaei aliqui cauillantur, in eo Zachariae testimonio le- gendum esse, *aspicient in eum, & non aspicient in me,* eundem qui effundam gratiam, id planè est men- dacium: quoniam non solum codices nostri, sed etiam omnes ipsorum antiqui & emendatissimi habent, in me, ut illis Paulus Burgenfis, natione Iu- daeus in serutinio scripturarum part. 1. distinct. 10. capite penultimo obiicit.

Adduci etiam poterat in confirmationem eius- dem veritatis testimonium ex Baruch 3. cap. Quo in loco, loquens manifestè Baruch de Deo per es- sentiam, ait: *Hic est Deus noster, & non asimabitur alius aduersus eum. Hic adinuenit omnem viam disci- plinae, & tradidit illam Iacob puero suo, & Israel dilecto suo.* Post haec in terris visus est, & cum hominibus con- uersatus est. Attamen testimonia ex eo libro pau- rum videntur Iudaeos, & quia librum illum inter ca- nonicos non recipiunt, & quia non reperitur in Hebraeo, sed in Graeco solum & Latino sermone. In Ecclesia nihilominus Christiana canonicus est ille liber, ut 2. 2. q. 1. art. 1. dictum est: constatque ex prophetia Ieremiae, Baruch ipsius fuisse ministrum & notarium. Vnde factum est, ut à multis Patri- bus & Concilijs testimonia ex eo libro sub nomine Ieremiae referantur, ut citato loco ostendimus.

Confirmari poterat eadem veritas testimoniis alijs, tum veteris testamenti, tum etiam Rabbinorum, qui Christi aduentum praecesserunt: sed cui ea quae adducta sunt, non fuerint satis, nescio quid possit esse satis. Illud tamen admonendum duxi, nos hoc loco non disputare, an Messias venerit, itque sit noster Christus. Id enim longè plunibus testimonijs, & rationibus poterat demonstrari. Res tamen neque est huius loci, neque tam breui dispu- tatione circumscribi poterat.

DISPUTATIO III.

E Idem ex nouo testamento, de finitionibusque Ec- clesiae, aduersus hereticos omnes Christi diuinitatem negantes, de- monstratur.

A Duerfus Arianos, caeterosque hereticos Christi diuinitatem negantes, nouumque testamen- tum Scripturam esse canonicam contentes, potest etiam eadem veritas sequentibus testimonijs de- monstrari.

Præter testimoniū illud de caelo post baptismū Matthaei 3. & in transfiguratione Matthaei 17. *Hic est filius meus dilectus,* cum Matth. 16. interrogasset Christus discipulos, *Quem dicunt homines esse filium hominis?* respondissentque: *Alij Ioannem Baptistam, alij vero Eliam, &c.* Interroganti rursus, *Vos autem quem me esse dicitis?* Respondit Petrus, *Tu es Christus Filius Dei viui.* Cui Christus: *Beatus es Simon Bariona: quia caro & sanguis non reuelauit tibi, sed pater meus, qui est in caelis.* Christus ergo verus ac naturalis Filius est Dei: & non per adoptionem, aut participatio- nem eo modo, quo Ioannes, aut Elias, imo neque

17. locus Baruch.

Locus noui testamenti Chri- sti diuinitatem demonstratur.

eo modo, quo Angeli beati diuino fuentes conspectu, dicente Paulo ad Hebr. i. *Christi differentius nomen pra Angelis haec dicitur. Cui enim dixit aliquando Angelorum, Filius meus tu, ego hodie genui te?* & reliqua quae eo capite ad probandam Christi diuinitatem, Filiumque Dei esse naturalem adducit.

Marci 14. Cum Caiphas Redemptorem interrogasset, an esset Christus filius Dei benedicti. Respondit Christus, *Ego sum.* Perpicuum est autem, Caipham, caterisque Iudaeos, qui aderant, intellexisse de Filio Dei naturali. Alias non dixissent, *Blasphemauit.* Neque Christus de alio Filio Dei, quam de naturali est locutus: si minus debuisset id explicare sub reatu lethali peccati, ne illi in re tanti momenti, diuinaeque maiestati tantopere derogante, deciperentur, atque ut propriam vitam seruaret, illique tuina occasione non praeberet.

D. Ioannes, ut Hieronymus de Scripturis Ecclesiasticis refert, propter Cerinthum & Ebionem, qui in Christo primi diuinitatem esse negarunt, asseuerantes fuisse solum hominem, in hunc modum suum est exorsus Euangelium. *In principio erat Verbum, & Verbum erat apud Deum, & Deus erat Verbum. Omnia per ipsum facta sunt. Et Verbum caro factum est, & habitauit in nobis, & uisimus gloriam eius, gloriam quasi unigeniti a Patre. Et unigenitus Filius, qui est in sinu Patris, ipse enarrauit. Quid quales clarius Christi diuinitatem testari potest? At namque Ioannes, Verbum, quod caro factum est, esse apud Deum, quin & esse Deum, uerba enim illa, *Et Deus erat uerbum*, construenda sunt, incipiendo a uocabulo, *Verbum*, ita ut sit sensus, *& Verbum erat Deus*; addit, *Omnia per ipsum esse facta, & Verbum carnem factum, esse unigenitum a Patre, in quo, ipsius sinu existere.* Ergo Christus uerus est Deus, Patri coaeternus, & consubstantialis: quippe cum sacra litera, lumenque naturale clare doceant, unum tantum esse Deum. Praeterea manifeste constat ex eisdem ueritatibus, Christum esse Filium Dei naturalem: neque enim uere dici posset unigenitus a Patre, si Filius esset adoptiuus: quod Deus multos habeat filios per adoptionem, & participationem.*

Ioan. 3. *Nemo, ait Christus, ascendit in caelum, nisi Filius hominis, qui est in caelo: cum ergo esse non posset simul in caelo & in terra, nisi esset Deus, aperte testatus est, se esse uerum Deum.*

Ioan. 5. *Properea, inquit Euangelista, magis quaerebant cum Iudaeis interficere, quia Patrem suum dicebat Deum, equalem se faciens Deo.* Et cap. 9. cum interrogasset caecum hominem, quem illuminauerat, *Credis in Filium Dei?* Caeco respondenti, *Quis est Domine?* Dixit Christus, *Qui tecum loquitur ipse est.* Cap. 10. *Dominus ipse inquit, Opera, quae ego facio in nomine Patris, haec testimonium perhibent de me, quod scilicet sim uerus, & naturalis filius Dei.* Nam, ut ea confirmetur ueritas, facta sunt. Deinde eodem capite, cum dixisset Christus: *Non rapet quisquam uos de manu mea, addidit, Pater, quod dedit mihi (nempe essentiam diuinam per aeternam generationem) manus omnibus est, & nemo potest rapere de manu Patris mei (subintelligitur, quare neque de manu mea, cum eandem habeam essentiam, & potentiam cum Patre.)* Atque hoc est quod subiungit: *Ego & pater unum sumus.* Sanè Iudaei intellexerunt, Christum eis uerbis affirmasse se Filium Dei naturalem, siquidem susulerunt lapides, ut lapidarent eum. Addideruntque, *De bono opere non lapidamus te, sed de blasphemia, & quia tu, homo cum sis, facis te ipsum Deum.*

Ioannis 20. Thomas Apostolus ad illam usque

A horam incredulus, Christo Domino dicenti, *infirmum tuum huc, & cetera.* Respondit: *Dominus meus, & Deus meus.* Merito autem in quinta Synodo (quae est Constantinopolitanum Concilium 2.) ad finem actionis 4. anathematismo 12. damnatur impius Theodorus Mosuestentis, quod asseruerit, Thoma eis uerbis non esse locutum cum Christo, quasi fuerit eum confessus Deum, sed miraculo resurrexerit: nis penè postquam extra se obstupuisse glorificassetque Deum, qui Christum Dominum a mortuis excitauerat, ideoque non ad Christum, sed ad Deum ea uerba protulisse. Merito, inquam, propter huiusmodi asserum damnatur Theodorus, quoniam Euangelista aperte affirmat Thomam respondisse & dixisse Christo, *Dominus meus & Deus meus.* Christumque tamquam ueram eam confessionem approbans, subiunxit: *Quia uisidisti me Thoma credidisti. Beati qui non uiderunt, & crediderunt.*

B Prima Ioannis ultimo, *Scimus quoniam Filius Dei uerum, & dedit nobis sensum, ut agnosceremus uerum Deum, & simus in uero Filio eius, hic est uerus Deus, & uita aeterna.* Quo in loco Ioannes appellat Christum uerum Filium Dei, & uerum Deum.

C Plurima sunt testimonia D. Pauli pro hac ueritate. Ad Romanos 1. *De filio suo qui factus est ex semine Dauid secundum carnem.* Et c. 9. *Quorum patres, ex quibus est Christus secundum carnem, qui est super omnia Deus benedictus in saecula.* Ad Colossenses 2. c. 1. *In ipso inhabitat omnis plenitudo diuinitatis corporaliter.* Ad Titum 2. *Apparuit gratia Dei Saluatoris nostri.* Et infra: *Expectantes beatam spem, & aduentum gloriae magni Dei, & Saluatoris nostri Iesu Christi.* Et cap. 3. *Cum autem benignitas & humanitas apparuit Saluatoris nostri Dei.*

D Ad Hebraeos 1. *Multifariam olim Deus loquens Patribus in Prophetis, nouissime diebus istis locutus est nobis in Filio: per quem fecit & saecula. Qui cum sit splendor gloria, & figura substantiae eius, id est, Patris, portansque omnia (id est, conseruans) uerbo uirtutis suae, purgationem peccatorum faciens (id est, peccata remittens) &c.* Ex quibus omnibus luce clarius est, Christum uerum Deum, Filiumque Dei naturalem esse, consubstantialem Patri.

E Indas praeterea cap. 2. suae epistolae: *Subintroierunt quidam. Et infra: Solum Dominatorem, & Dominum nostrum Iesum Christum negantes.* Si solus Christus Dominator, & Dominus est: ergo est unus omnino Deus cum Patre, atque adeo est illi consubstantialis, & coaeternus. Quo loco aduerte, uulgares textus Graecos, de quorum numero est Bibliorum Antuerpiensium Philippi Hispaniarum Regis Catholici sumptibus excussorum, habere, *solum Dominatorem & Deum nostrum Iesum*, quod aptius adhuc confirmat nostrum institutum.

F Item Christus, aut est Deus aequalis, & consubstantialis Patri, aut creatura, ut Arius dicebat: non est creatura: ergo est Deus aequalis & consubstantialis Patri. Maior, & consequentia patent, concedunturque ab Arianis. Minor uero probatur, quia Christus creauit omnia, & non seipsum: ergo non est creatura. Maior manifesta est ex illo Ioannis 1. *Omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil.* Et ad Colossenses 1. *In ipso condita sunt uniuersa in caelis & in terra, uisibilia, & inuisibilia, siue throni, siue dominationes, siue principatus, siue potestates, omnia per ipsum & in ipso creata sunt, & ipse est ante omnes, & omnia in ipso constant.* Et 1. ad Corinthios 8. *Unus Dominus Iesus Christus, per quem omnia, & nos per ipsum.* Minor uero notissima est: cum nihil magis absurdum, pugnantisque sit, quam aliquid procedere

*Erasmus ex-
positiones
quædam Chris-
tiano peccato
indigna.*

*Ecclesia de-
finitionibus
Christi divi-
nitatis com-
probatur.*

ducere se ipsum. Mitto pleræque alia testimonia, quæ veritatem eandem manifestè confirmant. Illud admodum, Erasmus quasdam expositiones Christiano peccato indignas, quibus vires eorum ad Christi divinitatem demonstrandam enervare conatus est. Quia tamen in illis, neque eruditionis, neque probabilitatis vlla est species, sed solum animi ad religionem Christianam parum, aut nihil effecti, nec referendas, nec impugnandas duxi, maxime, cum sciam eas à plurimis viris doctis expugnatas esse.

Accedamus ad Ecclesiæ definitiones. Divinitas Christi adversus Arianos definita fuit in Concilio Niceno, adfueruntque illi trecenti decem & octo Episcopi, quod prima generalis Synodus, exiis quæ in Græcia celebrata sunt, appellatur. Verba illius concilij Latinitate donata hæc sunt. *Credimus in unum Deum Patrem, &c. Et in unum Dominum Jesum Christum, Filium Dei natum ex Patre, unigenitum, hoc est, ex substantia Patris, Deum de Deo, lumen ex lumine, Deum verum ex Deo vero, natum, non factum, quosque, hoc est, consubstantialem Patri, qui propter nos homines, &c. Et infra: Dicentes autem, erat, quando non erat, (id est, aliquando non fuit) aut non erat, antequam fieret, & quia ex non existentibus factus est, aut ex altera substantia, vel essentia dicentes esse, aut creatum, hostiales anathematizat Catholica & Apostolica Ecclesia.* Decreta huius Concilij à Sylvestro Papa sunt Romæ confirmata, in Concilio 275. Episcoporum eodem tempore celebrato, vt ex initio huius Concilij est manifestum.

Idem definitum est in Concilio Constantinopolitano 1. sub Damaso, quod 2. Synodus generalis appellatur, cap. ultimo. Idem determinatum ac multò latius explicatum est contra Nestorium in Concilio Ephesino 1. quod tertia Synodus appellatur sub Celestino Papa in confessione fidei, & anathematismis, quæ subiunguntur. Idem in Concilio Chalcedonensi 1. seu in quarta Synodo, sub Leone 1. actione 5. occasione Eutychetis, in 2. definitione fidei. Idem in Concilio Constantinopolitano 2. id est, in 7. Synodo, circa tempora Agapeti, Sylverij, & Vigilij, actione 5. anathematismo 1. & sequentibus. Idem in Concilio Lateranensi sub Martino summo Pontifice canone 1. & sequentibus. Idem in Concilio Constantinopolitano 3. id est, in 6. Synodo, in epistola Agathonis Papæ, quæ habetur actione 4. Et in Synodica suggestione in Concilio 125. Episcoporum ab eodem Agathone Romæ celebrato, quæ eadem actione 4. habetur, & in eruditissima epistola Sophronij, quæ continetur actione 11. & tamquam orthodoxa approbatur ab eodem Concilio actione 13. Et denique in confessione fidei eiusdem Concilij actione 17. in qua tamquam fides orthodoxa recipitur, tum epistola Agathonis, & suggestio Synodica eiusdem, tum etiam epistola 10. Leonis 1. ad Flavianum, in qua idem definit, quam epistolam in confessione fidei Chalcedonensis Concilij Patres receperant. Idem in Concilio Niceno 2. quod septima Synodus appellatur, actione 1. in confessione fidei. Idem in Concilio Lateranensi 2. sub Innocentio 3. cap. *Firmiter, &c. Damianus*, de sum. Trinit. & fide Catholica. Et in Florentino, in instructione Armenorum. Eadem veritas continetur in Symbolo Apostolorum, & in Symbolo Athanasij, in eadem Armenorum instructione ab Ecclesia approbato. Eandem ante tempora Concilij Niceni definierant Clemens primus epist. 1. ad beatum Iacobum. Xistus 1. epistola 1. decretali, Xi-

stus 2. epistola 1. Felix 1. epist. 3. Marcellinus epist. 1. Higinus epist. 1. Soter etiam epist. 1. Eadem post tempora Concilij Niceni definita fuit à Damaso in professione fidei Catholicæ ad Paulinum, quam leges 1. tomo Conciliorum, post epistolam eius primam, & à plerisque aliis summis Pontificibus.

Eadem veritas à multis provincialibus Conciliis statuta est. A Sirmienfi in confessione fidei, & anathematismis sequentibus, à Toletano primo in assertione fidei illius Concilij. Fuit autem Concilium hoc à Leone 1. confirmatum. Ab edicto Iustiniani Imperatoris fidei confessionem continentem, quod inuenies in Concilio Toletano 2. A Concilio Toletano 3. in confessione fidei per epistolas Gregorij ad Leandrum approbata. A Concilio Hispanensi 1. tempore Isidori canone 13. à Concilio Toletano 4. cap. 1. à Toletano 6. cap. 1. à Concilio Bracharenfi 1. canone 1. 3. & 4. à Toletano 11. in confessione fidei latissimè & eruditissimè, à Toletano 14. cap. 8. & à Concilio Vuormatiensi in confessione fidei. Legio etiam confessionem fidei Sancti Quintiani Episcopi, quæ habetur ad finem Concilij Aurelianensis 3.

Illud in calce huius disputationis admonendum censui, testimonia ex nouo, & veteri testamento, tam hac quam præcedente disputatione adducta, suo etiam modo adversus Mahometanos Christi divinitatem convincere. Etenim cum Mahometus, sectatorisque illius, Moysem Prophetam, populùmque Iudaicum ante Christi aduentum à Deo fateantur electum, veramque fuisse Ecclesiam: cum item dicant Christum verum magnumque Prophetam à Deo missum in hunc mundum venisse, sanè neque negant, neque verò negare possunt, Ecclesiam ab eo institutam veram fuisse Ecclesiam, congregationemque à Deo electam, dum fides per Christum tradita (quam absque vilo fundamento depravatam per Sacerdotes affirmant) integra sanæque perseverat. Quibus si addas, ad diuinam providentiam spectasse, cum Synagogam per Moysem, Ecclesiamque Christianam per Christum instituebat, de Scripturis, in quibus vera fides, regimèneque vtriusque Ecclesiæ contineretur, providere, alioquin iam non insufficienter solam, sed etiam insipienter, quod à Deo longissimè abest, vtramque Ecclesiam fundasset, fiet, vt in vtraque Ecclesia, interim dum habuit fidem integram & inuiolatam, aliqua fuerint Scripturæ diuinitus inspiratæ, fidem veram, modùmque gubernandi Ecclesiasticam Rempublicam continentes. A tempore antiquæ legis, quæ alia quæso fuerunt Scripturæ, quam libri Moysis & Prophetarum, quos tamquam canonicos, sibi que diuino munere cõcessos, & ante, & postquam Christus aduenit, coluerunt Iudæi, ac venerati sunt: Nec minùs Christiana Ecclesia cum ipso Christo nata, nutritaque, eosdem tamquam sacros & celo datos, suscepit. Accedit, quod inter Iudæos & Christianos perpetuum exarsit bellum, & decertatio de fide. Ex quo fit, vt nunquam conuenire poterint ad Scripturas illas deprauandas: & tamen vtrique communi consensu asseueret, eos libros integros, inuiolatòsque persisterre: neque verò vllam, vel historiam, vel probabilem coniecturam adducere possunt Mahometani, vt indicent verisimiliter, quando, aut à quo libri illi fuerint corrupti. Quæ omnia planè suadent, eos libros in hodiernum vsque diem perseverare, quales Deus per Moysem, aliosque ministros suos Synagogæ tradidit. Quamobrem verè superius diximus, testimonia ex veteri testamento disputatione præcedenti adducta non minùs Mahometanos,

*E Concilio
provinciali-
bus petita te-
stimonia.*

*Mahometanus
quoque patet
testimonia
ex vtroque te-
stamento ci-
tata convincant.*

*S. Scriptura
à multis de-
prauata de-
monstratur.*

MOL
100
D.

sanos, nisi agere proterere, insanireque velint, quam Iudæos, concedendam esse in Christo diuinitatem, cogere. Præterea Ecclesia Christiana, quos alios libros sacros diuino traditos instinctu habuit quam quos Apostoli, discipulique Christi Domini ipsius autoritate firmati, nec minus diuini Spiritus assistentia ducti, quam Moyses quondam & Prophetæ in condendis libris canonicis anti quæ legis, scripserunt; Quos libros eosdem prorsus esse cum eis, quos modò religio Christiana suspicit, & veneratur, euidenter colliget, qui percurrerit seriem doctorum veterum, qui vsque ad Mahometum in singulis ætatibus scripserunt, & testimoniis vsi sunt ex libris Apostolorum, discipulorumque Christi ductis. Profecto sicut insanirent Christiani, si inficiarentur Alchoranum esse à Mahometi traditum, aut si dicerent à sectatoribus Mahometi fuisse deprauatum, nulla ad id adhibita verisimili coniectura, neque ex historiis, aut aliunde ostendendo, quando, aut à quibus ea esset facta deprauatio: ita tanè delirant prorsus Mahometani, cum afferunt Apocalypsim Ioannis, Euangeliorum, & epistolarum libros, atque eos, in quibus acta Apostolorum continentur, quos Ecclesia Christiana à primis in eunabilis tamquam canonicos, & per Apostolos, discipulosque Christi scriptos semper coluit, non esse illos, quos Apostoli, discipulique Christi scripserunt, vel saltem deprauatos postea fuisse à Christianis: cum nullam ad id adducat verisimilem coniecturam, aut historiam, neque ostendant quando, aut à quibus, ea fuerit facta deprauatio. Quare testimonia ex nouo testamento hac disputatione adducta, nisi velint animo obfirmato errare, insanireque, ipsos etiam conuincunt prorsus Mahometanos. Adde, quòd negare Christum à Iudæis fuisse crucifixum, vt Mahometus negauit, cum id in omnium gentium luce fuerit gestum, idque testati fuerint idolorum cultores, glorianturque Iudæi, hominis fuit effusè impudentis & stulti.

DISPUTATIO III.

Quòd Spiritus sanctus verus sit Deus Patri & Filio consubstantialis aduersus Arium & Macedonium.

Patres qui propositionem questionem pertractant.

Spiritus sancti diuinitas ex sacris literis probatur.

HAc de re agit Athanasius in disputatione contra Arium in Concilio Niceno habita ad finem, in epistola ad Serapionem, in sermone contra omnes hæreses, in sermone de sanctissima Deipara, & alijs. Didymus in tribus libris de Spiritu sancto, interprete beato Hieronymo, quos ad finem 9. tom. operum Hieronymi inuenies. Basilus 3. lib. & 5. contra Eunomium. Et in libro de Spiritu sancto ad Amphiloichium Episcopum. Ambrosius in tribus libris de Spiritu sancto, ad Gratianum & alij. Spiritum sanctum verum esse Deum, Patri & Filio consubstantialem, sequentibus testimonijs apertissimè comprobatur. Matth. ultimo: *Euntes docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris & Filij & Spiritus sancti.* Quo in loco, cum in nomine, idem sit, quod in inuocatione, autoritate, ac potestate, constat eiusdem potestatis, autoritatis, atque adeò essentia esse Spiritum sanctum cum Patre & Filio, Absit enim, nequid dicam grauius, vt creatura annectatur Patri & Filio, vt in nomine illorum trium baptismus conferatur, peccatorumque gratiam Dei consequantur: 1. canonicè cap. 5. *Spiritus est, inquit Ioannes, qui testificatur, quoniam Christus est veritas: quoniam tres sunt, qui testi-*

Amonium dant in celo, Pater, Verbum, & Spiritus sanctus, & hi tres unum sunt. Et inferius, *Si testimonium hominum accipimus, testimonium Dei maius est.* Præterea, sicut Christus profiteretur se processisse à Patre, eaque ratione consubstantialem illi esse: ita de Spiritu sancto Ioannis 15. ait, *Cum venerit Paraclætus, quem ego mittam vobis à Patre, Spiritum veritatis qui à Patre procedit, &c.* ergo Spiritus sanctus consubstantialis est Patri, atque adeò vnus est Deus cum Patre & Filio. Apertum testimonium huius veritatis scribitur Actuum 5. vbi Petrus expressis verbis vocat Spiritum sanctum Deum, cum Ananiam sic affatur: **B** *Cur tentauit Satanas cor tuum mentiri Spiritui sancto? Non es mentitus hominibus, sed Deo.* 1. ad Corinth. 6. *An nescitis quoniam membra vestra templum sunt Spiritus sancti? Cum ergo Dei sit templum habere, Paulusque subiungat, Glorificate & portate Deum in corpore vestro: manifestè docet, Spiritum sanctum esse Deum.* Cap. 12. eiusdem epistole idem Apostolus, *Diuisiones, ait, gratiarum sunt, idem autem Spiritus: & diuisiones ministracionum sunt, idem autem Dominus: & diuisiones operationum sunt, idem verò Deus, qui operatur omnia in omnibus.* Quo in loco Spiritum sanctum Dominum ac Deum appellat. Deinde cum diuisiones gratiarum ab Spiritu sancto esse affirmet, gratiam autem & gloriam dei Dominus, veluti psalmo 83. habetur, sic, vt Spiritus Sanctus sit Deus. Accedit, quòd Spiritus Domini repleuit orbem terrarum, vt habetur Sapientia 1. idque per creationem, etique vbique præsens, vt ex eodem loco & ex alijs testimonijs ostendimus quaest. 8. Fuit præterea causa incarnationis, iuxta illud Math. 1. *Habens in vtero de Spiritu sancto.* Et Luca 1. *Spiritus sanctus superueniet in te, & virtus Altissimi obumbrabit tibi, ideoque & quod nascetur ex te sanctum, vocabitur Filius Dei.* Et in Symbolo Apostolorum, **D** *Qui conceptus est de Spiritu sancto.* Præterea, est præcipua causa gratia & caritatis, iuxta illud ad Roman. 5. *Caritas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum, qui datus est nobis.* Et ad Ephesios 1. *Signati estis Spiritu promissionis sancto.* Est etiam causa remissionis peccatorum, iuxta illud Ioan. 10. *Accipite Spiritum sanctum, quorum remiseritis peccata, remittuntur eis.* Item scrutatur omnia, & inter ea cogitationes cordium (vt habetur Sapientia 1. ante testimonium supra citatum) etiam profunda Dei, atque adeò Deum comprehendit, vt scribit Paulus 1. ad Corint. 2. Sed creare, esse vbique, esse causam incarnationis, esse principalem causam caritatis, gratia & remissionis peccatorum, atque scrutari corda, & comprehendere Deum, sunt propria Dei: ergo Spiritus sanctus est Deus. Præterea, qui per Prophetas est locutus, utique est Deus ipse, iuxta illud ad Hebræos 1. *Multifariam, multisque modis olim Deus loquens Patribus in Prophetis.* & illud Luc. 1. *Sicut locutus est per os sanctorum, qui à seculo sunt, Prophetarum eius, & 2. ad Timoth. 3. Omnis Scriptura diuinitus inspirata, &c.* At verò Spiritus sanctus est, qui per Prophetas est locutus, iuxta illud 2. Petri 1. *Non enim voluntate humana allata est aliquando prophetia, sed Spiritu sancto inspirante locuti sunt sancti Dei omnes: ergo Spiritus sanctus est Deus.* Legè, si placet, testimonia alia apud Patres supra citat.

E Probaram veritatem satis scripserunt Apostoli in suo symbolo verbis illis: *Credo in Spiritum sanctum.* Eandem ob signatur Patres Concilij Niceni, cum in confessione fidei, & in Spiritum, aiunt, sanctum, videlicet, credimus. Fuit eadem ex instituto postea definita aduersus Macedonium in Concilio Constantinopolitano 1. sub Damaso capite

Idem ipsum ex Ecclesie definitionibus confirmatur.

capite vltimo his verbis: *Credimus in Spiritum sanctum Dominum, & visificatorem, ex Patre procedentem, cum Patre & Filio adorandum, & conglorificandum, qui locutus est per Prophetas.* Et idem subscriptum Concilium Ephesinum 1. pauld ante anathematismos, & Chalcedonense actione 5. in secunda editione fidei. Item 5. Synodus actione 5. anathematismo 1. Concilium Lateranense sub Martino Anathematismo 1. Eadem fuit determinata in 6. Synodo in epistola Agathonis Papæ, quæ habetur actione 4. & in Synodica suggestione, quæ eadem actione continetur, in epistola Sophronij, quæ scribitur actione 11. & approbatur à Concilio actione 13. in confessione fidei eiusdem Concilij, quæ legitur actione 17. in Concilio Niceno 2. actione 1. in confessione fidei, à Gregorio 10. in Concilio Lugdunensi capite *Fideli*, de summa Trinitate & fide Catholica lib. 6. in Concilio Lateranensi sub Innocentio 3. cap. *Firmiter*, & c. *Dammamus*, de summa Trinitate & fide Catholica. In Florentino in decreto de processione Spiritus sancti, & in Symbolo Athanasij, à Sixto 1. epistola 1. decretali. Higinio epistola 1. à Damaso in professione fidei ad Paulinum, à Concilio Syrmienfij præsertim anathematismo 17. & sequentibus à Concilio Tolerano 1. in assertione fidei, & in confessione fidei Iustiniani, quæ habetur in Concilio Tolerano 2. à Toletano 3. anathematismo 3. & sequentibus, à Toletano 4. c. 1. à Toletano 6. cap. 1. à Bracharenfij 1. can. 1. à Toletano 11. in confessione fidei, & à Concilio Vuormacienfij in confessione fidei.

DISPUTATIO V.

Esse in Deo sanctissimam Trinitatem personarum aduersus Iudæos, & Sabellianos.

Ex testimoniis veteri testamenti ad Trinitatis mysterium comprobati.

IN Deo esse plures personas consubstantiales, clarè demonstrant aduersus Iudæos testimonia ex veteri testamento disputatione 2. adducta, præsertim 4. 5. 6. 7. 9. 14. 15. & 16. Quare cum, qui duas personas diuinas, quarum vna ab altera per intellectum tamquam verus Filius naturalis, Patrique consubstantialis procedat, conceperit, facillè etiam tertiam, quæ per voluntatem à Patre & Filio procedat, concessurus sit: cumque controuersia inter nos & Iudæos non sit, an in Deo concedendæ sint duæ tantum, vel tres personæ, sed an pluralitas personarum cum vnitæte essentia sit in eo. confitendæ, sit, vt aduersus Iudæos probatam habeamus sanctissimam Trinitatem personarum.

Confirmari etiam potest aduersus eosdem pluralitas personarum. Primò, ex illo Geneleos 1. *In principio creauit Spiritus Heloim*, id est. *Dij* in plurali numero, *cælum & terram*. Quasi, *creauit*, appositum sit in singulari propter vnitatem essentia: dictum verò sit, *Spiritus Heloim*, in plurali, propter pluralitatem personarum. Cæterum inferes, si res ita habeat, ineptam esse constructionem, falsamque sententiam, cum tres personæ diuinæ non sint tres *Dij*, nec tres iudices, sed vnus Deus, & vnus iudex. Quas rationes Caietanus adeò putauit efficaces, vt eis ad eum locum victus propendat in eam sententiam, quæ dicit, nomen *Spiritus Heloim*, carere singulari numero, & promiscuè sumi in plurali pro vno, vel pluribus, quod diiudicandum censet ex verbo pluralis, aut singularis numeri, quod habuerit adiunctum. Quare cum hoc loco adiuxerit Moyses verbum, *creauit*, in numero singulari, meritò interpretes in editione vulgata transtulit, *In principio*

A *creauit Deus cælum & terram*. Sunt qui affirmant nomen *Spiritus Heloim*, vtunque habere numerum, & cum in plurali tribuitur Deo interdum habere coniunctum adiectiuum singularis, & interdum pluralis numeri, id quod testimonij ex Scriptura citatis confirmant, adiciendum esse proprium linguæ Hebrææ, vt ei nomini in plurali numero sumpto verbum singularis numeri adiungatur, & tunc denotare vnum Deum in essentia, & trinum in personis. Ego sanè quantum ponderis locus ille aduersus Iudæos habeat, nescio, alij iudicent.

B Secundò ex illo Geneleos 1. *Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram*. Quo in loco videtur loqui Pater cum duabus aliis personis diuinis, vt indicat verbum illud plurale *faciamus*. Vnitæte verò essentia innuitur eis verbis singularis numeri, *ad imaginem nostram*, quasi vnam essentiam tribus personis diuinis communem debeat homo imitari. Hoc testimonium ad hoc idem probandum tanti fecerunt Patres, qui iussu Constantij Imperatoris in Concilio provinciali Syrmienfij aduersus Arium conuenerunt, inter quos enumeratur Hostius Cordubensis, vt anathematismos eorum 13. in hunc habeat modum: *Si quis, quod scriptum est, faciamus hominem, non Patrem ad Filium dicere, sed ipsum ad semetipsum asserit dixisse Deum, anathema sit*. Eodem testimonio, vnà cum illo alio Genef. 11. *Venite descendamus, & confundamus ibi linguam eorum*, vnus est Marcellinus epistola 1. decretali ad probandum eandem esse operationem trium personarum diuinarum, quasi sermo ibi sit Patris ad reliquas personas diuinas, Augustinus etiam 12. de Trinitate c. 6. ex testimonio illo Geneleos 1. Trinitatem colligit.

D Tertio ex illa historia Geneleos 18. vbi dicitur, *Deum apparuisse Abrahamo in conualle Mambre sedenti in ostio tabernaculi sui, apparuisse verò illi tres viros*, id est, tres Angelos personam Dei agentes propter gloriosissimam Trinitatem personarum, quæ in Deo est: *Abrahamum verò*, propter essentia diuinæ vnitæte, *eos adorasse*, ac si vnum aliquid coleret, dicens. *Domine, si inueni gratiam in oculis tuis, ne transeas, &c.* Quibus verbis statim subiungitur in plurali, *Qui dixerunt*, respondentes videlicet ad orationem & petitionem Abrahami, *fac vt locutus es*. Rursusque in eodem capite semel, atque iterum fit de illis sermo, modò in singulari, & modò in numero plurali: compertum autem est illos Angelos Dei nomen & personam ibi sustinuisse, Abrahamumque cum eis quasi cum Deo fuisse locutum.

E Quarto probat veritatem eandem illud Geneleos 19. *Legitur Dominus pluit super Sodomam ignem à Domino de cælo*, illa enim verba, *Dominus à Domino*, pluralitatem indicant personarum, quippe cum, *Dominus à Domino*, idem sonet, quod filius à Patre, iuxta illud Ioan. 1. *Omnia per ipsum*, hoc est, per Filium facta sunt. Hanc etiam testificationem plurimum æstimantur Patres in Concilio Syrmienfij, vt anathematismos eorum 15. declarat. Vbi, *si quis*, inquit, *illud, quod scriptum est, Pluit Dominus à Domino, non de Patre & Filio perceperit, sed ipsum à semetipso pluere dixerit, anathema sit*. Pluit enim Dominus Filius à Domino Patre. Idem testimonium vsurpat Marcellinus epistola citata, vt probet eandem esse Patris & Filij operationem.

F Quintò confirmat idem ille locus Isai. 6. in quo Seraphim, propter beatissimam Trinitatem personarum, ter clamabant: *Sanctus, Sanctus, Sanctus Dominus Deus Sababoth*. Quòd si testimonia hæc pluralitatem personarum in Deo probant, longè tamen

tamen magis vrgent Iudaeos illa , qua disputatioe adduximus.

Aduersus Sabellianos pluralitas personarum in Deo concludi in primis potest ex omnibus testimoniis , quibus tribus disputationibus praecedentibus ostensum est, Christum esse verum Filium Dei. naturalem, à Patre genitum. Deinde ex eis , in quibus Deus de Messia loquitur, tamquam de alio à se. Deum ex illis, quibus ostendimus Filium, aut Spiritum sanctum procedere à Patre, aut ab eodem mitti. Et enim vnus & idem supposito ac persona , neque dicitur alius à se, neque Filius, aut Pater sui ipsius, neque generare aut producere se ipsum, neque se ipsum mittere, aut à se ipso procedere. Quo fit, vt vnumquodque illotum testimonium aperte pluralitatem personarum in Deo demonstret. Neque vnquam Sabellius veram rationem Patris & Filij, aut mittentis ac missi, poterit in Deo defendere, nisi pluralitatem personarum in eo concedat.

Accedit sententia Christi Domini, Ioann. 5. Quo loco, *Alius est, inquit, qui testimonium perhibet de me nempè Pater. Et paucis interiectis, Opera, qua ego facio, testimonium perhibent de me, quia Pater misit me, & quis misit me Pater, ipse testimonium perhibet de me:* Hac in sententia Patrem Christum appellat alium à se, ac proinde distinctum supposito. Accedit illud Ioan. 8. *Solus non sum, sed ego, & qui misit me Pater: & in lege vestra scriptum est, quia duorum hominum testimonium verum est: Ego sum qui testimonium perhibeo de me ipso, & testimonium perhibet de me qui misit me Pater, vbi se, & Patre appellat duos: idem autè persona & supposito secù non facit dualitatè. Adde, quòd habetur Ioan. 10. in plurali, *Ego & Pater vnum sumus,* in essentia videlicet. Qui locus manifestè docet, esse in diuinis distinctas personas. Adde etiam illud 1. Ioannis 5. *Tres sunt, qui testimonium dant in caelo, Pater, Verbum, & Spiritus sanctus.* Tacitus pretereo multa alia, quae in Scripturis sacris pluralitatem diuinarum personarum aperte demonstrant.*

Eadem veritas ab Ecclesia est constituta omnibus eis definitionibus, quas duabus praecedentibus disputationibus retulimus: imò in plerisque earù benedictissima Trinitas personarum expresse definita est.

Illud admonuerim , nos his quatuor disputationibus nullam rationem à lumine naturali petitam posuisse, sed tantum Scripturae, Ecclesiae quae certas definitiones. Nec sine ratione, quoniam, quae in eis probare constituimus, transcendunt totum naturae lumen, quin & Angelici intellectus facultatem longè excedunt, propterea quae eis solum assentitur Ecclesia, tamquam à Deo reuelatis. Quo fit, vt qui nihil eorum recipit, in quibus Dei reuelationes continentur, incapax sit, vt vel ex principiis propriis Theologiae conuincantur, vel rationibus naturalibus eiusmodi res illi demonstrentur. Vnde Dionysius 2. cap. de diuinis nominibus. *Qui omnino, inquit, diuinis Scripturis aduersatur, procul omni ex parte à nostra Philosophia aberit, & abhorrebit. Ac nisi ei cura est Dei sapientia, qua ex diuinis libris hauritur, quomodo nobis cura erit illius in diuina scientia institutio?* Possunt nihilominus haec omnia mysteria idolorum cultoribus, caeterisque infidelibus, qui nullam Scripturam sacram recipiunt, persuaderi tum impugnatione errorum, quibus ipsi fidem habent: tum etiam quàm plurimis argumentis, quibus ea, quae Christiana Ecclesia profiteretur, à Deo optimo maximo facta sunt nimis credibilia, adeò vt meritò in culpa sint lethali, quicumque eis sufficienter propositis, tamquam à Deo reuelatis non assentiuntur, de quorum numero sunt miracula omnia in confirmationem fidei

Molina in D. Thoma.

A Christiana per Christum, & Christianos Dei ministros à Deo optimo maximo in hoc mundi theatro edita, praeter multa alia, quae idem aperte testantur. Ne verò in lingulis fidei nostrae sacrosanctae mysterijs inutiliter reperantur, commodius tradentur, 2. dùm erit sermo de fide.

DISPUTATIO VI

De significatis vocabulo, Verbum.

Circa id, quod disputatione 1. diximus D. Thomam in 4. huius articuli parte praestare, nonnulla sunt de verbo examinanda: reliqua referuabuntur, vt cum D. Thoma quaestionibus sequentibus discutiantur. Atque vt à verbi significatis exordiamur, Mentis conceptus primò dicitur *verbum*, vox deinde, quae rem quampiam significat, mentisque conceptum exprimit, quin & tertio loco res ipsa mentis verbo, aut vocis significata. Atque haec postrema usurpatio frequens est in sacris literis. Exoat enim 9. *Cras, inquit Moyses, faciet Dominus verbum istud,* id est, rem hanc, quam locutus sum. 1. Regum 3. *Ecce ego facio verbum (id est, rem) in Israël, quod quicumque audiverit, tinnient amba aures eius.* Matthaei 4. *Non in solo pane vivit homo, sed in omni verbo, quod procedit de ore Dei.* id est, in omni re, quam Deus voluerit. Et alibi. Quartam verbi acceptionem addunt D. Thom. infra quaest. 34. art. 1. Durandus in 1. dist. 17. quaest. 2. vt verbum sit imaginatio, quae de voce proferenda mente & imaginatione formatur, antequàm ore proferatur. Videntur autem adducti, vt hanc quartam verbi acceptionem adicerent, verbis quibusdam Damasceni lib. 1. fidei Orthodoxae cap. 18. Verùm tres priores acceptiones frequentiores sunt in vsu loquentium.

Quamvis inter omnes conueniat, rem verbo mentis, aut oris significatam improprè ac figuratè vocari *verbum*, quatenus videlicet nomen signi ad rem significatam transfertur: controuersia tamen est, vtrum verbum dicatur propriè tam de verbo mentis, quàm de verbo oris.

Aliqui, quos Bartholomaeus Torres suppressio nomine ad hunc articulum disputatione 3. refert, asseruerunt, *verbum* solum dici propriè de verbo oris: de verbo autem mentis non, nisi improprè, extensioque vocabulo. Nescio an huius sententiae fuerit Erasmi iuxta ea, quae Cornelius lanfenius cap. 1. suae Concordiae de eo refert, doctèque impugnat. Docuit namque Dei Filium *Verbum Patris* dici, non quidem ad verbi mentalis similitudinem, sed quia *vocali verbo similis est, quatenus scilicet Pater per eum res annunciat, ideoque censuit, potius appellandum Patris sermonem, quàm Verbum Patris.*

Contrarium affirmat Augustinus 15. de Trinitate cap. 11. Vbi ait: *Verbum, quod foris sonat, signum est verbi quod intrinsece lucet, cuius magis verbi competit nomen. Nam illud, quod proferitur carnis ore, vox verbi est, verbumque & ipsum dicitur propter illud, à quo vt foris appareret, assumptum est.* Haecenus Augustinus. Augustinum sequuntur D. Thomas inferius quaest. 34. artic. 1. Durandus in 1. dist. 17. quaest. 2. & communis Theologorum sententia. Estque contrarium parum in fide tutum, ne amplius dicam. Primò, quoniam Dei Filius non in alia significacione dicitur *verbum*, quàm in ea, qua *verbum* mentis dicitur *verbum*, vt volunt sanctissimi, vetustissimisque Patres, Clemens epist. 1. ad Iacobum fratrem Domini, Gregorius Nazianzenus 4. lib. Theologiae, quem refert, & sequitur Euthymius ad cap.

11 Ioannis,

Trinitatis mysterium, cum naturae lumen traheretur, ex re velatu est ostendendum.

Trinitatis mysterium, quòd infidelis quomodo probandum.

Verbi significationes.

Erasmi assertio periculosa.

Resoluitur. Verbum magis proprie dicitur de verbo mentis, quàm oris.

Ioannis, Augustinus ubi supra, Cyrillus de Trinitate lib. 2. versus finem, Fulgentius lib. 3. ad Monimum, & plerique alij: si ergo verbum mentis proprie non dicitur *verbum*, nec etiam Dei Filius proprie dicitur *Verbum*: quare cum, quod non est aliquid proprie, simpliciter non sit tale, Dei Filius non erit absolute *Verbum*, contra illud Ioannis 1. *In principio erat verbum, &c.* Et contra communem Ecclesie confessionem. Vnde D. Thomas loco citato ad primum affirmat, Origenem, quoniam in Ioannis interpretatione dixit: *Verbum metaphorice dici in divinis inveniri solum Ariatorum, id ipsum asserentium.* Secundo, *verbum* est id, quod locutione editur, ac profertur: locutio autem propria non voce solum, sed mente etiam fit: ergo verbum mentis proprie dicitur *verbum*. Maior est manifesta: minor vero probatur, quia qui preces fundit, cum Deo loquitur, oramus autem non solum lingua, sed etiam spiritu, & mente, iuxta illud 1. ad Corinth. 14. *Orabo spiritu, orabo & mente: psallam spiritu, psallam & mente:* ergo locutio proprie fit mente. Vnde Exodi 14. ad Moysen, cum nullum is clamorem ore funderet, *Quid*, inquit Dominus, *clamas ad me.* In quem locutum Augustinus quaest. 52. in Exodum ait, *hoc eum egisse vocis silentio, ut cor de clamaret.* Confirmat eandem minorem illud Ecclesiasticus 1. *Locutus sum in corde meo, dicens.* Accedunt pleraque alia testimonia Scripturae, in quibus locutio non ori tantum, sed menti etiam tribuitur. Adde, Angelos loqui ad invicem, alias inter eos non esset communicatio: & tamen eos non loqui ore, quo carent, sed vel sola mente, vel adhibito etiam exteriori signo, quo mentis conceptus exprimunt: non ergo locutio & verbum sunt oris solius. Tertio, vox eatenus vocatur *verbum*, quatenus animi sentia exprimit, & tamquam internuncia, vicariaque conceptus rem mentis notitia apprehensam significat: ea namque vox, qua nihil profus significatur, verbum non est: ergo maiori cum ratione conceptus ipse, cuius locum habet vox, dicitur proprie *verbum*.

Alij asseruerunt, vocabulum hoc, *verbum*, primo fuisse impositum, ut significaret solum verbum vocale: deinde vero vsu frequenti fuisse extensum, ut mentis verbo accommodaretur. Quemadmodum, inquit, *videre*, primo fuit impositum ad significandum actum videndi, qui oculis convenit, deinde vero per accommodationem vsus fuit extensum ad significandam quamcumque evidentem cognitionem cuiusvis potentiae cognoscentis postquam extensionem proprie dicimus, beatos videre essentiam divinam.

Contrarium tamen videtur nobis asserendum. In primis, quia, si ita res habeat, concedendum est, datum fuisse tempus, in quo verbum vocis dictum esset proprie *verbum*, Filius autem Dei, & quicumque conceptus mentis non item. Deinde, quia tunc concedendum esset: sicut videre proprie dicitur de actu oculorum seu visiva potentiae, minus proprie vero, etiam si proprie, de actibus evidentibus aliarum potentiarum cognoscentium: ita vocabulum hoc, *verbum*, magis proprie dicitur de verbo vocis, quam de mentali conceptu: id quod tamen pugnat cum Augustino verbis supra citatis, cum Divo Thoma eo loco, & cum communi Theologorum sententia, quae dicit, *verbum esse analogum quoddam, & magis proprie dicitur de verbo mentis, quam de verbo oris, tamen si de utroque verbo proprie dicatur.* Est enim de numero eorum analogorum, quibus in mente respondet vnus conceptus formalis, & quae vnam habent definitionem, dicunturque proprie de suis

Verbi nomen non prius oris, quam mentis verbum significavit.

A analogatis, ut sunt, ens, accidens, sapientia, substantia, intellectus, & caetera attributa Deo & rebus creatis communia: nam haec ita sunt analoga, ut omnibus suis analogatis proprie conveniant. Dicendum itaque est, quemadmodum vocabula, *ens, substantia, sapientia, intellectus, & caetera*, quae Deo & creaturis sunt communia, esto primo in idiomate aliquo imposita fuerint intuitu significandi res creatas, quas impositores noscent, nihilominus significaverunt simul res increatas, easque proprie: eo quod ratio eis nominibus significata principaliter reperiretur in Deo, quam in rebus creatis. Non secus nomina, verbum, *leges*, & quodcumque aliud alterius idiomatis, licet forte ab impositore aliquo fuerint imposita intuitu significandi verbum oris eadem manifestum: proprie tamen significasse verbum mentis, in quo principaliter cernitur ratio verbi, quam in verbo oris: tamen utrumque significaverunt simul ac proprie.

B Caietanus inferius quaest. 34. artic. 1. tribuit Durando, quasi is putaverit, *verbum*, non dici formaliter & proprie de verbo vocali, sed solum denominatione extrinseca a verbo mentis, quatenus illud significat: eo modo, quo medicina improprie, denominationeque extrinseca dicitur sana, a sanitate quam efficit in animali. At profecto nihil tale colligitur ex Durando, quin imo in eis, quae de verbo dicta sunt, cum Augustino, D. Thoma, & aliis Theologis convenit.

C Ex dictis hanc possumus colligere definitionem verbi proprie dicti, ut analogum quoddam esse ad verbum mentis & oris. Verbum est quid locutione productum tamquam signum rem aliquam significans.

Durando defenditur.

Verbi definitio.

DISPUTATIO VII.

De verbo, dicente, ac dicere.

E xplicitis acceptionibus verbi, aliquid de verbo proprie dicto, tam oris, quam mentis, dicendum est, quantum tamen ad pleniorum intelligentiam mysterij sacrosanctae Trinitatis fuerit conducent. Ut vero a verbo oris tamquam nobis notiori incipiamus, hac ratione potest definiti. Est quid ore prolatum tamquam rei alicuius signum. Eiusmodi omnis aliquid significans. Quae, ut est quidam ore prolatum, dicitur *verbum proferentis*, proferens autem appellatur *loquens*, atque, dicens *tale verbum*, prolatio vero ipsa vocatur *generatio*, atque *productio verbi*: ut vero est signum rem aliquam significans, dicitur *verbum illius*. Quo fit, ut omne verbum duorum dicatur verbum vnus ut dicentis, proferentisque id verbum: alterius, ut rei per idem dictae atque significatae. Exempli gratia, cum profero vocem, *lapis*, ea vox dicitur verbum meum, id est, a me prolatum, & verbum lapidis eo verbo dicti, tamquam rei significatae.

F Circa formale significatum huius vocis, *verbum*, est non levis controversia. Bartholomaeus Torres ad hunc articulum disput. 2. affirmat, verbum esse de numero relatiuorum, quae appellantur secundum esse, diceretque de formali relationem realem ad dicentem, quae non sit aliud, quam processio passiva, relatioque effectus ad causam, ideoque alleuetat verbum, & dicens esse relata secundum esse, verbumque formaliter esse ab aliquo, a quo dicatur, verbum, & dicens esse aliquid verbum dicens. Ultra relationem explicata ait, includi in verbo aliam rationis ad rem ipso dictam ac significata, quae non est alia, quam relatio significantis ad significatum. Pro hac sententia citat Dium Thomam inferius quaest.

Verbum est quid.

Verbum est ad hunc modum.

Bartholomaeus Torres.

quaest. 3. 4. artic. 1. ad 3. & artic. 3. ad 4. & Caietanum ibidem, atque Augustinum 7. de Trinitate cap. 2.

Sit tamen prima conclusio. Verbum creatum, siue oris sit, siue mentis, duo includit, Vnum est absolutum quid, adiunctam habens relationem significantis ad significatum. Eiusmodi absolutum prolatione ipsa, atque locutione producit & generatur, est que in verbo oris, non aliud, quam vox ipsa realis aliquid significans, & in verbo mentis similiter conceptus ipse realis rem conceptam significans. Alterum, quod includit, est, prolatio seu productio ipsa passiva, per quam à dicente dicitur, ac producit in rerum naturam. Vox namque aliquid significans, prolata seu producta ab aliquo eam dicente ac proferente, dicitur, *verbum oris eius*, à quo proferatur. Conceptus etiam significans rem, quæ per ipsum mente concipitur, vt prolatus productiue per intellectum eius, à quo mente dicitur ac proferatur, appellatur, *verbum mentis illius*. Quò fit, vt verbum mentis in hunc modum possit definiti. Est conceptus, imaginòve expressa alicuius obiecti mente prolata. Quia verò conceptus omnis imaginòque expressa id significat, cuius est imago, non additur in definitione, tamquam alicuius rei signum, vt additur in verbo oris: eò quòd non omnis vox, quæ ore proferatur, est alicuius signum.

Secunda conclusio. Prolatio, productio, dicere, atque generatio verbi creati (illa enim quatuor idem sunt, siue actiue, siue passiue sumantur) non significant relationem effectus ad causam, aut causam ad effectum, sed actionem aut passionem. Conclusio hæc est aduersus Bartholomæum Torres loco citato. Præterquam autem, quòd ex se est factis manifesta, probatur primò. Quoniam, vt ipse ibidem affirmat, eodem modo sese habent illa comparatione verbi, quo calefactio comparatione eius caloris, qui producit: est enim verbum terminus illorum quatuor, sicut calor calefactionem terminat: sed calefactio neque actiue, neque passiue sumpta significat relationem, sed actionem, aut passionem: ergo illis quatuor non quidem relatio, sed actio, vel passio significabitur. Secundo relatio effectus ad causam producentem consequitur aliquam actionem tamquam suam rationem fundandi, per eamque conproducit: sed non est alia actio, quam consequatur relatio effectus, quæ est inter verbum creatum & id à quo tale verbum producit, quam productio ipsa, & generatio verbi: ergo productio & generatio verbi creati non relatio, sed actio est. Tertiò, producere & generare verbum habet se sicut producere & generare filium in humanis, id quòd Torres ipse concedit: sed producere & generare filium in humanis, quantumvis ille repugnet, non est relatio causæ ad effectum aut effectus ad causam, vt ex se est notissimum, sed est vera actio attingens substantiam filij, quam relatio filij ad patrem atque effectus ad causam consequitur: ergo producere & generare verbum creatum non est relatio, sed actio.

Tertia conclusio. Quoniam in diuinis producere & produci, generare & generari, non est actio & passio (eò quòd in iis, quæ sunt formaliter in Deo, nihil fit, quòd habeat rationem causæ agentis, aut effectus respectu alterius) sed solum est inter personas diuinas habitudo vnus ad aliam, aut tamquam eius, à qua est alia, aut tamquam eius, quæ est ab alia, fit, vt producere & produci, dicere & dici, generare & generari, dicant relationem Patris ad Filium & Filij ad Patrem: ac proinde vt Verbum diuinum, quòd est sapientia genita, producta, & dicta à Patre, relatiue dicatur ad Patrem generantem, dicentem,

Molina in D. Thom.

A & producentem Verbum diuinum per intellectum suum. Eodemque modo Pater relatiue dicatur generans, dicens, & producens Filium, vt ex dicendis in sequentibus fiet magis perspicuum.

Ex dictis colligere licet, verbum creatum ratione absoluti quòd includit, nempe ratione vocis significantis, aut conceptus, dicere relationem ad rem dictam & significatam tali verbo. Primo autem de interpretatione ostendimus relationem illam, non solum ex parte vocis (in quo omnes consentiunt) sed etiam ex parte conceptus, esse relationem rationis. Simile quid cernitur suo modo in Verbo diuino: includit namque aliquid absolutum, sapientiam videlicet tribus personis communem, atque addit, esse genitum & productum à Patre: ac ratione illius absoluti dicit habitudinem rationis ad illud omne, quòd ea scientia scitur, & significatur: non verò eius ratione quòd supra sapientiam addit, vt D. Thomas inferius quaest. 3. 4. artic. 3. ad 1. Scotus in 1. dist. 27. quaest. 3. & plerique alij docent.

Ex dictis licet etiam colligere, verbum creatum comparatione dicentis non esse de numero eorum relatorum, quæ secundum esse, sed eorum, quæ secundum dici appellantur. Nam dicens formaliter non significat relationem, sed actionem, vt ostensum est: quia tamen dicens & verbum creatum, annexas habent relationes causæ & effectus, ratione earum reciproce dicuntur, suntque relata secundum dici. Verbum autem diuinum relatiuum est secundum esse comparatione dicentis: eò quòd dicere & dici, generare & generari, dicant de formali in diuinis relationes, non verò actiones aut passionem: tamen per modum actionum ac passionum significantur. Quando ergo D. Thomas & Augustinus in locis per Torrensem allegatis affirmant, Verbum & dicens esse relata secundum esse, loquuntur de Verbo diuino & dicente diuino, non verò de verbo & dicente creato.

Ex dictis colliges, illa tria, nempe dicens, dicere, & verbum: in creatis ita esse inter se affecta, vt, dicens, loquens, generans, producens verbum (hæc enim quatuor idem omnino sunt, vt dictum est) formaliter significant actionem, qua producit verbum connotando id, à quo prodit talis actio, tamquam à causa efficiente. Dicere verò, seu dictio, sonet illam ipsam actionem, per quam verbum producit. Eadem etiam actio vocatur locutio, generatio, & productio verbi. Verbum autè est terminus à dicente per huiusmodi actionem productus. Vnde eodem modo se habet ad dicere & ad dicens, quo calor productus se habet ad calefactionem, per quam producit, & ad calefaciens, vt superius dicebamus. Quo loco obserua, eum in verbo creato duplex reperitur respectus, vt dictum est: alter realis ad dicentem, qui non est alius, quam relatio effectus ad causam, annexa quidem verbo creato, non tamen ei essentialis: alter verò rationis ad rem, quam significat, ratione cuius dicitur etiam verbum rei significatæ, fit, vt quemadmodum qui rem aliquam dealbat, per quam actionem eam efficit albam, dicitur etiam similem eam alteri efficere propter similitudinem quæ ex albedine resultat: ita qui verbum aliquod dicit, per eandem actionem, per quam illud pronunciat, dicatur etiam ratione respectus, quo verbum prolatum eam rem exprimit, rem verbo significatam dicere.

In Deo autem, dicens, dicere, & Verbum, ita sunt affecta, vt dicens, & dicere formaliter dicant relationem per modum actionis, qua produciunt Verbum: quæ quidem est in Patre dicente per intellectum, & producente Filium, atque Verbum:

Prima conclusio. Verbum creatum, siue oris, siue mentis, quæ includit.

Verbum creatum definitur.

Secunda conclusio. Verbi creati productio non est relatio, sed actio, aut passio.

Tertia conclusio. Diuini verbi productio quid.

Verbi ad istam relationem est ratio.

Verbum creatum comparatione dicentis esse relatum secundum dici, seu de Verbo diuino & dicente.

Dicere verbum creatum quid sit.

Dicere verbum diuinum & dici quid.

Verbum verò completur per passivum dictionem, quæ relatio est realis in Filio, ac Verbo diuino, significata per modum passionis: eamdemque appellant generationem passivam. Et quia Verbum ratione absoluti, quod includit, habet relationem rationis ad creaturas, vt explicatū est, Pater æternus generando, & producendo Verbum per intellectum; non solum dicitur dicere Verbum ipsum, sed etiam creaturas in Verbo, & vniuersum quicquid Verbo cognoscit.

DISPUTATIO VIII.

Verbum in rebus creatis verbum mentis distinguitur ab actu intelligendi & an sint idem dicere & intelligere.

MEMBRUM I.

Argumenta partis affirmantis.

In rebus creatis verbum ab actu intelligendi minimè distingui, probant Scotus, Durandus, Aureolus & alij, quos Capreolus in 1. d. 27. quæst. 2. refert. Primò, quia hoc est discrimen inter actionem immanentem & transeuntem, quòd per immanentem, quin potius ipsa est id vltimum, quod producit: sed intellectio actus est immanens: ergo per intellectionem nihil producit ab ea distinctum, quod verbum vocari possit, sed ipsamet est verbum. Minor & consequentia parent. Maior probatur, tum ex Aristotele 9. Metaphys. textu 16. expressè constituyente illud discrimen: id quod etiam innuere vltus est 1. Ethicorum cap. 1. tum etiam quia, quando per actionem aliquid producit, illud est nobilius ipsa actione, vt Aristoteles docet 1. Ethicorum cap. 1. in homine autem nihil est nobilius actione immanente intellectus & voluntatis: idè enim Philosophus 1. & 10. Ethicorum constituit felicitatem humanam, tam moralem, quam speculatiuam, in operatione intellectus & voluntatis, quòd præstantissima eorum omnium, quæ nobis insunt, & ad quæ cetera ordinantur, sint eiusmodi operationes, sit ergo, vt per actionem immanentem nihil aliud producat.

Secundò, per actionem sentiendi & volendi nihil aliud producit: ergo neque per actionem intelligendi, sed ipsa est verbum mentis.

Tertio, si intellectio foret actio, qua produceretur verbum, & verbum eam terminaret, sanè contradictio sequeretur, si quis intelligeret, & verbum non proferret: haud secus atque si agens aliquid calefaceret, & calorem non produceret: consequens autem est falsum, non solum quia Filius & Spiritus sanctus in diuinis intelligunt, & non producant Verbum (aliàs generarent filium sicut Pater, quod est hæreticum) sed etiam, quia beati intuentes diuinam essentiam & Angeli cognoscentes propriam substantiam non producant verbum: ergo intelligere non est actio, qua producat verbum, sed ipsamet est verbum mentis.

Quartò, si per actum intelligendi produceretur verbum, intelligentia, & non memoria fecunda, produceret verbum, quod est contra Augustinum multis in locis, in quibus nomine, intelligentia, mentem intelligit, vt iam actu intelligit: nomine verò, memoria fecunda, eundem intellectum, vt prius natura, quam intelligat, est in actu primo per speciem intelligibilem, aut aliquid, quod concurrere possit ad actum intelligendi instar speciei intelligibilis.

Quintò, si Verbum esset species expressa obiecti producta per actum intelligendi & ab eo distincta, cum sit eiusdem speciei cum specie impressa, & eiusdem obiecti, sanè duo accidentia eiusdem speciei, & de eodem obiecto, essent simul in eodem subiecto, quod est absurdum.

Sextò, expressa obiecti species non est necessaria ad intelligendum: ergo admittenda non est, vt sit verbum. Consequentia est manifesta: antecedens verò probatur, quia si esset necessaria, certè intellectus affectus iam specie impressa obiecti esset adhuc in potentia essentiali ad intelligendum, quod est absurdum. Sequela probatur, quia tunc aliquid dicitur esse in potentia essentiali, quando non solum est in potentia ad operationem, sed etiam ad formam ei operationi necessariam.

Septimò, si intellectio esset actio, per quam produceretur terminus, fieri non posset, vt perciperetur intellectio, quin simul perciperetur terminus illius, sicut fieri nequit, vt intelligatur calefactio, quin simul intelligatur calor, qui per eam producat: sed nullum videtur esse absurdum, quòd percipiatur intellectio, nullo interim percipio termino per eam producto: ergo intellectio non est actio, per quam verbum tamquam terminus producat.

MEMBRUM II.

Quatuor de verbo sententia, & quæ earum vera sit.

Circa hanc disputationem videnda sunt, quæ diximus quæst. 12. articulo 2. disputat. 1. Prætermissa verò opinione Aureoli asserentis, verbum esse ipsam rem intellectam, quæ existit à parte rei, vt tamen apparet in anima. Quatuor sunt de verbo, & de ipsius distinctione ab actu intelligendi sententiæ celeberrime.

Prima est Durandi in 1. dist. 27. quæst. 2. asserentis, verbum non esse aliud, quàm actum intelligendi. Rationes verò, quibus id probat, sunt quædam ex iis, quas paulò ante fecimus. Addit verò, mente dicere, actionem nullam, qua verbum, producat significare, sed esse ipsummet verbum, & intelligere. Dicere namque mente non est aliud, vt vult Durandus, quàm mente loqui: hoc autem idem est ac habere in se verbum mentis, atque intelligere, quæ idem profus apud eundem autorem sunt.

Secunda sententia est Scoti in 1. dist. 27. quæst. 1. quæ sequens conclusio cõteinebit. Verbum re ipsa & ratione sua formali nõ est aliud, quàm intelligere: dicere verò est actio distincta ab intellectu, per quã intellectio ipsa, ac verbum producit. Priorem partem conclusionis, in qua cõuenit cum Durando, probat, sicut Durandus, nonnullis rationibus ex his, quas in principio disputationis huius proposuimus.

Pro intelligentia verò posterioris sciendum est, apud Scotum (vt ex 1. sententiarum dist. 3. quæst. 6. in tribus quæstionibus, quæ ad finem huius quæstionis mouet, est manifestum) intelligere, sentire, velle, & id genus alia, non esse actiones propriè loquendo: non solum si actio sumatur pro illa, quæ procedit à contrario in contrarium, & quasi opponitur actioni perficienti, quo pacto Aristoteles 2. de anima affirmat, sentire, & intelligere non esse actiones: sed etiam si sumatur actio late, vt complectitur productionem cuiuscumque rei, atque omnem actionem, qua vel solum perficitur subiectum, vel aliquid amittit. Ait namque Scotus, sentire, intelligere, & velle, esse qualitates primæ speciei, non verò actiones propriè loquendo: appellari tamen actiones

actiones immanentes propter similitudinem, quam habent cum actionibus propriè dictis: id quod explicat in hunc modum.

Tres, inquit, sunt proprietates actionis propriè dictæ. Prima, ut quamdiu est, pendat ab agente, eo modo quo lumen, quamdiu durat, dependentiam habet à corpore lucido, à quo procedit. Secunda, ut sit tamquam in subiecto in re aliqua, in qua suscipiatur. Tertia, ut sit alicuius termini, qui per eam producatur, & esse accipiat. Quoniam verò actibus sentiendi, intelligendi, & volendi non convenit tertia proprietates actionis propriè dictæ, non sunt actiones propriè loquendo: dicuntur verò actiones minùs propriè, propter convenientiam, quam cum actionibus propriè dictis in duabus prioribus proprietatibus habent.

Quòd si quis obiciat Scoto, eiusmodi actiones habere terminum: quippe cum per intellectiōem & volitionem producantur multi habitus, qui sanè termini sunt eiusmodi actionum: negat antecedens. Ad probationem verò respondet, habitus, qui per intellectiōes & volitiones producuntur, non comparari ad intellectiōes & volitiones tamquam terminos ad actiones, per quas producantur, sed tamquã effectus ad causas, principiãve efficientia, à quibus emanant per distinctam actionem: eo modo quo calor, productus ab igne in aquam, comparatur ad calorem existentem in igne tamquam ad causam, principiumve efficiens instrumentale, à quo procedit per actionem calefactionis, quæ est eadem cum calore in aquam inducto. Deinde probat id Scotus, quia nulla actio potest esse in rerum natura sine suo termino: eiusmodi autem intellectiōes & volitiones esse possunt, quin per eas habitus producantur: ergo non sunt actiones, quibus producitur habitus, sed principia efficientia, à quibus per actionem mediam aliquando emanant. Maior inde est manifesta, quòd neque diuina potentia esse potest calefactio, quin per eam producatur calor. Minor verò probatur, tum quia quando habitus est perfectè generatus, actus, etiam si intensus sit, nihil habitus producit: tum etiam quia, quando actus est valde remissus, & vel adest contrarius habitus, vel is, qui erat producendus, erat iam intensior in eodem subiecto, nullus habitus generatur.

Ex dictis infert Scotus, cum intelligere & verbum non sit actio propriè dicta: & tamen intellectus, dum intelligit, mutetur, quippe cum aliter se habeat, quam se haberet antequam intelligeret, condendam esse aliquam actionem propriam, per quam mutationem subeat, & per quam intelligere & verbum accipiatur esse: hæc autem, inquit, non est alia, quam elicere, seu producere intellectiōem & verbum. Cuius verò dicere mente nihil aliud sit, quam elicere, & producere verbum, sit, inquit, ut dicere non sit intelligere, sed sit elicere intellectiōem, quæ actio distinguitur ab intellectiōe: siquidem est ipsa intellectiōis verbique productio.

Inter hæc dicta Scoti primum placet, dum asserit, de ratione actionis esse, ut per eam aliquid producatur. Neque enim intelligere unquam potui, quo pacto aliquid sit actio, & nullius rei productæ sit actio, & quòd aliquid agat, & nihil actione sua producat, & agat. Quare id mihi penitus cum Scoto persuadeo, per omnem actionem semper produci aliquid, quo ipsa terminetur.

Illud deinde probatur, quòd affirmat, actus potentiarum ex quibus generantur habitus, non esse ipsos habituum partus & productiones, sed principia efficientia, à quibus habitus per actionem intermediam emanant. Moueatur autem primò propter argumentum Scoti paulò ante positum. Secundò,

Molina in D. Thom.

quoniam actio est idem re cum termino, ut statumus 3. Physicorum: actus autem, qui habitum generat, ab eo re ipsa distinguitur. Id quod vel inde patet, quòd assensus conclusionis, sicut etiam quicuis alius intelligendi actus, est idem re cum verbo, quòd producit, ut statim ostendemus: & tamen inter verbum & habitum constat esse reale discrimen. Accedit tertiò, quòd Deus se solo potest inducere habitum in quamcumque potentiam, quin ipsa operetur: sed tunc actio, qua produceretur habitus, esset idem re cum habitu: ergo quando per actum potentia producitur habitus, actio, quæ est ipsius productio, non est ipsamet actus potentia, cum is distinguatur re ab habitu: sed est ipsamet habitus, ut emanans à tali actu tanquam à principio efficiente instrumentòque potentia. Reliqua, quæ in opinione Scoti continentur, statim examinabuntur.

Tertia sententia, quæ in duas alias, ut videbimus, diuiditur (quæ causa fuit, cur supra dixerim, quatuor esse sententias de verbo celebriores) hæc conclusione continetur. Verbum est conceptus atque imago expressa obiecti, producta per actum intelligendi, atque ab eo distincta: dicere verò non est aliud, quam intelligere, per quòd producitur verbum ac imago expressa. Conclusio hæc est D. Thomæ hoc loco illis verbis quæ in calce disputationis primæ retulimus. Idè apertius docet de potentia Dei q. 8. art. 1. ubi ait: *Conceptio intellectus & verbum distinguitur ab actu intelligendi, quia conceptio consideratur ut terminus actionis, actus autem intelligendi ut actio, quæ ad conceptionem terminatur. &c.* Idem asserit pluribus aliis in locis, quæ refert Capreolus quaest. 2. citata art. 1. Eandem conclusionem complectuntur non solum sectatores omnes D. Thomæ, sed etiam plerique alij. Quòd si D. Thomas verbis citatis solum exprimit verbum distingui ab actu intelligendi tamquam terminum ab actione, per quam producitur, virtute tamen simul asserit, dicere mente, non esse aliud, quam intelligere, per quòd producitur verbum: omnes namque conveniunt, dicere mente, esse actionem per quam verbum generatur.

Perfpice ergo discrimen inter tres opiniones relatas. Durandus existimans actum intelligendi non terminari ad quippiam aliud, cuius sit productio, asserit, actum intelligendi esse verbum, non verò aliquid per actum intelligendi productum. Credens præterea actum intelligendi per nullam aliam actionem, sed seipso produci, consequenter asseruerat, dicere mente, neque ab actu intelligendi: neque à verbo distingui, sed hæc tria idem profus esse. Scotus verò sibi persuadens, intellectiōem non esse actionem, sed qualitatem, affirmat, sicut Durandus, intellectiōem esse verbum. Existimans tamen non posse produci per seipsam, eò quòd sit qualitas, sed per quamdam aliam actionem propriè dictam, quæ sit de genere actionis, aut quasi (ut ait) quæ vocat elicere intellectiōem, consequenter asserit, dicere mente, esse elicere intellectiōem, distinguique ab intellectiōe & verbo. At verò D. Thom. verissimè arbitratus, intellectiōem esse actionem per quam producitur conceptus, seu imago expressa rei, quæ intelligitur, nosque intelligere per intellectiōem tamquam per actionem, per conceptum verò ac imaginem expressam tamquam per terminum productum, eo pacto quo paries fit albus per albificationem tamquam per actionem aut passionem, & per candorem tamquam per terminum productum per albificationem, consequenter affirmat, conceptum seu imaginem expressam esse verbum distinctum ab actu intelligendi, actum verò intelligendi esse dicere ac proferre ipsum

Verbum creatum est imago expressa obiecti per actum intelligendi producta, ab eo quæ distincta. Opinio D. Thomæ.

Discrimen inter opiniones relatas.

D. Thomæ sententia præfertur aliis hoc membro explicata.

verbum mentis. Ac sanè opinio hæc verissima & consonantissima est rationi, colligiturque satis ex iis, quæ diximus quæst. 12. art. 2. & ex impugnatione cæterarum opinionum.

Durandi opinio refertur.

Durandi opinio sufficienter impugnatur ea ratione, quæ colligitur ex dictis Scoti. Etenim vel actus intelligendi est actio, vel non. Si est actio: ergo per eam aliquis terminus producit, neque alius, quàm verbum & imago expressa obiecti: quo fit, ut actus intelligendi non sit verbum, sed actio ad verbum terminata. Si non est actio: ergo est quid productum, aut comproductum per aliquam actionem: quicquid enim reale incipit esse, sanè vel productum est, vel comproductum: implicat verò contradictionem aliquid esse productum aut comproductum, & tamen per nullam actionem & productionem: quare eiusmodi actio, per quam produceretur intellectio (quæ apud Durandum est verbum) erit generatio verbi, cuius oppositum Durandus asserit.

Scoti opinio conuelliuntur.

Contra opinionem verò Scoti licet argumentari in hunc modum. Intelligere est vera actio: ergo per eam producit aliquis terminus: non alius, quàm imago expressa ac verbum: ergo verbum non est intellectio, sed quid genitum per intellectioem: intellectio verò est ipse verbi partus: quippe cū apud Scotum, reliquosque Doctores, elicere actionem, per quæ producit verbum, sit dicere. Primum antecedens probatur ex Aristotele 9. Metaphysicæ ac alibi sæpe, ubi expressè affirmat, intelligere esse actionem immanentem, atque ex communi omnium consensu, qui non solum idè asserunt, verum etiam addunt, vocabulo, *intelligere*, vitalem actionem significari. Neque satisfacit responsio Scoti, nempe, *intelligere*, aut *velle*, appellari ab Aristotele & à cæteris Philosophis actiones immanentes, non quod veræ actiones sint, sed quod imitentur veras actiones in dependentia ab agente quoad conseruationem, & in receptione in aliquo subiecto. Non, inquam, satisfacit hæc responsio, quia similiter lumen, & passio, in ratione passionis, cæteraque accidentia, quæ, ut conseruentur, pendunt à suis causis efficientibus, dicentur actiones: quippe cū dug illæ affectiones illis sint cum actionibus propriè dictis communes: cū ergo nullus sanè mentis concesserit, lumen, passionem, in ratione passionis, & cætera accidentia, quæ, ut conseruentur, pendunt à suis causis efficientibus, actiones esse, sit, ut intelligere & velle non illa ratione ab Aristotele, cæterisque Philosophis actiones dicantur, sed ea potius, quod sint veræ actiones de prædicamento actionis, per quas terminus aliquis producat. Confirmari autem id potest ex 10. Ethic. 3. ubi Philosophus: *Neque enim, inquit, operationes virtutis sunt qualitates, neque felicitas ipsa (subintellige) est qualitas.*

Caietanus & Torres Scoti opinionem quo pacto referant.

Caiet. & Torres hoc loco aliter referunt opinionem Scoti. Inquiunt enim, illum constituere in intellectu duplicem actum secundum, vnum qui sit operatio, alterum, qui sit productio verbi: intelligereque apud Scotum, esse actum secundum, qui est operatio: dicere verò esse actum secundum, qui est productio verbi. Addunt præterea, Scoti affirmare, utrumque actum emanare immediatè ab intellectu in actu primo (hoc est, affecto specie intelligibili obiecti, aut obiecto ipso cum eo concurrente in ratione speciei intelligibilis) prius tamen emanare ab eo intelligere, quàm dicere, seu producere verbum. Hanc asserunt esse opinionem Scoti, quam impugnat Caiet. argumentando ad hominem, ex quodam alio dicto eiusdem Scoti in 2. dist. 1. quæst. 1. artic. 3.

Si tamen Scotus legatur attentè, certè compe-

rietur, nihilominus asseruisse de verbo, *dicere*, atque *intelligere* creato, sed id solum quo nos paulò antè retulimus. Nempe, dicere esse elicere intellectioem, esseque prius natura intellectioem ipsa, eo pacto, quo cæteræ actiones veræ priores sunt suis terminis, ut ex iis, quæ in dist. 3. quæst. 6. in tribus quæstionibus, quæ eo loco excitat, est manifestum. Nam ferè in vltimis verbis illius quæstionis in responsione ad tertium docet, intelligere esse terminum huius, quod dico, elicere & producere intellectioem, elicereque intellectioem, esse veram actionem immanentem, per quam producit intellectio: intelligere verò non esse actionem propriè, sed dici actionem æquiuocè, esseque terminum actionis propriè. Et dist. 27. quæst. 1. ubi explicat quid sit verbum creatum, remittit lectorem ad ea quæ dist. 3. quæst. 6. docuerat.

Verum tamen est, Scotum in 1. dist. 2. quæst. vltima §. *Obicitur contra istam deductionem*, constituere duos illos actus, quos refert hoc loco Caietanus, atque eo ordine, quo eos Caiet. eo refert: tamen non loquitur de intellectu creato, neque de productione verbi creati, sed de intellectu diuino, & de productione Verbi diuini. At enim, *ab intellectu Patris in actu primo* (id est, concurrente ipsomet Patre, illiusve essentia in ratione obiecti, atque speciei intelligibilis) emanare duplicem actum: vnum ab intellectu Patris, quæ est intellectus Dei, qui quidem actus est intelligere commune tribus personis diuinis, & est operatio, non tamè productio: quippe cū per eum nihil producat, quod sit reipsa distinctum à Patre: alterum ab intellectu Patris, quatenus Patris est præcisè, qui est productio & generatio Verbi diuini distincti re à Patre, à quo producit. Atque hunc actum ait, esse dicere Patris, quia est productio Verbi: priorem verò illum alium non esse dicere, quia per eum non generatur Verbum. Cū enim commune sit tribus personis diuinis, si esset dicere, per eumque Verbum produceretur, profectò tres personæ diuinæ dicerent ac producerent Verbum, quod nulla ratione est dicendum. Opinio itaque Scoti eo loco est, ab intellectu Patris in actu primo emanare immediatè duplicem actum. Vnum, qui est intelligere essentiale, communèque Patri cum reliquis personis diuinis. Atque hunc actum non esse productionem, eo quod per eum nihil producat reipsa distinctum à producente, ut in sequentibus erit amplius manifestum. Alterum verò proficisci, qui est generatio & productio Verbi diuini, estque à solo intellectu Patris, ut Patris, & idcirco est proprius actus Patris: appellaturque, ut dicere, tum etià intelligere notionaliter, quia præsupponit, & quodammodo includit intelligere essentiale, & addit habitudinem producetis per intellectum ad productum per intellectum, per quam completur ratio generationis actus, atque dicetis ad Verbum æternum dictum, ut in sequentibus erit manifestum. Quia verò essentia, quæ conueniunt Deo, ut Deus est, nostro intelligendi more præcedunt notionalia, quæ sunt propria personis diuinis, ait Scotus, ab intellectu Patris prius, nostro modo intelligendi, emanare intelligere essentiale, quàm dicere & producere Verbum diuinum. Opinio hæc Scoti, de huiusmodi duplici actu intellectus Patris, vera est ac amplectenda. Reuertamur tamen ad tertiam opinionem de verbo, quam solam veram esse iudicauimus, examinemusque duas opiniones, in quas dicebamus eam diuidi.

Sciendum itaque est, inter existimantes verbum esse conceptum, atque imaginem expressam productam per actum intelligendi tamquam per actionem,

Longè alia fuisse obiectum Scoti sententia.

Intelligere essentiale Patris & dicere in quo differt.

Verbum conceptum re ipsa productum per actum intelligendi.

ab actu intel-
ligendi.
Opinio Ferrar-
iensis affirmans.
vt defenditur
a Torre.

actionem, esse non parvam controuersiam, vtrum
verbum re distingatur ab actu intelligendi: an ve-
rò solum ratione formali. Ferrariensis i. cōtra gen-
tes, cap. 53. cenfer, distingui re. In eandem senten-
tiam inclinant Caietanus hoc loco, & Capreolus in
1. dist. 27. quaest. 2. Torres etiam hoc loco disput. 4.
par. 1. & 2. hanc putat probabiliorē sententiam, &
D. Thomae consonantiorē. Aliter tamen eam de-
fendit ac Ferrariensis. Ait namque, solutionem huius
quaestionis pendere ex solutione huius alterius,
vtrum actio sit in agente, an in patiente tamquam
in subiecto. Ac quod ad hanc posteriorem quaestio-
nem attinet, arbitratur, in productione cuiusque
effectus dari duplicem actionem. Vnam improprie
dictam, quae sit idem re cum effectu, ab eo tamen
distincta formaliter. Hanc dicit esse in patiente tam-
quam in subiecto, de hacque locutum Aristotelem
3. Physicorum, dum docuit, actionem & passionem
esse idem re, esseque in patiente tamquam in sub-
iecto. Huiusmodi namque actio est ipsemet effe-
ctus, vt ab agente. Alteram dari arbitratur proprie
dictam, quae sit idem re cum principio efficiente
quo agens agit: vt actionem proprie dictam, per
quam ignis calefacit aquam, dicit esse idem re cum
calore ignis, à quo emanat calor in aquam.

Quod ergo ad priorem quaestionem attinet, af-
firmat, actionem proprie dictam, per quam intel-
lectus intelligit, ac producit verbum, esse idem re cum
intellectu: distingui verò re à verbo: eò quod hu-
iusmodi actio non sit aliud quam intellectus, vt ab
eo emanat verbum. Actionem autem improprie di-
ctam per quā intellectus intelligit ac producit ver-
bum, putat esse idem re cum verbo, distinguique
ab eo formaliter, eò quod non sit aliud, quam ip-
summet verbum, vt emanans ab intellectu. Hanc
sententiam non aliter probat, quam adductis
quibusdam testimoniis D. Thomae, in quibus asse-
rere videtur, actionem esse idem re cum principio
efficiente, ac proinde distingui re à termino produ-
cto. Argumenta quoque Ferrariensis non refero,
quoniam facile ex dicendis soluentur.

Alij, de quorum numero sunt Victor & Sorus,
affirmant: omnem vniuersam actionem esse in pa-
tiente tamquam in subiecto, esseque idem re cum
termino, verum ab eodē distingui formaliter. Qua-
re cum intelligere sit actio, per quam producit
verbum, verbumque sit terminus intellectiois, af-
fuerant, intelligere & verbum esse idem re: distin-
gui verò inter se formaliter: quemadmodum cale-
factio & calor per eam productus, sunt idem re, &
formali discrimine differunt. Hæc sententia est no-
bis amplectenda, quam satis credo ostendimus 3.
Physicorum, dum de motu esset sermo.

Nec satisfacit, quod Ferrariensis loco citato ait,
disparem scilicet esse rationem de motu compara-
tione termini, & de intellectu cōparatione verbi
terminantis: eò quod, vt ait: *Motus sit actus imperfecti
atque existens in potentia, ideoque inconueniens non
est, quod idem re sit cum suo termino: intellectio verò sit
actus perfecti atque existens in actu, eaque de causa
necesse non sit, vt sit idem re cum suo termino.* Non, in-
quam, satisfacit discrimen hoc Ferrariensis. Etenim
illuminatio, ceterarumque alterationes, quæ sunt in
instanti, non distinguuntur re à suis terminis, esto
non habeant adiunctam rationem motus: quare quod
actio coniungatur, vel non coniungatur cum ratio-
ne motus, impertinet est, vt sit, aut non sit idem re
cum suo termino.

Illud etiam, quod Torres affirmat, duplicem sci-
licet esse actionem in productione cuiusque effe-

A ctus, alteram propriam, & alteram impropria, com-
mentitium est sanè, & absque vlla necessitate enti-
tates multiplicat, principiumque efficiens cum actio-
ne confundit. Etenim in igne, quando calefacit a-
quam, non datur aliquid præter principium efficiens,
à quo inducitur calor in aquam: neque actio ignis
est calor ignis, qui est principium efficiens. Sanè si
calor in igne existens esset actio, per quam calefa-
ceret aquam, antequam ab eo emanaret calor in
aquam, diceretur aquam calefacere, quod est aperte
falsum. Actio ergo ignis non est aliud, quam emana-
tio caloris ab igne in aquam, quæ sanè non est ali-
quid existens in igne, sed in aqua: aliàs quando crea-
tura de nouo creatur à Deo, emanatio ipsa esset
actio in Deo, ei de nouo adueniens, quod nullo mo-
do est concedendum.

Obicitur aliquis aduersus hæc dicta, si quæ-
admodum per calefactionem producit calor, ita
per actum intelligendi produceretur verbum. Sanè
sicut producto calore cessat calefactio, sic producto
verbo in primo instanti vnius horæ, in qua tota rem
aliquam intelligimus, cessaret intellectio, ac proinde
in reliquo illius horæ spatio intelligeremus rem per
verbum sine intellectu, quod esse non potest: vt
enim contradictionem implicat calefacere sine ca-
lefactione, ita contradictionem inuoluit, intelligere
sine intellectu.

Ad hoc argumentum neganda est similitudo: li-
cèt enim calor & verbum in eo conueniant, quod
vtrumque est terminus actionis, per quam produ-
citur: differunt tamen in hoc, quod calor pendet
solum vt fiat, non verò, vt conseruetur ab actione
per quam producit, eaque de causa producto ca-
lore, cessanteque actione, manet calor productus:
at verò verbum habet non modò generationem,
sed conseruationem etiam ab intellectu: pen-
dentem, eo modo, quo lumen pendet ab illumina-
tione: eaque de causa producto verbo in primo
instanti horæ, in qua tota rem aliquam intelligimus,
non cessat actus intelligendi, quo generatur, imò
perseuerat, cessanteque actione, cessat definitque
esse verbum, non secus ac cessante illuminatione
desinit esse lumen.

MEMBRVM III.

Qua sit necessitas constituendi verbum.

E S Vperest examinanda præcipua difficultas huius
disputationis, nempe, quanam sit necessitas con-
stituendi verbum mentis præter actum intelligen-
di, & speciem intelligibilem. Caietanus hoc loco,
Capreolus in 1. dist. 27. quaest. 2. Ferrariensis primo
contra gentes, cap. 53. & lib. 4. cap. 13. Torres hoc
loco disputat. 5. & disput. 3. prope finem, & quidam
alij respondent. Necessitatem constituendi verbum
ac imaginem expressam esse, quia ad cognoscendum
necessaria est presentia obiecti, vel in se, vel in ali-
qua sui imagine & similitudine, vt obiectiue ter-
minet actum cognoscendi: quare cum intellectus
& phantasia indifferenter cognoscant res presentes
& absentes, existentes aut non existentes: sit, vt in
his potentiis concedenda sit species expressa, quæ
obiectiue, tamquam quid immediatè cognitum,
terminet notitiam, sitque ratio cognoscendi obie-
ctum, cuius est imago expressa: obiectum namque
ipsum, cum sapè nō sit presens, terminare non po-
test immediatè talem cognitionem: neque verò id
potest habere species impressa, cum solum concu-
rat efficienter ad cognitionem eliciendam. Vnde,

I i 4 inquit,

Actio tran-
sient non est
in agente, sed
in passo, vt
in subiecto.

Obicitur.

Soluitur.

Verbum vt ab
intellectioe
pendeat.

Caiet. & quo-
rumdam alio-
rum opinio.

Verbum di-
stingui for-
maliter tan-
quam ab actu
intelligendi,
quoniam sen-
satur.

Approbat
huius senten-
tia.

Discrimen à
Ferrariensi
exceptatum
vitiatur.

Torres impu-
gnatur.

inquiunt, quia sensus externi solum percipiunt res præsentem, non est necesse cedere in illis speciem expressam, quæ obiectivè notitiâ terminet: eò quòd ipsamet obiecta sint satis, ut per se ipsa sint termini immediatè. Propter hanc eandem rationem Caietanus vult, Angelos, dum cognoscunt suam propriam substantiam, nõ producere verbum: eò quòd substantiam habeant intellectui suo præsentem sufficienter, ut obiectivè terminet cognitionem, quam de ea eliciunt. Addunt Caietanus & Ferrarientis, quando dicitur verbum mentis quod cognitum, quòd ratio sit cognoscendi obiectum, cuius est imago, non ita esse accipiendum, quasi verbum, ut qualitas quædam est, cognoscatur, cognitumque eo modo sit ratio ulterius cognoscendi obiectum: sed quia cognitum immediatè ut imago, sit ratio obiectiva cognoscendi obiectum per illum eundem actum, quò verbum ipsum, ut imago, cognoscitur: ex Aristotele namque in libro de Memoria & Reminiscencia, cap. 1. *Idem est motus in imaginem, & in id, cuius est imago.*

Sententiam hæcenus explicatam, quatenus affirmat, in intellectu & phantasia constituendam esse speciem expressam, quæ tamquam quid cognitum sit ratio obiectiva cognoscendi obiectum, cuius est species expressa, aut verbum, probat Torres. Primò, quoniam experientia compertum est, quando contemplamur rem aliquam, præsertim absentem, esse intus in anima obiectum eam representans, in quo tamquam in ipsius imagine eam intuemur.

Secundò, quia verbum mentis actu representat animæ rem, cuius est verbum: sed nulla res potest aliquid nobis representare, quin priùs ipsa à nobis cognoscatur (voces namque nisi priùs sint auditæ ac cognitæ, nõ possunt nobis representare id, quòd significant: imago item Cæsaris nõ priùs nobis Cæsarem representat, quàm à nobis conspiciatur) ergo quando anima aliquid intelligit per verbum, priùs intelligit ipsum verbum, & in eo, ac per illud rem cuius est verbum.

Tertiò, Aristoteles 2. de anima textu 60. affirmat, obiectum sensuum exteriorum esse extra: obiectum verò intellectus esse in anima: quod non alia ratione affirmat, nisi quia intellectus producit verbum, in quo tamquam in obiecto cognito percipit rem cuius est verbum: sensus autem non producit imaginem expressam, in qua intueatur obiectum, quòd est extra, sed immediatè percipit obiectum ipsum.

Contraria sententia, nempe verbum ac speciem expressam non ea ratione esse constituendam, ut obiectivè & tamquam quid cognitum concurrant ad cognitionem, est nobis prorsus asserenda. Ac fanè quando non esset aliud argumentum, quàm experientia ipsa, qua quisvis, dum intelligit, in seipso experitur, non intelligere se imaginem obiecti, & in imagine obiectum ipsum, sed immediatè solum obiectum, id planè deberet esse sufficientissimum, ut hæc nobis sententia probaretur. Ut enim probè argumentatur Durandus, nunquam latet cognoscentem se cognoscere rem, quam cognoscit: quare cum nullus, dum quodvis obiectum intelligit, experiat se cognoscere verbum eius obiecti, neque ut qualitatem, neque ut imaginem: dicendum proculdubio erit, non ea ratione verbum constitui, ut sit quid cognitum, in quo obiectum, cuius est imago, cognoscatur.

Secundò, quando Socrates conspicitur in speculo, ea ratione dicitur non videri in se, sed in alio, quia conspicitur in sua imagine, ac similitudine re-

cepta intra speculum: si ergo quicquid intellectus intelligit, id in specie expressa, similitudineque obiecti cognita intelligit, sequitur intellectum nullum obiectum intelligere in se, sed omnia in alio, nempe in verbo, quòd tamquam rem cognitam, attingit priùs intellectione sua: non secus ac oculus, dum Socratem in speculo contueretur, attingit priùs imaginem Socratis tamquam rem cognitam, & per eam Socratem ipsum: affirmare autem intellectum nullum obiectum ad extra intelligere in se, notitiam pugnat cum communi modo loquendi, etiam ipsorum sectatorum D. Thomæ. Quò sit, ut verbum mentis non sit quid cognitum, in quo tamquam in sua imagine intelligatur obiectum.

Tertiò, quando in sensu externo est notitia intuitiva obiecti, etiam in sensu interno, & in intellectu est notitia intuitiva, quæ non minùs pendet à præsentia obiecti, cum intuitiva sit, quàm pendeat notitia sensus externi: si ergo eiusmodi præsentia obiecti in causa est, cur sensus externus, quando cognoscit, non producat speciem expressam obiecti, etiam erit in causa cur sensus internus ac intellectus, quando cognoscit per illas notitias, non producant speciem expressam aut verbum: vel ergo dicturi sunt, intellectum per notitiam intuitivam non producere verbum, quòd non concedent, vel malè negant sensum externum, propter præsentiam obiecti, producere speciem expressam.

Quartò, substantia Angeli aequè, imò plus præfens est intellectui Angelico, ac obiectum sensus externi est præfens sensui: aequè etiam ab intellectu Angelico cognoscitur notitia intuitiva, ac sensus externi cognoscunt sua obiecta similibus notitiis: ergo si propter præsentiam obiecti sensus externus non producit speciem expressam, neque etiam Angelus dum intelligit suam substantiam producat verbum. Malè ergo Torres, & quidam alij ex sectatoribus D. Thomæ (Caietanum excipio) propter præsentiam obiecti negant sensum externum producere speciem expressam, & concedunt ab Angelo, dum suam substantiam intelligit, eam produci: cum utrobique par cernatur ratio: aut ergo negent Angelum, dum suam substantiam cognoscit, producere verbum, aut confiteantur rationem illam, propter quam negant speciem expressam in sensu externo, nullius esse momenti.

Id quòd postumus confirmare efficaciter, quia Pater æternus intelligendo se producit Verbum: cum ergo nullum obiectum possit esse magis coniunctum, ac præfens potentia, quàm Pater æternus sit suo intellectui: fit, ut præsentia obiecti neque in Angelo, dum intelligit propriam substantiam, neque in sensu externo impediatur productionem speciei expressæ aut verbi.

Quintò, quando dicit, ob id sensum externum non producere speciem expressam, quòd obiectum, dum sentitur externo sensu, semper est præfens, eaque de causa per seipsum immediatè potest terminare cognitionem tamquam obiectum cognitum: quando, inquam, hoc dicit, vel intelligis semper esse præfens, hoc est, nõ distans à potentia, quasi actus cognoscendi immediatè, atque realiter attingat ipsum: & hoc constat esse falsum: eò quòd sæpe conspiciatur obiectum quòd distat à sensu per leucam, uniuersimque obiectum positum supra sensum non faciat sensationem: vel intelligis, semper esse præfens, hoc est, semper existere intra spheram, unde possit producere speciem proportionatam: atque tunc sanè eadem hæc præsentia necessaria est, ut idè obiectum sensu interno, aut intellectu notitia intuitiva

Art. Torres
argumentatur.
Primò.

Secundò.

Tertiò.

Verbum non
ideo esse con-
stituendum,
ut tamquam
quid cognitum
ad cognitio-
nem concurrat.

MOL
D.

intuitiva cognoscatur, neque talis praesentia necessaria est, vt terminet cognitionem, sed vt producat speciem, quae, vt conseruetur, pendet ab ipso obiecto. Quod si dicas, necessarium etiam esse vt terminet cognitionem: eo quod notitia intuitiva requirat obiectum existentem, ad quod terminetur: idem profus cernitur in notitia intuitiva sensus interni & intellectus: quare aut dicturus es sensum internum & intellectum per notitiam intuitivam non producere verbum, vel fateri debes illam non esse sufficientem rationem, vt sensus externus non producat speciem expressam. Adde, quod cum notitia abstractiva intellectus, aut sensus interni, non requirat praesentiam obiecti, vt requirit eam intuitiva: sane obiectum non praesens poterit immediatè eam obiectivè terminare tamquam quid cognitum, quippe cum notitiam terminari immediatè ad obiectum, non sit actionem attingere realiter rem cognitam, vt ostensum est (ad id enim necessarium esset, vt res cognita, & potentia cognoscens non distarent ab invicem secundum locum) sed idem sit, atque cognosci non mediante alio obiecto prius cognito.

Sextò, si anima in verbo tamquam in obiecto cognito cognosceret obiectum principale, prius esset verbum esse productum, quam anima in eo iam existente ac cognito tale obiectum intelligeret: consequens autem est falsum: quia anima intelligendo obiectum principale, producit verbum, neque est alia actio, per quam illud producat, quam ipsummet intelligere: ergo verbum non concurret ad intellectionem tamquam quid cognitum, sed solum tamquam terminus productus per intellectionem, quatenus intelligere non est aliud, quam intelligentem vitaliter exprimere in se imaginem obiecti, quod cognoscit.

Septimò, si verbum esset res cognita per intellectionem, à qua producitur, omnis intellectio esset cognitio reflexa respectu verbi: aut certè, si hoc non sequitur, saltem sequeretur, omnem intellectionem esse cognitionem intuitivam comparatione verbi immediatè cogniti: quippe cum sit rei praesentis, vt praesens est: vnde ulterius sequeretur, nos evidenter cognitione intuitiva cognoscere in nobis esse verbum earum rerum, quas cognoscimus, quod est apertè falsum, & contra experientiam. Dicendum igitur est, non ea ratione ponendum esse verbum, vt sit res cognita, in qua intelligatur obiectum. Alias etiam rationes confestim quaest. 12. art. 2. disp. 1.

Petes, quanam ergo ratione constituendum est verbum? Respondeo, ea ratione, quam reddidimus quaest. 12. artic. 2. nempe, quod quando cognitio est vera actio, & quid distinctum à cognoscente (quod dico, vt interim excludam cognitionem diuinam, de qua aliquid dictum est quaest. 12. artic. 2. diciturque inferius suo loco) vniuersim cognoscere non est aliud, quam potentiam cognoscentem exprimere & producere in se vitaliter imaginem rei cognoscendae. Quare in omni in vniuersum potentia cognoscente, etiam in sensu externo, admittenda est species expressa rei, quae cognoscitur, producta per actum cognoscendi, vt probant argumenta, quae paulò ante confestim. Quia ergo potentia cognoscens indifferens est de se ad producendam cognitionem, exprimendamque imaginem huius aut illius obiecti, neque in se habet, vnde sola eam exprimere valeat, indiget, vt determinetur, ac adiuvetur per speciem, & similitudinem impressam obiecti, quae cum ea efficienter tamquam pars quaedam vnius integræ causæ concurrat ad vitaliter exprimendam in se imaginem aliam eiuſdem obiecti, per quam,

Species expressa rei in omni potentia cognoscente, etiam externa, cur ponenda.

A tamquam per terminum cognitionis, illud cognoscat, aut certè indiget immediato concursu secum eiuſdem obiecti ad modum concursus speciei impressae, cum tale obiectum est sufficienter praesens & proportionatum, vt quaest. 12. artic. 2. explicatum est. Atque hæc est necessitas constituendi in potentiis cognoscentibus speciem impressam ac expressam, quae inseruiant cognitioni. Species namque impressa inseruit, vt sit principium efficiens vna cum potentia cognitionem, eo quod potentia sola, propter rationem paulò ante redditam, ad id non sufficit. Species verò expressa inseruit, vt sit terminus cognitionis, quia cognoscere non est aliud, quam vim cognoscentem in se vitaliter rei cognoscendae imaginem exprimere.

B Sed obiicit aliquis aduersus hæc tenus dicta: non solum intellectus, sed etiam alia potentia cognoscentes producant speciem expressam, dum aliquid cognoscunt: ergo verbum non solum est in intellectu, sed etiam in cæteris potentiis cognoscentibus. Neganda est consequentia: neque enim omnis species expressa est verbum, sed ea tantum quae est terminus locutionis: quare cum locutio propriè solum cernatur in intellectu & non in aliis potentiis cognoscentibus, sola species expressa intellectus dicitur propriè loquendo verbum, sicut solæ voces, quae mentis conceptus nunciant, oris verba propriè loquendo dicuntur: voces namque psittacorum & picarum non sunt verba propriè loquendo, sed solum imitantur verba nostra. Hoc etenim vno vel max. me (vt Cicero 1. de Oratore rectè ait) feris praestamus, quod colloquimur inter nos, exprimerèque dicendo sensu nostra possumus.

C Superest respondeamus, tum ad tria illa argumenta, quibus Torres probare conatus est verbum concurrere ad cognitionem tamquam quid cognitum, rationemque obiectivam cognoscendi obiectum, tum etiam ad argumenta, quae in principio disputationis proposita sunt.

Ad primum ergo argumentum, quod Torres conficit, negandum est, nos id experiri. Experimur quidem, quando cogitamus patrem absentem, nos habere cognitionem membrorum ac effigiei illius: at quod in nobis similitudinem illorum membrorum, ac effigiei habeamus, quòdque in ea similitudine tamquam in obiecto cognito cognoscamus membra & effigiem patris, id non experimur, quia imò contrarium.

E Ad secundum dicendum est, verbum mentis representare tamquam signum formale, non verò tamquam signum instrumentale: sola autem signa instrumentalia, vt dialectici aiunt, indigent vt cognoscantur, ad hoc vt representent, de quorum numero sunt illa, quae Torres in exemplum adducit. Quare neganda est minor, si vniuersim intelligatur.

F Ad tertium dicendum est, Aristotelem eo loco, vt latius ibidem exposuimus, solum voluisse, quando habemus scientiam habitualement, obiectum intellectus esse in anima ratione phantasmatum, quae in ea remanent, à quibus potest elicere species intelligibiles, quando voluerit, eaque de causa potest intelligere in absentia obiecti externi: at obiecta sensuum externorum non sunt hoc modo in anima: quippe cum in absentia obiectorum nihil in anima remaneat, eaque de causa sensus externi nihil possunt sentire, cum absint obiecta externa.

Obiectio.

Dissoluitur. Non quæque species expressa est verbum.

Ad primum argumentum Torres.

Ad secundum.

Ad tertium.

MEMBRUM IV.

Argumenta initio questionis proposita
soluuntur.

Ad primum. Primum argumentum initio disputationis propositum non minus pugnat contra Scotum, quam contra nos. Apud Scotum; namque elicere intellectionem ac verbum, est actio immanens: & tamen per eam producitur intelligere & verbum, ut ipsemet affirmat: quare confiteri tenetur, per aliquam actionem immanentem produci aliquid terminum. Ad argumentum ergo dicendum est, discrimen illud inter actionem immanentem & transeuntem, quod Aristoteles tradit 9. Metaph. & 1. Ethicorum innuit, non ita esse intelligendum, quasi per actionem immanentem nihil omnino producat: sed ita ut nihil producat, ad quod actio ipsa ordinatur tamquam ad finem. Itaque discrimen, quod illis in locis Aristoteles constituere intendit, est, quod per actionem transeuntem producitur aliquid aliud, ad quod actio ipsa ordinatur tamquam ad finem: per actionem vero immanentem nihil producit, ad quod actio ipsa dirigatur tamquam ad finem. Estque illud legitimum discrimen, maximèque adnotandum inter utramque actionem. Per calefactionem enim non solum producitur calor, sed etiam calefactio ipsa est in rerum natura, ut sit calor, & non è contrario, idè est calor, ut sit calefactio, per quam producitur: idè quæ cernitur in cæteris actionibus transeuntibus. Quia ergo in illis actio est propter terminum productum tamquam ob finem, & non è contrario, terminus est nobilior actione: eaque de causa in actionibus transeuntibus nunquam actio ipsa est ultimum tamquam finis, ad quem cætera ordinantur. In actionibus autem immanentibus, licet semper per eas aliquid producat, ut intellectionem verbum, per cognitionem sensus species expressa, in quam non quadrat propria verbi appellatio, per actus etiam voluntatis certus terminus, ut artic. 3. ostendimus (quod idem cæteris actionibus immanentibus conuenit) nihilominus res productæ ipsas productiones tamquam fines respiciunt, nec tamen sunt earum fines. Neque enim idè intelligimus, ut producat verbum, sed idè intelligendo producit verbum, quia sine eo non possumus intelligere. Quod fit, ut verbum ordinetur à natura ad intellectionem tamquam ad finem, & non è contrario. Habitus etiam, quos actus intelligendi, volendi, &c. tamquam principia efficientia pariunt, ad ipsosmet actus tamquam ad fines diriguntur: habitus namque à natura instituti sunt, ut promptius & melius exerceamus actus ipsos: nec tamen actus dantur, ut habitus sint. De his copiosius disseruimus 2. de Anima, cap. 4. Quia ergo actus immanentes intellectus & voluntatis præstantiores sunt cæteris omnibus rebus, quas producunt, rationemque finis habent comparatione harum, merito Aristoteles 1. & 10. Ethicorum felicitatem tam moralem quam speculatiuam, in illis constituit.

Ad secundum. Ad secundum negandum est antecedens: ostendimus namque actum sentiendi speciem expressam generare, similemque modo aliquo terminum actionibus voluntatis respondere, artic. 3. patebit.

Ad tertium. Ad tertium concedenda est consequentia, si tam in antecedente, quam in consequente sermo sit de intelligere, quod sit vera actio, quale est omne intelligere creatum. Ad primam probationem, qua conse-

quentis falsitas probatur, dicendum est, Filium & Spiritum sanctum non intelligere intellectione quæ sit actio, quæque ab intelligente distinguatur, & idcirco non esse opus, ut producant Verbum: id quod in sequentibus clariùs exponetur. Quod verò attinet ad secundam probationem quæst. 1. art. 2. disput. 1. ostendimus, & beatos intuentes diuinam essentiam, & Angelos, cum propriam contemplantur substantiam, verbum proferre.

Ad quartum dicendum est, intelligentiam, id est, intellectum, per intellectionem producere verbum tamquam per actionem, quæ est ipsamet verbi productio: non verò tamquam per principium efficiens: Augustinum autem dicere, verbum produci à memoria tamquam à principio efficiente, à quo tum actio, qua generatur verbum, tum etiam verbum ipsum procedit.

Ad quintum negandum est, speciem impressam & expressam de eodem obiecto esse eiusdem speciei, ut in libris de Anima explicatum est. Impressa namque inducitur à solo obiecto, aut à notitia sensus inferioris in potentiam cognoscentem superiorem: expressa verò producit, tum à specie impressa, tum etiam à potentia longè nobiliori, in qua talis species impressa residet, ex cuius potentie influxu, & actione species expressa habet maiorem perfectionem essentialiam, quam habet species impressa, etiam utraque sit imago eiusdem obiecti.

Ad sextum negandum est antecedens. Ad probationem neganda est consequentia. Ad cuius confirmationem respondebis, tunc aliquid, iuxta eam formam loquendi quorundam autorum, esse in potentia essentiali, quando est in potentia, non solum ad operationem, sed etiam ad formam, à qua elicitur operatio tamquam à principio efficiente: non verò quando est in potentia ad formam, quæ operationem ipsam terminat, quo modo se habet species expressa ad verbum, si cum actu intelligendi conferatur.

Ad septimum dicendum est, intellectionem, quæ vera sit actio, non posse distinctam perfectamque notitia cognosci, quin terminus ea genitus cognoscatur: posse tamen confusè intelligi sine cognitione termini. Cuius rei causa est, quia cum huiusmodi actiones non dirigantur ad terminos, quorum sunt productiones, tamquam ad fines, sicut actiones transeuntæ ad suos terminos ordinantur: neque item earum termini obiecta sint, circa quæ versantur, sicut termini actionum transeuntium obiecta suo modo sunt transeuntium actionum, sed earum obiecta solum sint res, quæ per eas cognoscuntur, quas proinde, ut 2. de Anima, cap. 4. ostensum est, essentialiter respiciunt: fit, ut intelligi confusa cognitione possint per comparationem ad res, quæ per eas percipiuntur, id est, per comparationem ad sua subiecta, nulla interim habita consideratione termini: quemadmodum etiam calefactio intelligitur per comparationem ad calorem, ad quem per se ordinatur tamquam ad obiectum. Cætera, quæ de verbo dici poterant, commodius disputabuntur quæst. 34.

ARTICVLVS II.

Vtrum processio aliqua in diuinis possit
dici generatio.

Examinet, an processio Verbi per intellectum, quam iuxta fidem Catholicam articulo præcedente in Deo confitentem esse ostendit, verè, ac proprie sit generatio, ac proinde verum Verbum diuinum verè,

verè, ac propriè sit Dei Filius, quærît quod propo- situm est.

Conclusio.

Generatio duplex.

Definitio generatio- nis propriè viuentium.

Principium cuius coniu- nctum quid.

Vitalis ope- ratio à quo principio e- manare de- bet.

An semen sit pars viuentis à quo de- ceditur.

Hanc statuit conclusionem. Processio Verbi diuini verè ac propriè dicitur generatio. Vt eam probet duo præmittit. Primum est, generationem substantialem duobus modis sumi. Vno, latè pro productione cuiuscumque rei corruptioni obnoxia, quo pacto sumpta non est aliud, quàm mutatio de non esse ad esse. Altero pressè, in qua acceptione in solis viuentibus, nec tamen in omnibus, reperitur, & propriè natiuitas vocatur. Eam definit D. Thomas, conformiter ad Aristotelem 8. Ethicor. cap. 12. 7. Metaphyl. cap. 8. textu 28. in problematis sect. 4. problemate 14. in hunc modum: *Est processio viuentis à principio vite coniunctio, secundum rationem similitudinis, saltem in specie infima.* Consonat cum hac definitione illa Damasceni lib. 1. fidei orthodoxæ, cap. 8. *Generatio est ex substantia gignentis profertur, quod gignitur, simile secundum substantiam.* Per particulam; *viuentis*, excluditur à ratione generationis hoc modo sumptæ, omnis processio, seu productio non viuentis: sequens conditio, *à principio vite*, reiecit processionem viuentis à non viuente, vt muris à sole.

Vt autem innotescat, quid significetur conditione illa, *coniunctio*, & quid per eam à ratione generationis, de qua loquimur, reiciendum sit, sciendum est D. Thomam, nomine principij vite coniuncti (vt 4. contra gentes, cap. 11. explicat) intelligere illud, quod non solum non distat à re, quæ producitur: sed etiam ita illi coniungitur, vt res producenda sit quodammodo interna, manensque in ipsomet producete, saltem in productionis principio: quo pacto nutrimentum, ex quo viuens nutriti, aut semen generari debet, intra arborem, aut animal includitur, quamdiu ipso nutritur, aut vim ac feminis rationem accipit, atque eo ipso, quod dicitur, aut formam induit feminalem, cum viuente vnitur, illique tamquam vera pars, vel certè partis instar, adhæret. Etenim ad rationem vitalium operationum, in quibus nutritio, & ea generatio, quam explicamus, numerantur (licet vt animalibus cum plantis sunt communes, sic gradum infimum inter vitales teneant functiones) non satis est, si à vite principio, vt à causa efficiente procedant: sic enim rerum creatio, confectioque artefactorum omnium, à principio vite oriuntur, nec tamè sunt vitales operationes: sed præterea necessarium est, vt à principio vite, sicut declarauimus, coniuncto emanent. Quod fit, vt omnis operatio vitalis, aut omnino, aut aliqua ex parte, maneat in ipso operatè. Quæ namque perfectum gradum operationum vitalium tenent, quales sunt cognitiones, & appetitiones, omnes in operante manent: quæ verò imperfectum, atque infimum gradum possident, manent aliquo modo in operante. Certè nutritio, quoad dispositionem alimenti, est actio in alimentum intra viuens ipsum receptum: licet nondum illi sit vnitum: quando verò requisitus est affectum dispositionibus, nutritioque per adgenerationem substantialem perficitur, vnitur alimentum viuenti, veraque pars illius rediditur: vnde fit, vt nutritio actio sit in ipso viuente manens. In generatione autem substantiali à principio quidem agit vis generatiua in alimentum intra viuens inclusum, atque per vim digestiuam defecatum, illique iam preparato vim ac rationem feminis imprimit, viuentique, aut veluti partem veram vel saltem ad modum partis coniungit. Quod dico, quoniam in magnam vocatur controuersiam, an semen, antequam à viuente decidatur, sit vera

A pars substantialis illius: an potius non sit, sed solum quasi gluten illi adhæreat. Et quidem in plantis negari non potest, semina verè nutriri & accrescere: atque adeo viuentia esse antequam vel arefiant, vel decidantur. Vtrum verò tunc sint viuentia distincta specie à planta, cuius sunt semina, ac proinde illi solum contigua: an verò sint eiusdem speciei cum illa, & tamquam partes eam componant, solumque dum moriuntur, propter diuersam complexionem, quam habent, formam induant specie diuersam ab ea, quam habet residuum plantæ, dum moritur, controuersia esse potest. De semine etiam animalis inuere videtur Aristoteles 8. Ethicorum, cap. 12. ac alibi, antequam decidatur, esse partem eius viuentis, à quo deciditur. Ait namque, *parentes diligere natos, vt aliquid sui, esseque ei, ex quo est ortum, proprium, id ex quo est ortum: eosque, qui ex parentibus sunt orti, esse quasi ipsosmet parentes, alios ab illis separatione, id est, decisione.* Idem innuit Damascenus in illa sua definitione generationis, dum inquit: *Generatio esse, ex substantia gignentis profertur, quod gignitur, &c.* Nisi enim semen, antequam decideretur, vera pars esset substantie gignentis, non diceretur gignens eiusmodi generatione producere genitum de sua substantia. Sunt verò pro contraria sententia, nec pauci auctores, nec leuia argumenta, quæ commodius proponuntur tertia parte, dum de conceptione Filij Dei in utero Virginis erit sermo, qui locus hæc sibi vendicat disputationem. Itaque generatio viuentium à principio, dum semen conficitur, ex quo viuens generari debet, est interna, in ipsomet viuente modo explicato manens: cum verò iam deciditur, ab interiori ad exteriora progreditur, mediantique virtute intra causam generantem impressa, res à generante distincta producitur.

Per particulam ergo, *à principio vite coniuncto*, excluduntur à ratione generationis, de qua loquimur, emanationes Angelorum, cæterorumque viuentium à Deo, in quibus enumerantur, productio Adami de limo terræ, & productio Euxæ de costa Adami. Etenim licet emanationes illæ fuerint à principio vite, nempe à diuina potentia: non tamè fuerunt à principio vite coniuncto modo explicato. Adamus etiam solum passiuè concurret ad productionem Euxæ, cum de illius costa à solo Deo efficiente producta est. Per particulam, *secundum rationem similitudinis saltem in specie infima*, excludit D. Thomas productiones pilorum, & capillorum, qui viuentia quedam sunt, carnî affixa, non secus atque herbe terræ adhærescunt: producuntur verò à vi digestiua ex alimenti superfluo. Reiecitur etiã acarus, qui concurrente calore natiuo, propter qualitatem ac dispositionem aliquam peregrinam videtur intra cutem generari: hæc enim omnia distincta sunt specie à viuente, à quo proficiuntur. Etiam potuissent reici, quia non procedunt à principio vite coniuncto, iuxta modum paulò ante explicatum.

Secundum, quod D. Thomas præmittit, sequenti propositione continebitur. In viuentibus quidem, quæ de potentia in actum vite educuntur, qualia sunt corpora, quæ viuunt, generatio includit vtramque rationem generationis: eò quod ea, & viuentia sunt, & corruptioni exposita. Verum si deceditur viuens, quod ab alio procedat, nec tamen de potentia ad actum educatur, eius planè processio primam rationem generationis excludet: habere tamen secundam rationem rectè poterit, quæ solis conuenit viuentibus.

Hoc loco notarim primò, generationem latè sumptam,

Generatio cuius viuentibus propria non semper generatio nem non viuentibus communem includit.

Generatio an sit quid uniuocum.

sumptam, vt mutationem de non esse ad esse significat, esse quid uniuocum, si comparatur cum mutatione, quae procedit à non esse ad esse, fitque à principio vitae coniuncto secundum rationem similitudinis in eadem specie (quam sola sibi viuencia corruptioni obnoxia vendicant) & cum caeteris mutationibus, quae sunt viae à non esse ad esse caeterarum rerum corruptibilium. Quò fit, vt eiusmodi viuencia, non duplicem, sed vnam tantum generationem sibi propriam efflagitent, in qua nimirum intrinsecè, & essentialiter prior generalis ratio generationis includatur, & addat esse viuentis à principio vitae coniuncto secundum rationem similitudinis in eadem specie.

Quae sit analogum.

Secundò notariū, rationem generationis, quae propria est viuentibus, communis tamen tam iis, quae corruptioni obnoxia sunt, quam incorruptibilibus, quamque D. Thomas hoc loco definiuit, processionem viuentis à principio vitae, &c. analogū quoddam esse ad processionem viuentis corporis, & ad processionem viuentis, quae non est mutatio, qualis est generatio Verbi diuini: praecipue verò quadrare in generationem Verbi diuini, & minùs praecipue in generationem eorum viuentium, quae corruptioni subiiciuntur: quemadmodum paternitas analogum quoddam est, ad paternitatem increatam & creatam: principalitèrque dicitur de paternitate Patris aeterni, à quo generatio Filij aeterna emanat, quam de alijs paternitatibus, iuxta illud Pauli ad Ephes. 3.

A quo omnis paternitas in caelo, & in terra nominatur. Quamuis verti poterat, à quo omnis familia (tamquam videlicet à communi principio, à quo originem ducit & existit, atque adeò à communi per adoptionem & creationem Patre) in caelo, & in terra nominatur. Interpres tamen, vt allusionem quamdam nominum, quae in Graeco his verbis πατὴρ τῶν πατέρων, & ἵς ἡ πρώτη ἀδελφία habetur, seruaret, maluit ita vertere. Ex illa tamen alia versione nostrum etiam institutum concluditur. Generatio ergo, quae in viuentibus corruptibilibus cernitur, vna tantum est: in ea tamen includitur duplex ratio generationis: scilicet nimirum, quae communis est substantiis omnibus, quae corrumpi possunt, & ea quam ita propriam viuentibus esse diximus, vt ad viuencia, quae ab omni sunt interitu segregata, se extendat. Cum eo tamen discrimine vtramque rationem includit, quòd prior generationis ratio includitur tamquam quid uniuocum in uniuocato sub se contento: posterior verò velut aliquid analogum in analogato suo.

Tertiò aduertim, generationem viuentibus propriam adhuc esse duplicem. Quaedam est communis viuentibus cognoscitius cum iis, quae cognitione carent. Hancque definitiōne videtur Damascenus. Saltem tam eius definitio, quam ea D. Thomae, quam ponit hoc loco, nisi aliquid addatur, etiā generationi plantarum ex alijs plantis conuenit. Alia verò est, quae propria est viuentium, quae praedita sunt cognitione ac amore, quo se inuicem possunt diligere. Atque haec est, quae propriissime appellatur natiuitas: generantque eiusmodi generatione dicitur pater: genitus verò dicitur Filius. Dicitur enim filius *Dei* *in* *quod* *dicitur*, id est, ab amore: idèoque solis iis viuentibus, quae cognoscere possunt, ratio, noménque filij conuenit. Vt ergo definitio D. Thomae generationis praesè sumpta sit, dicendum est: *Est processio viuentis cognitione praedita à principio vitae, &c.* Vtæque ratio generationis proximè explicata, quemadmodum communis esse po-

Quae generatio dicitur proprie natiuitas.

test generationi Verbi diuini cum generatione aliorum viuentium, ita analogum quoddam est ad generationem Verbi diuini, & ad generationes creatas.

His ita constitutis, in hunc modum probat D. Thomas conclusionem propositam. *Processio à principio vitae coniuncto secundum rationem similitudinis in eadem natura saltem specifica, est generatio, imò & propriissima generatio, quae dicitur natiuitas: talis est processio Verbi diuini: ergo est propriissima generatio, & Verbum procedens est propriissime filius.* Maior ex dictis est manifesta. Minorem probat, ac in primis quòd sit à principio vitae coniuncto, quia *Verbum diuinum procedit per modum intelligibilis actionis, quae est operatio vitae, ac pròinde est à principio vitae coniuncto.* Deinde verò, quòd procedat secundum rationem similitudinis, probat, quia *Verbum est similitudo rei intellectae: cum ergo Pater producat Verbum concipiendo seipsum, atque suam naturam, vtrique Verbum procedet vt imago & similitudo Patris producentis.* Quòd autem in eadem natura, non solum specie, sed etiam numero, probat, quia *in Deo (vt in superioribus est habitum) idem est intelligere & esse, atque adeò & essentia, quippe cum in Deo essentia, & esse sint idem.*

Hac vltima probatio, quae primo aspectu subobscura est, & multos torquet, vixque apud sectatores D. Thomae explanationem habet, quae omnino intellectum expleat, hoc modo facile illustratur. Verbum diuinum, cum sit sapientia genita, procedatque per intellectum, includit intelligere essentialè, tamquam absolutum, & addit esse genitum ac productum à Patre, vt ex dictis articulo praecedente facile intelligi potest, docetque apertè Augustinus 7. de Trinitate, cap. 2. deinde in absoluto conuenit cum Patre, in respectiuo verò, nempe in hoc, quòd est, esse productum, esse genitum, esse Filium, ab eo distinguitur: similitudòque inter Patrem & Filium est ratione respectiui: quae omnia loco citato docet Augustinus, patèntque apertè ex dictis articulo praecedente, dilucidioraque sient in sequentibus. *Quia ergo, inquit D. Thomas, intelligere essentialè & esse, atque adeò essentia, in Deo sunt idem: sit, vt Verbum, quoad absolutum, quòd includit, & ratione cuius habet quòd sit imago & similitudo Patris, procedat vt simile in eadem numero natura & essentia cum Patre.*

Quae dicta sunt de Verbi diuini generatione, his, quae sequuntur, sient clariora. Cum ex obiecto (concurrente videlicet per se, aut per suam speciem) & potentia generetur notitia, vt scribit D. Augustinus 9. de Trinitate, capite vltimo: sanè species obiecti, aut obiectum ipsum, quando sine specie immediatè concurrat ad productionem notitiae, habet se ad potentiam cognoscentem instar seminis intra vterum suscepti, quo potentia fecunda redditur ad notitiae productionem. Id quòd manifestum est, praesertim quando obiectum non per se, sed per suam speciem in potentiam inductam ad cognitionem concurrat. Vt enim vir in generatione semen infundit in vterum foeminae, quòd pro se substituit, eoque mediante foeminam fecundam reddit, vt concipiat, ac generetur proles, sequaturque partus: sic obiectum, quando non est praesens ac proportionatum, vt immediatè cum potentia cognoscente ad generandam sui notitiam insuat, communicat potentiae imaginem, qua representatur, veluti semen quoddam, quo potentia ad generandam & pariendam notitiam fecundatur. Hac ratione intellectus, suscepta specie intelligibili, aut praesente,

Conclusio confirmata.

Attentiōne hi diuini generationis esse placentiam.

M. G. L. I. D.

presente, coniunctioque obiecto proportionato, vt cum ipso concurrat ad intelligendum, ab Augustino & aliis appellatur *memoria fecunda*, ad concipiendam videlicet in se, generandamque notitiam, ac verbum obiecti. Imò notitia ipsa (etiam in nobis, in quibus est accidens, & non substantia eiusdem rationis nobiscum) appellari consuevit conceptus mentis, partisque intellectus. Hinc intelliges metaphoram illam, quam Pater aeternus Psal. 109. usurpat, dum intellectum, per quem Verbum aeternum Filium suum vnigenitum generat, vterum appellat dicens: *Ex vtero ante luciferum*, id est, ex intellectu meo fecundo ad tui productionem, presente concurrenteque essentia, ac substantia mea ad eandem productionem, *geniti*. Quia ergo productio Verbi in Deo per intellectum vera est generatio substantialis, qua Filius Patri consubstantialis, vt explicatum est, producit: quia item generatio illa imperfectio omnem excludit, quae in rerum creaturarum propriissima generatione spectatur, nempe transmutationem ac progressum illum ab imperfecto ad perfectum, dum prius homo, aliaque animalia concipiuntur, nutriuntur, ac fouentur in vtero donec ad certam perfectionem perducantur, posteaque sequitur partus, &c. Quia denique vni soli Patri omnia conueniunt, quae ad Filij perfectissimam generationem necessaria sunt, neque in eo, sicut in generatione animalium, inter patrem & matrem diuiduntur: (vnde iure optimo Mercurius ille Trimegistus de diuina verbi aeterni generatione locutus in haec verba erupit: *Intelligentia illa Deus, cum maris ac femina vim haberet, & vita & lumen esset, genuit Verbum, alteram scilicet mentem opificem, &c.* vt testatur Augustinus Eugubinus lib. 1. de perenni philosophia cap. 23.) Quia, inquam, haec omnia ita se habent, merito Verbum ipsum aeternum, ac sapientia genita de se ipsa Prouerborum 8. sic

Trimegisti
sententia.

loquitur: *Nondum erant abissi, & ego iam concepta eram, à Patre videlicet aeterno per intellectum.* Et quia conceptio illa semper perfectissima atque integra fuit, vt pote indiuisibilis ac tota simul, paucis interiectis addit: *Ante omnes colles ego parturiebar.* Quoniam verò partus ille intellectus paterni non fuit extra ipsum Patrem, eiusve intellectum (quem vterum sacra pagina vocant) vt in rebus creatis fieri natiuitas conuenit, Ioannes cap. 1. non solum dixit, *Verbum à Patre aeterno genitum, esse apud Deum, & Deum esse ipsum Verbum*, sed etiam addidit: *Vnigenitus, qui est in sinu Patris, ipse enarrauit.* Quo in loco intellectum paternum metaphoricè sinum (in quo Dei Filius Verbum aeternum permanet) appellauit: quemadmodum regius Propheta Psal. 109. translatione vteri eundem intellectum exposuerat.

Conclusio haecenus explicata est fidei documentum, vt constat ex testimoniis proximè citatis, & ex multis aliis articulo praecedente disputatione 2. & 3. adductis. In quibus, vel Deum genuisse Filium, vel habere Filium, Christumve esse Dei Filium, affirmatur. Solet etiam confirmari ex illo Isaia ultimo: *Nunquid ego, qui alios parere facio, ipse non pariam, dicit Dominus? Si ego, qui generationem ceteris tribuo, sterilis ero, ait Dominus Deus tuus? Eoque testimonio vtitur Concilium prouinciale Hispalense secundum, canone 13. Verum, quia ex antecedentibus & sequentibus alium sentum habet locus ille, mentem contextumque Prophetae consonantiorum, de industria illum aduersus Iudaeos praetermissi articulo praecedente disputatione secunda. Eaderh conclusio definita est ferè in omnibus Conciliis articulo praecedente disputatione 3. citatis, & in tri-*

Molina in D. Thom.

A bus symbolis quibus Ecclesia vtitur.

Remanent aliqua dubia circa haecenus explicata. Primum, aduersus definitionem illam generationis viuientium: *Est processio viuientis à principio vite coniuncto, secundum rationem similitudinis in eadem natura saltem specifica.* Nam processio muli ex equo & asina est generatio, mulusque dicitur filius equi: ergo ad generationem, de qua est sermo, necessarium non est, vt, qui procedit, sit eiusdem speciei cum suo generante.

Dubium primum circa praedicta.

Postea aliquis negare antecedens, dicensque non esse illam propriissimam generationem, qualis est sola vniuoeca, de qua est hoc loco sermo, neque mulum esse propriissimè filium. Melius tamen, congruentiusque ad doctrinam Aristotelis 7. Metaph. textu 28. dicere possumus: Illam esse generationem, de qua est hoc loco sermo, mulumque propriissimè esse filium equi, tamen propter commixtionem, qua femina animalium specie differentium sese miscent, & mutuo impediunt, ita degenerat ab vtraque specie, vt nihilominus cum illis quam maximè, citra identitatem specificam, conueniat, vt eo loco Aristoteles ait, ex effigieque ipsa & affectionibus aliis muli est manifestum. Definitio ergo Diui Thomae intelligenda est, genitum procedere debere secundum rationem similitudinis in eadem specie, saltem quantum est ex intentione generantis, esto ex superueniente impedimento aliquando oriatur alia species: equus autem & asina intendebant vnumquodque producere sibi simile in specie: mutuo verò sese impediuntur feminibus, orta est tertia species.

Solutio.

Secundum est aduersus probationem, qua Diuus Thomas probauit, processionem Verbi diuini esse generationem. Si enim sit legitima, sequitur processionem quoque Spiritus sancti esse generationem, quod est haereticum. Consecutio probatur, quia est processio viuientis à principio vite coniuncto (procedit enim vitaliter per voluntatem) secundum rationem similitudinis in eadem natura, quippe cum Spiritus sanctus consubstantialis sit Patri & Filio. Haec tamen difficultas art. 4. cum Diuo Thoma erit discutienda.

Dubium 2.

Illud hoc loco animaduertendum est, cum processio Verbi diuini, qua processio Verbi diuini, sit generatio, vt ostensum est: generatio verò in diuinis terminetur ad Filium, qua Filius est vtrique Verbum diuinum, qua Verbum diuinum est, & Filius, qua Filius est, idem prorsus sunt. Vnde August. 7. de Trin. cap. 2. *Filius, inquit, eo Filius, quo Verbum, & eo Verbum, quo Filius.* Quia tamen in rebus creatis filius & verbum distinguuntur, nosque rationem Verbi diuini & Filij concepimus in Deo, non sicut est in se, sed per comparisonem, atque ad similitudinem rationis filij & verbi creati: efficitur, vt de Verbo diuino atque Filio Dei distinctos conceptus efformemus, eo modo, quo sapientia & bonitas diuina diuersis in hac vita notitiis percipiuntur: eo quòd ea attributa concepimus ducti sapientia & bonitate creati, qua duo inter se distinguuntur.

Verbum diuini & Dei filium, cum de fructu conceptions.

In responsione ad tertium argumentum Diui Thomae nota, non idem esse, habere esse acceptum ab aliquo, & habere esse receptum, si intelligatur, in aliquo tanquam in subiecto: Filius quippe Dei habet totum suum esse acceptum à Patre per generationem: & tamen non habet illud receptum in aliquo tanquam in subiecto: Angelus etiam habet totam suam substantiam acceptam à Deo per creationem; nec tamen habet illam receptam in aliquo tanquam in subiecto.

ARTICVLVS III.

Utrum in diuinis sit alia processio à generatione uerbi.

DISPUTATIO I.

Conclusio D. Thomae.

CONCLUSIO est. Præter generationem Verbi datur in diuinis alia processio Spiritus sancti. Est de fide. Ioannis namque 15. asseritur, Spiritum sanctum procedere à Patre: cum ergo Spiritus sanctus sit alius à Filio, ut constat ex illo Ioa. 14. Rogabo Patrem, & alium paraclitum dabit uobis: consequens est, ut præter generationem Verbi eadem sit in Deo processio alia, qua procedat Spiritus sanctus. In simbolo Missæ habetur, qui à Patre Filioque procedit: cum ergo generatio Verbi sit à solo Patre: efficitur, ut processio Spiritus sancti sit alia à generatione uerbi. In simbolo Athanasij habetur, Spiritus sanctus à Patre, & Filio, non factus, nec creatus, nec genitus, sed procedens. Eandem ueritatem definiunt Concilium Constantinopolitanum 1. cap. 7. & ferè reliqua Concilia, definitione quæ Ecclesiæ artic. 1. disputatione 3. citata.

Eandem conclusionem in hunc modum explicat, ac deducit D. Tho. Processio in diuinis attenditur secundum actionem immanentem: quæ actio, in natura, quæ intellectu pollet, est actio intellectus & uoluntatis: cum ergo processio Verbi attendatur secundum actionem intellectus: sit, ut quemadmodum in nobis datur quadam alia processio amoris per operationem uoluntatis, secundum quam res amata est in amantem: ita quoque in Deo, præter processionem Verbi per intellectum, danda sit alia per uoluntatem, quæ sit processio amoris. Cui rationi si adiungas, in Deo nullum esse accidens: colliges in Deo, præter processionem substantialem Verbi, dari aliam processionem substantialem Spiritus sancti.

DISPUTATIO II.

Utrum in nobis per operationem uoluntatis aliquis terminus producat.

Durandus & quorundam aliorum sententia.

Præterea, quæ negat, tuerentur quidam ex sectatoribus D. Thomæ: in eademque est Durandus, qui, ut negat per actum intellectus produci aliquem terminum, ita etiam negat per actum uoluntatis produci aliquid, quod sit terminus uolitionis.

Scoti opinio.

Scotus uero, eum asserit uolitionem non esse actionem proprie dictam, sed qualitatem, produci tamen per actionem proprie dictam, quam uocat elicere uolitionem, ut art. 1. disp. ult. dictum est, consequenter dicit, per actionem uoluntatis improprie dictam, quæ est uolitio, nihil produci: per actionem uero proprie dictam, quæ est elicere uolitionem, produci aliquid, nempe uolitionem ipsam, quæ sit terminus actus elicendi eandem uolitionem.

Refellitur.

Sententia hæc Scoti eodem modo dissidet à sententia, quam subiucimus, quo sententia de Verbo, dicere, & actu intelligendi, quam art. 1. disp. ultim. ex Scoto tenuimus, dissidebat à sententia D. Thomæ: eodemque modo est impugnanda. Quare non est quod in ea amplius immoremur.

Caiet. sententia.

Est ergo tertia sententia Caietani hoc loco, Capreoli in 1. d. 10. q. 1. Ferrariensis 4. contra gentes cap. 19. Bartholomæi Torres art. 1. huius quaestiois disputatione 5. dubio 5. asserentium, sicut per intellectum producit uerbum, quod est ter-

A minus intellectiois, ita per actum uoluntatis produci in nobis qualitatem quandam, quæ uolitionem terminat. Hæc sententia nobis probatur, uideaturque ea D. Thomæ hoc loco, & absque ulla dubitatione infra q. 37. art. 1. Quomodo autem intelligendus sit q. 4. de ueritate art. 2. ubi contrarium uidetur innuere, legito apud Doctores proxime citatos. De distinctione huiusmodi qualitatis ab actu, per quem producit, idem dicendum est, quod de distinctione uerbi ab actu intelligendi articulo 1. disput. ultima diximus.

Notant doctores citati, conformiter ad mentem D. Tho. q. 37. art. 1. hoc esse discrimen inter uerbum, quod producit per actum intelligendi, & qualitatem eam, quam per actum uoluntatis asserimus produci, quod uerbum esse imaginem expressam rei, quam intelligimus: qualitas autem illa non est imago rei, quam uolumus, sed propensio & inclinatio ad illam, producta per actum uoluntatis. Notant præterea cum Diuo Thomæ loco citato, quamuis habeamus distincta nomina, quibus significemus, & actum intellectus, & terminum illius (actum quippe appellamus intellectum: terminum uero Verbum ac conceptum) non dari tamen uocem propriam, qua terminus uolitionis significetur, eò quod is terminus nos magis lateat, quam is, qui intellectioe generatur: ideoque cogi ad eam rem Theologos, ut eodem nomine positum uolitionis terminum, quo uoluntatis actus exprimitur. Sicut enim actum appellamus, tum amorem, tum propensionem, ac inclinationem in rem uolitam: ita terminum appellamus amorem, propensionem, & inclinationem uoluntatis in rem uolitam. Quò fit, ut & amor, & propensio, ac inclinatio uoluntatis in rem uolitam, æquiuocum sit ad uolitionem, & ad terminum per eam productum.

C Petes, quamquam sit necessitas constituendi qualitatem explicatam, ad quam uolitiones terminantur? Doctores citati, qui ea ratione uerbum constituendum esse censebant, ut in eo tamquam in obiecto cognito principale obiectum agnosceretur, uix assignant rationem, ob quam eiusmodi terminus constitui debeat. Fatetur namque non concurrere tamquam obiectum, sed solum tamquam terminum. At cum per actus sensuum exteriorum negent produci terminum, nescio cum quanta probabilitatis specie asserere possint, produci per uolitionem: neque enim ulla uidetur esse maior ratio de actu uoluntatis, quam de actibus sensuum exteriorum.

D Dicendum itaque rationem, cur admittatur, eam esse, quia implicat contradictionem esse actionem, quin producat aliquem terminum, ut cum Scoto art. 1. disputatione ultima dicebamus: quare eum uolitio sit actio & non qualitas (alioquin produceretur per aliam actionem, ut ibidem argumentabamur) sanè dicendum est, per eam aliquem terminum produci: & cum nullus alius fingi possit, quam res de prædicamento qualitatis, dicendum erit illum esse qualitatem explicatam.

E In hac sententia partim conuenimus cum Scoto, & partim ab eo dissidemus. Conuenimus quidem, quatenus Scoto concedit, quado aliquid uolumus, produci in uoluntate qualitatem quandam, darique distinctam aliam actionem uoluntatis, per quam producat, & cuius ea qualitas sit terminus. Dissidemus uero, quia ipse existimat, uolitionis nomen significare qualitatem illam, & non actionem per quam ea producat, sed actionem esse ipsam elicere uolitionem: nos uero dicimus, actionem, per quam producat, qualitas, esse uolitionem ipsam: qualitatem uero productam, esse terminum uolitionis.

DISPV.

Per alium uoluntatis producit terminum.

Qualitas, quæ actum uoluntatis terminat, est imago rei, quam propensio in obiectum.

Necessitas potest uolitionis terminum.

Legitima ratio.

DISPUTATIO III.

Sine per amorem res amata in amante.

Aureoli ar- gum. Vreolus apud Capreolum in 1. d. 10. q. 1. niti- tur probare, non esse verum, quod hoc loco asserit D. Thom. rem scilicet amatam esse in aman- te per amorem. Quoniam, inquit, amans per amorem fertur, utque est in re amata, iuxta illud Augustini 13. confes. cap. 9. Amor meus pondus meum, illo seror quo- cumque sequor. Et illud Bernardi: Anima verius est ubi amat, quam ubi amatur. Cui concinit illud Christi Matth. 6. Ubi est thesaurus tuus, ibi est et cor tuum: ergo res amata non est in amante per amorem.

Solutio. Ad hoc argumentum, concedo antecedente, ne- ganda est consequentia. Nullum namque est absurdum, si per amorem, & amas dicatur esse in re ama- ta, & res amata in amante, alia atque alia ratione: Amata quippe res dicitur esse per amorē in amate, non tamquam per suam similitudinem, quasi amor similitudo sit rei amatae, eo modo quo verbum est similitudo rei cognita (quo posito eneruantur que- dam alia obiectiones Aureoli ubi supra) sed per in- clinationem in rem amatam, vt D. Thomas 4. con- tra gentes cap. 19. ait: eo modo quo locus deorsum dicitur quodammodo esse in re graui, ratione gra- uitatis, quae est principium producēdi deorsum rem grauem. Dicitur etiam res amata esse in amante per complacentiam: qua in ea acquiescit, ratione cuius complacentiae res amata dicitur amanti impressa, quansq; reputat amicum quasi alterum se, vt Aristot- eles 9. Ethicorum cap. 4. affirmat: qua de causa & bona, & mala amici suscipit, ac si forent sua: nec mi- nus secundis rebus eius laetatur, & aduersis tristitia afficitur, quam propriis suis. Adde, amorem virgere, ac mouere amantem, vt frequenter cogitet de re amata, ac proinde vt eam etiam habeat in facultate cognoscente. Quae omnia causam reddunt, cur in more communicato loquentium vsu positum sit, vt qui amat, dicat se rem amatam habere in corde, iux- ta illud Pauli ad Philippen. 1. Eo quod habeam vos in corde, & in vinculis meis.

E contratio autem, amans per amorem dicitur esse in re amata, quia per amorē tendit, atque quoad affectum trahitur: in rem amatam: amare namque non est ad se trahere rem amatam, sed in eam trahi. Qua ratione Dionysius 4. c. de diuinis nominibus, amorem appellat vim virtutem amantis cum amato. Et Augustinus 11. de Ciuitate Dei cap. 18. ait: Ita corpus pondere, sicut animus amore fertur, quocumque fertur. Atque hoc ipsum est, quod sonant caetera testimo- nia, quae in suo argumento Aureolus collocavit.

DISPUTATIO IV.

Vberior declaratio duarum processionum diuinarum.

Est timendum est, ne dum tam reconditum & arcanum processionum diuinarum mysterium contemplamur, seruando maiestatem, a gloria oppri- mamur: quia tamen copiosior aliquantulum earum explanatio multū lucis afferet, ad eam de tota su- blimissima Trinitatis tractatione notitiam compa- randam, quā in tenebroso huius vitae ergastulo pos- sumus habere diuino freti numine tentabimus viam munire. Quā in re eam sequemur normam, vt ac- commodatē loquamur ad literas Sacras, ad defini- tiones Ecclesiae, ad dicta Sanctorum, atque ad do- ctrinam D. Thomae: subiicientes omnia correctioni Molina in D. Thom.

A sanctae matris Ecclesiae. Sit ergo primum fundamentum. In Deo intel- lectus, voluntas, intelligere, & velle, propter omni- modam Dei simplicitatem, sunt idem prorsus, non solum re, sed etiam ratione formali; virtute tamen inter se formaliter distinguuntur. Itaque vnum- quodque illorum quatuor in Deo cum caeteris, at- que cum essentia diuina est idem, & realiter, & se- cundum rationem formalem: nec nisi virtute emi- nenterque distinguuntur. Quod fit, vt se habeant, ac si distinguerentur: cum tamen sint prorsus idem. Quae omnia explicanda, ostendendaque sunt quasi sequent. Interim supponantur hoc loco.

B Secundum fundamentum sit: Ex nostro intelli- gere (quod inde praesertim constat participationem ac imitationem quamdam esse intellectus diuinae, quod ratione intellectus & voluntatis ad imaginem & similitudinem Dei sumus conditi) seclusis imper- fectionibus omnibus, de diuino intelligere philo- sophadum nobis esse. Quemadmodum ergo nostrum intelligere, quia est vera actio vitalis, per quam verò producitur quid distinctum ab intelligente, non est aliud, quam intellectum vitaliter imaginem rei, qua intelligitur, in se exprimere, vt art. 1. disp. vlt. osten- sum est: intelligere diuinum essentiale tribus per- sonis diuinis commune, licet non sit exprimere vi- taliter imaginem essentiae diuinae, quae est obiectum primarium, quod per illud cognoscitur, idque pro- pterea quod non sit actio; atq; adeo nihil per illud producatur, quod vnā cum ipso distinctum sit a producente; nihilominus in se esse operationem di- uinam vitalem, quae est veluti imago vitalis essentiae diuinae, quae tamquam obiectum primarium eam in- tellectionem terminat: idque propterea quod intel- ligere nō est aliud, quam imaginē, aut quasi imagi- nē eius, quod intelligitur, vitaliter efformare. Ea ita- que dumtaxat ratione intelligere essentiale tribus personis diuinis commune, neq; veram neque inre- gram rationem imaginis essentiae diuinae; atq; adeo neque Verbi essentialis, quod eisdem tribus perso- nis diuinis commune sit (vt infra q. 34. dicemus) for- titur, quod non sit quid ab eis distinctum: ad rationem verò imaginis, atq; adeo verbi, necessarium sit vt di- stinguatur ab eo, cuius dicitur imago, aut verbum. Ita- que intelligere diuinum essentiale, quatenus a tri- bus personis diuinis eo formaliter intelligentibus, & ab essentia diuina tanquam ab obiecto primario virtute differt, est in se quasi quaedam imago vitalis es- sentiae diuinae intellecta: quia tamē re & ratione for- mali est idem prorsus cum eisdem, neq; imago est, neque verbum simpliciter, ac proprie loquendo.

C Notandum est praeterea, quemadmodū nostrum velle & amor, neque est imago vitalis rei, quam vo- lumus & amamus, neque alicuius imaginis produ- ctio: ita velle amoreque essentialē Dei, secun- dum suam propriam rationem formalem, non esse imaginem, nec habere se instar imaginis vitalis es- sentiae diuinae, quae tamquam primarium obiectum amatur, sed esse veluti inclinationem vitalem in es- sentiam, indistinctam prorsus secundum rem ratio- nemque formalem, sed virtualiter differentem.

F His ita constitutis, in hunc modum explicandas censeo diuinas processionēs. Pater aeternus intelli- gendo dicit, generat, ac producit per intellectu Ver- bum sibi coaeternum Filium suum, sapientiam geni- tam. Pater item & Filius diligendo producunt & spirant per voluntatem Spiritum sanctum, amorem spiritum, ac productum, sibi etiam coaeternum. Quā in re primum est animaduertendum. Que- admodum Filius, seu Verbum, includit quid abso- lutum,

1. Funda- mentum.

Secundum.

Intelligere diuinum rei bus personis comune cur neque imo- gram ratio- nem imagi- nis, neque verbi fortia- tur.

Tertiu fund- amentum. Velle diuinū non esse ve- lut imaginē essentiae, sed veluti incli- nationem in essentiam.

Explicatio dignariū pro- cessionum.

lurum, nempe rationem sapientiae communem tribus personis, & cum ea essentiam, ac attributa cetera, nostroque intelligendi more cum fundamento in re, addit esse genitum dictum, & productum à Patre, quod est relatio realis ad Patrem: ita Spiritum sanctum includere quid absolutum, nempe amorem essentialem, & cum eo essentiam, ac reliqua attributa, nostroque similiter intelligendi more cum fundamento in re, addere esse spiratum, ac productum à Patre & Filio per voluntatem, quod est relatio realis spirationis passivae ad Patrem & Filium sub ratione unius spiratoris activi.

Secundum est. Cum Filius in divinis procedat per intellectum, sitque sapientia genita, & ideo circa vi suae productionis includat rationem sapientiae communem tribus personis, hoc est, intelligere essentiale, quod secundum suam rationem formalem est velut imago vitalis essentiae divinae, ut explicatur, addaturque esse genitum seu productum à Patre per intellectum, à ratione quidem sapientiae, quam includit, habet, ut sit similis Patri quoad substantiam & essentiam Patris quae est obiectum primarium à Patre per suum intellectum cognitum: à relatione vero habet, non quod similis sit Patri, quia ut D. Thomas q. 35. art. 2. affirmat, secundum relationes non attenditur similitudo in divinis, sed quod sit quid realiter distinctum ac productum à Patre. Quod fit, ut à relatione habeat completivè, ut sit Verbum, hoc est, imago vitalis à Patre per intellectum producta, ab eoque distincta, in quo posita est ratio Verbi. Filium autem Dei esse hoc modo Verbum Patris, docuit Ioannes dicens: *In principio erat Verbum, &c.* Per consequens fit, ut ab eadem relatione completivè similiter habeat, ut sit imago Patris, ab eo proinde distincta, & figura substantiae eius, hoc est, Patri similis quoad suam substantiam. Atque id est, quod docuit Paulus ad Hebraeos 1. dicens: *Locutus est nobis in Filio, qui cum sit splendor gloria, & figura substantiae eius, &c.* Et ad Colossenses 1. dicens: *Qui est imago Dei invisibilis.* Et quod docuit Sapiens Sapientiae 7. eis verbis: *Candor est lucis aeternae, & speculum sine macula Dei inaequalis, & imago bonitatis illius.* Spiritus sanctus vero, quia procedit per voluntatem, estque amor spiratus ac productus, vi suae productionis includit rationem amoris essentialis, qui secundum suam propriam rationem formalem, non est velut imago vitalis essentiae, sed tamquam inclinatio ac tendentia vitalis in essentiam, ut in rem amantem: eaque ratione de Spiritu sancto, nec dicitur quod sit Verbum, nec quod sit imago Patris & Filij, sed quod sit amor, nexusque virtutis; ab utroque productus.

Tertium est. Patrem aeternum in eo sensu intelligendo producere Filium seu Verbum, quasi intelligere absolutum sit ipsamet productio Filij ac Verbi: sicut in nobis intelligere est actio, qua Verbum generatur. Etenim in nobis species expressa producta per actum intelligendi est verbum: habet verò ut sit verbum, quia producta & dicta passivè per intellectum: esse autem dictam & productam passivè non est aliud, quam ipsummet intelligere, ut passivo est. Idem verò intelligere sumptum activè, est actio per quam verbum activè producitur. In Deo autem ipsummet intelligere essentialè, seu sapientia communis tribus personis (qua, ut questione sequenti demonstrabimus, includit essentiam & cetera attributa) per relationem producti per intellectum, per quam Filius constituitur in esse Filij & geniti, completur in esse Filij ac Verbi: sapientia namque genita ac producta est, quae habet rationem Filij ac Verbi in divinis. Quare licet Pater, intelli-

gendo seipsum, suamve essentiam, producat Filium ac Verbum, ipsum tamen intelligere, quod & à Patre communicatur Filio, dum ipsum generat, & manet in ipsomet Patre, & non est productio activa filij: sed productio activa Filij est, Patrem intelligendo dicere Verbum. Eiusmodi autem dicere Patris per suum intellectum, licet praesupponat intelligere Patris essentialè, in eoque quasi fundetur illudque quodammodo includat, non est tamen ipsum intelligere: sed est relatio dicentis ac producentis per intellectum existens in Patre, ad rem per intellectum dictam & productam. Dicere itaque Patris praesupponit & quodammodo includit intelligere essentialè, & completur per relationem producentis, sic intelligendo, qua respicit productum. Eiusmodi verò relatio per modum actionis significata, praesupponensque intelligere essentialè, imò illud in se ratione in obliquo dicens, est productio activa, à qua Pater dicitur intelligendo producere ac generare Verbum. Relatio autem opposita dicti ac producti per intellectum, quae est in Filio, est productio passiva Filij ac Verbi, per quae Filius in esse Filij & Verbi nostro intelligendi more constituitur. Productio ergo activa Patris & passiva Filij non sunt aliud, quam relatio & habitudo eius, à quo alius per intellectum, & eius, qui ab alio per intellectum, quae intelligere essentialè praesupponit, ut emanat ab essentia, seu à Deo, quae Deus est, prius quam nostro intelligendi more in eo persona intelligatur. Etenim licet essentia divina suapte natura, ex suaque fecunditate personarum sit personalitate Patris, Patrisque, & non essentia, sit, qui per intellectum producit ac generat: nihilominus, ut id dilucidius intelligatur, meditanda est essentia divina tanquam radix relationum, proprietatibusque omnium personalium, virtute in se eas continens. Ea verò in illo priori, per intellectum seipsum intelligente, quasi resulat à parte essentiae relatio eius, à quo alius per intellectum, ex qua & essentia (quae intelligere ipsum, ceteraque omnia attributa includit) constituitur Pater, qui eo ipso, & est id, quod eadem essentia, ut sua, nec non intellectum tamquam principium intelligit, ut quod, se ipsum, suamque substantiam, & reliquas personas, nostro intelligendi modo virtute adhuc contentas in se, suaque essentia, & est id quod producit, ut quod, Filium: sua verò essentia & intellectus producit illum tamquam principium quoque. Etenim id, quod per intellectum producit, & cui intelligere seu sapientia, & cum ea & in ea, essentia, ceteraque attributa intelligendo communicantur, non ab essentia, sed à Patre realiter distinguitur, ad quem solum habet oppositionem relatiivam: & ideo, non ab essentia, sed à Patre per essentiam & intellectum tamquam principium producitur: inter productum namque, & productum realiter distinctio esse debet. Rursum eadem essentia seu Deo, quae Deus est, intelligente se ipsum, sicut à parte essentiae quasi resulare intelligitur relatio eius, à quo alius per intellectum, ex qua & essentia nostro intelligendi more constituitur suppositum Patris, quod intelligendo communicat Filio ipsum suum intelligere, ac sapientiam, & cum ea essentia & cetera attributa: ita à parte intelligere, sapientiaeve essentialis ac essentiae, qua ita communicatur, Patris influxu, activaeque productione Verbi, resulare intelligitur relatio eius, qui ab alio per intellectum, ex qua, & ex intelligere, seu sapientia essentiali, ac essentia ita communicatis, constituitur Filius, qui est id quod producit à Patre, & quod copartatione Patris habet oppositionem relatiivam, non verò intelligere, essentia, & alia attributa, quae per generationem illi communicantur. Atque in hunc modum Filius, seu Verbum, procedit à Patre per intellectum.

Filius unde assimilatur Patri & ab eo vnde distinguitur.

Spiritus sanctus cur nec verbum, nec imago sed amor & nexus Patris Filijque dicitur.

Intelligere Patris non est productio verbi, sed relatio dicentis qua intelligere praesupponit.

Dicere Patris aeterni quid.

Productio activa in re, & passiva in se, quae quid sit.

Essentia divina in se sit radix relationum.

Causa

Inter essen-
tiam & rela-
tionem nul-
la est realis
distinctio sed
virtualis.

Cautè vñs sum verbo, quasi resultat, dum bis paulò antè dixi, *essentia seu Deo, qua Deus est, in illo priori per intellectum se ipsum intelligente quasi resultare à parte essentie relationem eius, à quo alius per intellectum ex qua & essentia constituitur Pater*: quoniam ibi nulla est productio, neque processio, qua paternitas, relatione eius, à quo alius per intellectum procedat, aut producatur ab essentia, neque resultantia propriè: hæc enim omnia distinctionem exigunt inter producens & productum, inter procedentem, & id à quo procedit, & inter resultantem propriè & id à quo resultat: quæ tamen distinctio nulla ratione esse potest inter essentiam & paternitatem, inter quæ solum est virtualis distinctio, coniuncta cum omnimoda eandem identitate ex natura rei. Nihilominus quia essentia virtute continet in se personas diuinas, proprietatè, ac relationes, quibus personæ constituntur, & ab inuicem distinguuntur, ex fecunditateque per intellectum & voluntatem, ac infinita & illimitata illius perfectione prouenit, quòd in Deo sit gloriosissima Trinitas personarum: inde est, quòd, nostro intelligendi modo cum fundamento in re, ab essentia, ad se ipsam respiciente seque ipsam intelligente, quasi resultare intelligatur paternitas in ipsa essentia, vñ cum essentia constituens suppositum relatiuum Patris, quod per eandem essentiam & intellectum, eo ipso illi propria à nulloque alio sibi comunicata, se ipsum suamque essentiam intuendo, modo explicato producit Verbum æternum Filium suum vnigenitum. Exempla huius quasi resultantia paternitatis ab essentia se ipsam intuente habemus in essentialibus, inter quæ nulla similiter est productio, neque processio vnus ab alio, eò quòd similiter nulla sit inter ea distinctio ex natura rei, nisi tantum virtute. Nostro namque modo intelligendi cum fundamento in re, concipimus intellectum diuinum & voluntatem quasi resultare ex essentia, & non è contrario: & velle in diuinis quasi subsequi ex natura rei intelligere, illudque præsupponere, & ab eo quasi emanare, & non è contrario: eaque de causa dicimus, generationem Filij ex natura rei antecedere spirationem Spiritus sancti, dicimus etiam Deum, quia Deum, esse intelligentem & volentem, & non è contrario, quia volentem & intelligentem, esse Deum: dicimus præterea, Deum, quia intelligentem, esse volentem, & non è contrario, quia volentem, esse intelligentem: item dicimus, Patrem essentiam, tanquam principio quo remotiori, & intellectu, tanquam principio proximo, generare Filium, & non è contrario: similiæque alia ex eadem radice affirmamus. Non secus autem ac modo prædicto concedimus quasi emanationem vnus ex alio in essentialibus absque vlla productione aut processione: concedimus etiam ac affirmamus, paternitatem quasi resultare in essentia, constitutèque cum ea suppositum Patris, cum essentia, quæ personis præintelligitur, proprietatèque eorum virtute in se continet, se ipsam intuetur ac intelligit. Hæc de processione filij à Patre per intellectum.

Quod verò ad processionem Spiritus sancti attinet, simili modo, licet Pater & Filius diligendo producant per voluntatem Spiritum sanctum, diligere tamen absolutum, & essentialè non est productio actiua Spiritus sancti, sed spirare est producere Spiritum sanctum. Spirare autem Patris & Filij, licet præsupponat dilectionem essentialè virtutè, & in ea quasi fundetur, imò illam quodammodo includat, non est tamen diligere, sed est diligendo producere: quò fit, vt compleatur per relationem

tionem producentis diligendo ad rem eo modo productam. Ea autem relatio per modum actionis significata, in Patre & Filio existens, est quæ dicitur productio actiua Spiritus sancti, & ab ea Pater & Filius dicuntur formaliter Spiritum sanctum producere, vt de relatione Patris ad Filium dictum est. Opposita autem relatio producti, iuxta modum explicatum, ad Patrem & Filium in ratione vnus producentis, est productio passiva Spiritus sancti, per quam ipsius ratio absoluitur. Neque verò apud D. Thomam inuenies, processiones diuinas esse actiones, aut operationes immanentes, quæ sunt intelligere & velle: sed esse secundum operationes aut actiones immanentes, aut accipi secundum actiones immanentes, quæ sunt intelligere & velle, vt patet in hoc articulo, & in artic. 5. ac sæpe aliàs.

Præterea, quia diligere essentialè, nostro intelligendi more cum fundamento in re, præsupponit intelligere: eò quòd neque in nobis, neque in Deo, aliquid sit volitum, quin præcognoscatur. Patet quæ æternus prius, nostro intelligendi more cum fundamento in re, quam diligit, intelligendo se ipsum, suamque essentiam, generat Filium, eique essentialia omnia communicat: inde est, vt Filius ante volitionem Patris sit vnus principium cum eo, producens diligendo Spiritum sanctum. Vt ergo paulò antè dicebamus, intuente essentia diuina, ac intelligente se ipsam, antequàm in ea intelligatur proprietates personales, quasi resultare à parte essentie relationem dicentis, producentisve per intellectum ad productum, ex qua & essentia constituitur Pater in esse Patris producentis, ac communicantis Filio suam sapientiam, & in ea cætera attributa quæ includit: similiter dicendum est nunc, Patre & Filio se mutuo, suamque essentiam diligentibus, quasi resultare in ipsis relationem producentis per voluntatem suamque amorem, atque in eo attributa omnia diligendo communicantis, ad Spiritum sanctum productum, cui amor & reliqua omnia continentur: per relationem autem actiue spirantis ac producentis diligendo, constituit Patrem & Filium in ratione vnus actiue spirantis: per relationem verò spiranti passiuè (licet ita loqui) constituit Spiritum sanctum in esse Spiritus sancti, qui tertia est persona sanctissima Trinitatis.

Ex his omnib. patet, quando dicimus Filium esse sapientiam genitam, aut Spiritum sanctum esse amorem spiranti, ac productum, nos non ita intelligere, quasi sapientia absoluta communis trib. personis sit genita in filio, aut quasi amor absolutus eisdem communis sit spiranti, productusve in Spiritu sancto. Nam sicut essentia diuina non generatur aut spiratur, vt est de fide, videbimusque inferius, sed per generationem comunicatur filio, & per spirationem Spiritui sancto: ita quoque sapientia absoluta nõ generatur, sed comunicatur filio per generationem, & amor absolutus nõ spiratur, neque producitur, sed Spiritui sancto per spirationem comunicatur. Esse itaque genitum & productum per intellectum, eo nuncit supposito Filij, & nõ Deitati, aut attributis, quæ Filio comunicantur per generationem; in eòque, quòd genitus sit per intellectum, ratio filiationis consistit: quare additum nostro intelligendi more deitati, nostro quoque more intelligendi cõplet rationem filij, in esse filij, & in esse Verbi; eaq; ratione Filius dicitur Deus genitus de Deo generate. Quia verò producitur à Patre intelligendo, vi suæ productionis speciali quodam modo comunicatam habet sapientiam cõmunem tribus personis, & cum ea essentiam cæterasque perfectiones, quæ in essentia includuntur; eaque de causa vi suæ productio-

Filius cur principium Spiritus sancti vñs cum Patre.

Filius cur sapientia genita dicatur, esto essentialis sapientia non generatur.

Spiritus sancti produ-
ditur.

Molina in D. Thom.

nis dicitur in Scripturis sapientia genita, & figura A
substantia Patris, imago, & Verbum Patris.

Haud secus, esse spiritum, seu productum per voluntatem conuenit supposito Spiritui sancti, & non Deitati, aut attributis, quæ Spiritui sancto per spirationem actiuam communicantur: in eoque, quod spiratus sit, productusve per voluntatem, posita est ratio spirationis passiuæ. Quare si addatur nostro intelligendi more Deitati nostro quoque intelligendi more complet rationem Spiritus sancti, vt tertia persona est: proptereaque similiter vocari potest Deus spiratus de Deo spirante. Quia verò producitur diligendo, visua productionis speciali B quodam modo recipit communicatum sibi amorem sublimissimam Trinitati communem, & cum eo Deitatem, cæteraque in ea inclusa attributa. Atque inde est, vt vi sua productionis non dicatur procedere, vt figura substantiæ Patris, sed vt propensio & inclinatio, appelleturque amor productus.

Ex dictis præterea intelliges, Patrem, Filium, & Spiritum sanctum in reliquis conuenire, solùmque distingui relationibus eius, qui ab alio per intellectum, & à quo alius per intellectum, & eius qui ab alio, aut aliis per voluntatem, & eius, aut eorum à quibus alius per voluntatem.

Postremò ex hæcenus dictis, facile colliges, ad explicandam productionem Verbi diuini, generationemve Filij Dei per intellectum parum admodum referre, quod Verbum in nobis sit terminus intellectiois, atque adeò quid ab ea ex natura rei distinctum, aut potius quod ipsa intellectio dici verbum debeat. Quod idè admonuerim, quia multi affirmant, ideo potissimum reiiciendam esse sententiam Scoti, qui verbum in nobis non distinguit ab intellectu, quia non consonat cum iis, quæ de generatione Filij Dei ac productione Verbi diuini docet fides, neque iuxta opinionem Scoti aequè bene explicetur generatio Filij in diuinis, ac iuxta opinionem D. Thomæ. Ego sanè, nisi vrgentem naturalem rationem haberem ad constituendum verbum terminum intellectiois, nunquam propter ea, quæ docet fides de generatione Filij Dei, à sententia Scoti discederem. Etenim fides non docet, Verbum diuinum distinctum esse ab intellectu Patris, sed à productione actiuâ, quæ à Patre intelligendo producitur, quæ non est ipsum intelligere, sed est relatio in Patre, quæ cum intelligere complet rationem dicentis per intellectum, ac producentis Verbum, vt dictum est. Præterea in Verbo intelligere essenziale includitur, & ratione illius habet, quod similis sit Patri, & quod sit figura substantiæ Patris; completur verò in esse Verbi per relationem producti per intellectum, vt à qua habet quod sit quid distinctum à Patre, vt dictum est. Adde, quod intelligere in nobis est quid distinctum ab intelligente, atque adeò quid verè productum: quare si in se esset imago expressa, & non actiua, per quam exprimeretur imago, profectò quam maxime similis esset sapientiæ genitæ, Verboque diuino, iuxta ea quæ explicata sunt.

In responsione ad secundum argumentum Diti Thomæ, notat Caietanus, omnem naturam finitam vno tantum modo communicari, at infinitam, qualis est diuina, duobus modis communicari. Ratio, quam reddit D. Thomas, est, quia propter diuinam simplicitatem, & infinitatem, quicquid ad intra est à Deo, est ipsemet Deus, quare cum ad intra dentur duæ processiones in Deo, vna secundum intellectum, quæ est generatio, & altera secundum voluntatem, quæ est spiratio: fit, vt natura diuina duobus modis communicetur. Si maui, dic natu-

Verbum in nobis ab intellectu parum distinguitur ad diuini Verbi productionem explicanda.

Natura finita vno tantum modo, in finita duobus communicatur.

ram, quæ communicatur per actionem ad extra, communicari vno tantum modo: at verò eam quæ communicatur per operationem ad intra, quæ propter suam infinitatem, illimitationem in perfectione, & simplicitatem reddit idem secum omnia, quæ sunt ad intra, & communicari duobus modis, iuxta duo genera operationum ad intra, quæ sunt in eadem natura, nempe intelligere, & velle.

In responsione ad tertium nota: distinctionem virtuales, quæ inter intellectum, voluntatem, intelligere, & velle cernitur in Deo, esse satis, vt processiones, quæ sunt in Deo secundum operationes intellectus & voluntatis realiter distinguantur inter se. Aduerte tamen, esse sermonem de processione passiuè sumpta, quæ proprie dicitur processio, qualis est generatio passiuæ Filij, & spiratio passiuæ Spiritus sancti: processiones namque actiuæ sumptæ, cum non sint ab alio, sed, vt explicatum est, sint respectus eius, à quo alius, nempe generatio actiuæ in Patre, & spiratio actiuæ in Patre & Filio, non dicuntur proprie processiones, suntque idem re & ratione formaliter inter se. Ratio autem quare existente sola distinctione virtuali illorum quatuor, esse possit distinctio realis inter processiones, quæ sunt secundum operationes intellectus & voluntatis, est: quia processio realiter distinguitur ab eo, à quo est, propter relatiuam oppositionem, quam habet cum eo, à quo talis processio emanauit, vt processio passiuæ Verbi realiter distinguitur à Patre: quare cum processio amoris supponat processionem Verbi, eò quod nihil possit voluntate amari, quin sit intellectu conceptum: fit, vt processio amoris realiter distinguitur à processione Verbi, ratione relationis spirantis ad spiratum, quæ aduenit Filio iam producto, efficitur deinde, vt processio amoris & processio Verbi sint duæ processiones realiter inter se distinctæ: sed de hac re latius inferius. Postremò adiciam, has duas processiones se ipsis, & secundum suas rationes formales inuicem distinguuntur radicaliter verò id habere, eò quod vna sit secundum operationem intellectus, & alia secundum operationem voluntatis. Inde enim est, quod vna suapte natura supponat aliam, & quod sit ordo originis, ac proinde distinctio vnus ab alia.

Hoc loco disputant nonnulli, vtrū cognitio obiecti efficienter concurrat ad actum voluntatis. Caietanus & plerique alij affirmant. Torres & alij negant. Nos quæstionem fusè disputauimus 1. 2. q. 9. art. 1. partemque affirmantem fuimus complexi.

ARTICVLVS IV.

Vtrum in diuinis processio amoris, Spiritus sancti sit, sit generatio.

HE fide est processionem Spiritus sancti non esse generationem. Probat, quia cum Spiritus sanctus procedat à Patre, vt est de fide, si processio etiam Spiritus sancti esset generatio, sequeretur Christum non esse vnigenitum à Patre, contra apertissima Scripturæ testimonia. Ioann. enim 1. de Christo dicitur: *Vidimus gloriam eius gloriam quasi vnigeniti à patre. Et vnigenitus, qui est in sinu Patris, ipse enarrauit.* Ioan. 3. *Sic Deus dilexit mundum, vt Filium suum vnigenitum daret.* In symbolo etiam Apotolico dicitur: *Et in Iesum Christum Filium eius vnicum.* Et in symbolo Millæ: *Et in vnium Dominum Iesum Christum, Filium Dei vnigenitum.* Idem etiam probatur ex illis

Processiones passiuæ sumptæ dicuntur proprie processiones, non ita actiuæ esse.

Ratio est processiones realiter inter se distinguuntur.

Spiritus sancti non est generatio.

illis verbis symboli Athanasij: Spiritus sanctus, à Patre & Filio, non factus, nec creatus, nec genitus, sed procedens. In Concilio Toletano I. in confessione fidei ita habetur: Non genitus paracletus, sed à Patre Filioque procedens. Et in Concilio Toletano II. scribitur: Spiritus sanctus unum, atque aequalem cum Deo Patre & Filio, esse Deum, non genitum vel creatum, sed ab utrisque procedentem. Et infra: Hic etiam Spiritus sanctus, nec ingenus, nec genitus creditur: ne aut si ingentium dixerimus, duos patres dicamus: aut si genitum, duos filios predicare demonstremus.

Argumentum affertur.

Tota rei difficultatem facit argumentum illud, quod artic. 2. proposuimus, cuiusque solutionem in hunc locum distulimus. Nempe, processio Spiritus sancti est processio viuentis, cum Spiritus sanctus viuentis sit, & à principio vitæ coniuncto, quandoquidem procedit per operationem voluntatis, quemadmodum Verbum per operationem intellectus: & insuper secundum rationem similitudinis in eadem numero natura, eò quod Pater & Filius spirando producant Spiritum sanctum vi productionis sibi consubstantialem: quod fit, vt processio Spiritus sancti non minus generatio sit, quam processio Verbi diuini: aut certe definitio illa generationis, quam propriam viuentis affirmauimus, & ex qua artic. 2. probatum est processionem Verbi diuini esse generationem, nulla erit.

Tanta est difficultas in hoc argumento, vt Magister in 1. dist. 13. dixerit: Inter generationem Filij, & processionem Spiritus sancti, dum hic viuimus, distinguere non sufficimus. Et Augustinus lib. 3. contra Maximum, cap. 13. Quid, inquit, inter nasci & procedere interfit, de illa excellentissima natura loquens explicare quis potest? non omne, quod procedit, nascitur: quamuis omne procedat, quod nascitur. Hac scio, distinguere autem inter illam generationem & hanc processionem nescio, non valeo, non sufficio: ac per hoc quia & illa & ista est ineffabilis, sicut Propheta de Filio loquens ait: Generationem eius quis enarrabit? Hæc Augustinus. Et 15. de Trinitate, cap. 27. Difficillimum, inquit, est generationem à processione distinguere. Et infra: Amborum, ait, Spiritus, non amborum, quod abfit, dicitur est Filius. Sed ad hoc dilucide perspicueque tenendum non potes ibi aciem figere. Scio, quia non potes, verum dico, mihi dico, quod non possim scio. Et Damascenus lib. 1. fidei Orthodoxæ, cap. 10. Spiritus sanctus, inquit, & ipse quidem à Patre, non nascibiliter, sed processibiliter est. Et generationis & processionis differentiam esse diximus, at quis differentie modum nequaquam. Idem prius dixerat Basilus 3. lib. contra Eunomium ad finem, & Athanasius libro de Spiritu sancto ad Serapionem circa medium. Marsilius quoque in 1. q. 16. §. Quantum ad secundum articulum, Magistrum sequitur, & Gregorius Ariminensis eadem illa distinctione 13. existimat, non posse in hac vita reddi sufficientem rationem, quare processio Filij sit generatio, non item processio Spiritus sancti: eò quod, inquit, processio Spiritus sancti non minus ineffabilis sit, quam generatio Filij, de qua Isaias 53. cap. ait: Generationem eius quis enarrabit? Quapropter vt insufficientem reiecit definitionem generationis propria viuentibus, ex qua D. Thomas artic. 2. processionem Filij generationem esse probauit.

Augustinus, & cum eo alij quædam rationes reddunt, quare processio Verbi sit generatio, processio vero Spiritus sancti non item. Primam reddit 15. de Trinitate, cap. 27. & eadem innuit lib. 3. contra Maximum, cap. 14. Quia, inquit, Verbum procedit ab uno tantum: Spiritus sanctus vero à duobus, nempe à Patre & Filio: nullus autem dicitur Filius duorum nisi

A vnus sit tamquam Patris, alterius vero tamquam matris, quod de Spiritu sancto comparatione Patris & Filij dici nequit.

Secunda colligitur ex Augustino 5. de Trinitate, cap. 14. Videlicet, quoniam cum Spiritus sanctus procedat per voluntatem, magis procedit vt datus, quam vt natus. Id est, procedit magis vt donum, quam vt filius: vnde donum dicitur. Hanc rationem exponunt quidam ex illo pronunciatio Aristotelis 2. de Anima, cap. 4. Maxime naturale est omnibus viuentibus generare sibi simile, vnde & à nascendo natura nomen desumptum est: cum ergo, inquit, generatio in viuentibus sit quid maxime naturale, & intellectus sit potentia magis naturalis, quam voluntas, eò quod voluntas sit ea potentia, in qua formaliter est primò libertas, fit, vt processio Verbi, quæ est per intellectum, potius habeat rationem generationis, quam processio Spiritus sancti, quæ est per voluntatem. Vnde Hilarius in libro de Synodis: Omnibus, inquit, rebus creatis substantiam voluntas Dei contulit: Filio vero natura dedit.

Tertia, quam amplectitur D. Thomas, & latius explicat 4. contra gentes, cap. 19. colligitur ex Augustino 15. de Trinitate, cap. 27. ad finem, & ex Anselmo Monolog. 53. estque huiusmodi. Cum Verbum diuinum vi suæ productionis oriatur, vt figura substantiæ eius, à quo procedit, vt articulo præcedente fusi à nobis est explicatum, eique sit consubstantialis, eò quod quicquid ad intra procedit ex Deo sit ipsemet Deus: Spiritus vero sanctus, licet propter eandem rationem procedat consubstantialis Patri & Filio, attamen vi suæ productionis non procedit, vt similis substantiæ Patris & Filij, sed potius, vt inclinatio & propensio in eandem substantiam: fit, vt processio Verbi diuini sit generatio, & processio Spiritus sancti minime: generantis namque est, vi suæ productionis sibi simile producere.

Pro solutione argumenti propositi sciendū est. Duobus modis procedere aliquid consubstantialis (hoc est, eiusdem substantiæ, siue numero, siue specie) cum eo, à quo procedit, atque adeo illi in substantia simile. Vno, quia modus ipse productionis est communicatio substantiæ. Altero, quia cum modus productionis alioqui non sit substantiæ communicatio, in aliquo tamen, in quo, propter illimitatam perfectionem, quæcumque nullam inuoluunt imperfectionem, neque relatiuè opponuntur, sese mutuò includunt, suntque vnū & idem prorsus, quemadmodum quicquid ibi cernitur est substantia, ita productio est substantiæ communicatio. Priori modo substantiales omnes generationes create vniuoce, sunt quædam substantiæ communicationes, quibus generantis substantia genito comunicatur, neque enim modus eiusmodi productionum est alius, quam substantiæ producentis communicatio: posteriori vero modo processionis diuinæ per intellectum & voluntatem sunt communicationes substantiæ personarum productum personis productis communicatæ. Et eam quod Pater æternus, dum, intelligendo se, producit Verbum ac imaginem sui, illi communicet substantiam suam, non habet id productio illa ex modo productionis, quia scilicet est productio Verbi per intellectum: quippe cum verbum mente genitum accidit, quoddam esse solet: sed id habet ex Deo ipso, in quo productio est rei consubstantialis, propter infinitam illimitatamque ipsius perfectionem. Quod item Pater & Filius, dum se inuicem, suamque essentiam diligendo Spiritum sanctum spirant, ei tribuant suam

Duobus modis procedit aliquid consubstantialis cum eo à quo procedit.

substantiam, non habet id illa Spiritus sancti pro-
ductio ex modo suo, nempe quia est per volunta-
tem, quippe cum amor productus esse solet quod-
dam accidens, sed id similiter habet ex infinita illi-
mitataque perfectione Dei. Hinc est, quod produ-
cere aliquid consubstantiale in diuinis, non sit satis
ad generationem, eò quod procedes, ex modo proces-
sionis, non habet vt sit producenti consubstan-
tiale, atque adeò in natura simile, sed est illimitata,
infinitaque perfectione diuina. Atque hoc est, quod
supponit, innuitque D. Thomas hoc loco in respon-
sione ad primum, dum ait: *Ad primum dicendum,*
quod quicquid est in diuinis, est vnum cum diuina natura.
Vnde ex parte huius unitatis non potest accipi
propria ratio huius processionis, vel illius. Et in fine so-
lutionis ait: Et inde est, quod procedens in diuinis per
modum amoris & diuina naturam accipit, & tamen
non dicitur naturam. Quare aperte affirmat, procedere
aliquid consubstantiale, non vi modi processio-
nis in sensu explicato, sed ea generali ratione, qua
quicquid est in Deo, est vnum cum diuina natura
non sufficere ad generationis rationem, si id, quod
ex modo productionis in creaturis futurum esset
accidens, in Deo sit substantia, ac ipsemet Deus: si
tamen iuxta formam explicatam procedat eiusdem
naturae, & vi eiusmodi, quem habet productio, pro-
cedat simul vt imago substantiae eius, à quo pro-
ducitur (quo pacto procedit Verbum in diuinis,
iuxta illud ad Coloss. 1. *Qui est imago Dei inuisibilis*)
habeat rationem Filij, quia vi sui peculiaris ac pro-
priae productionis procedit simul vt substantia si-
milis ei, à quo procedit, licet habeat quòd sit sub-
stantia, quia processio ipsius est in diuinis, quòd ve-
rò sit similis producenti, habeat vi suae propriae, &
peculiaris productionis. Verbum itaque creatum,
quo homo, aut Angelus seipsum intelligit, licet pro-
cedat vt simile substantiae eius, à quo elicitur, quia
tamen neque viuens est, neque substantia, sed acci-
dens, non est filius eius, à quo procedit. At Spiritus
sanctus, licet viuens sit, & substantia, eaque generali
ratione consubstantialis Patri ac Filio prodeat, quòd
quicquid est in diuinis est ipsemet Deus: quia tamè
vi modi procedendi non spiratur vt similis Patri &
Filio, sed vt inclinatio & propensio: inde est, vt ne-
que habeat quòd sit Filius, neque eius processio
quòd sit generatio.

Verbum crea-
tum cur non
sit Filius.

Soluitur ar-
gumentum.

Duo alia ar-
gumenta ex
dictis solu-
tur.
Primum.

His ita constitutis, ad argumentum propositum
dicendum est. Definitionem generationis propriae
viuentium esse optimam, nec processioni Spiritus
sancti conuenire. Vltima namque particula intelli-
genda est, quod procedat secundum rationem simi-
litudinis in eadem natura, ex modo suae propriae
productionis: id autem habet, tum omnis generatio
creata propria viuentium, tum etiam processio Ver-
bi in diuinis, vt patet ex dictis: non verò processio
Spiritus sancti, quia licet procedat consubstantialis,
id tamen non habet ex modo suae productionis, sed
ex illa generali ratione, quia quicquid est in Deo,
est ipse Deus, neque ex modo suae productionis
habet, quòd procedat vt similis substantiae produ-
centis, sed vt propensio, & inclinatio in eandem
substantiam.

Ex his facile solues haec duo argumenta, quae
eandem ferè vim habent. Primum est, ex eo pro-
ductio Filij à Patre in humanis est vera generatio
substantialis, quia per eam pater filio impertit eam-
dem speciem naturam: eum, tuas, sed Pater, & Filius vi
diuinae productionis, qua producent Spiritum san-
ctum, ei communicant illam numero naturam sub-
stantialem, quam habent, ipsaque productio ex se

est illius diuinitatis communicatio: ergo productio
Spiritus sancti non minus est generatio, quam pro-
ductio Filij à Patre homine.

Secundò, vi spirationis, qua Pater & Filius spi-
rant Spiritum sanctum, producitur Spiritus sanctus:
sed Spiritus sanctus est Deus: ergo vi productionis
producitur Deus de Deo: ergo non minus proces-
sio Spiritus sancti est generatio, quam vnus homi-
nis ex alio homine.

Ad maiorem primi argumenti dicendum est, nò
ideò productionem filij in corporibus esse proprie
generationem, quia per eam pater quocumque mo-
do communicat eandem filio naturam: sed quia
productio illa ex modo productionis habet, vt sit
communicatio naturae substantialis, quam habet pa-
ter, vt explicatum est: Pater autem & Filius, licet vi
productionis, qua Spiritum sanctum producant,
communicent illi naturam, quam habent: non ta-
men id habet productio illa ex modo ipsius, nempe
quia per voluntatem, vt explicatum est: sed pro-
pterea quòd est productio ad intra in Deo.

Ad secundum, concessa maiori & minori, distin-
guendum est consequens primae consequentiae. Si
enim intelligatur, quasi vi productionis producatur
Deus de Deo, ea generali ratione, qua quicquid ad
intra est à Deo, est ipsemet Deus, ac proinde quòd
vi illius productionis, non quia illo modo est per
voluntatem, sed praecise, quia est diuina, produca-
tur Deus, concedenda est consequentia. Verum id
non est satis ad generationem, sed vltèrius requiri-
tur, vt id, quod producitur, ex modo productionis
producatur tanquam simile producenti, quòd non
habet productio Spiritus sancti, vt ex dictis mani-
festum est. Vnde neganda est secunda consequen-
tia. Si verò consequens primae consequentiae intel-
ligatur, quòd vi illius productionis ita producatur
Deus de Deo, vt vi peculiaris modi illius, nempe
quia est per voluntatem, producatur consubstantia-
lis, aut similis Patri, neganda est consequentia: neque
enim ea productio habet, vt attingat quicquam sub-
stantiale, quia productio est per voluntatem, sed
quia est productio ad intra in Deo.

In responsione ad tertium animaduerte, inten-
tionem D. Thomae eam esse, vt velit, ex processio-
nibus diuinis solam eam, qua Verbum oritur, habe-
re nomen proprium desumptum ex modo, quo na-
tura creata per processionem vnus ex alio commu-
nicatur, appellarique generationem: processioem
verò Spiritus sancti nò habere nomen desumptum
ex modo, quo natura creata communicetur, appel-
lari tamen peculiari nomine spirationem, hoc est,
processionem Spiritus: quo nomine, vt in corpore
articuli ait D. Thomas, quaedam vitalis motio & im-
pulsio innuitur, qua aliquis ex amore moueri, vel
impelli ad aliquid dicitur.

ARTICVLVS V.

Vtrum sint plures processionis in
diuinis, quam duae.

DISPUTATIO I.

CONCLVSIO est. In Deo tantum sunt
duae processionis. Quam probat, tum
quia in Deo sunt tantum duae personae
procedentes, nempe Filius & Spiritus
sanctus: ergo duae tantum processionis. Tum etiam,
quia diuinae processionis accipiuntur secundum
actiones

Secundum.

Solutio pri-
ma.

Serui.

Spirationis
nomen vlti-
mè motum
ac impulsio
innuit.

actiones immanentes: in natura autem merè intel-
lectuali, qualis est diuina. duæ tantum sunt imma-
nentes functiones, intelligere videlicet & velle: er-
go duæ tantum processiones. Animaduertendum
est, conclusionem esse de fide: concessis namque
pluribus, aut paucioribus processibus, confiren-
dum quoque esset, in Deo esse plures, aut pauciores
personas, quam tres, quod est contrarium fidei, vt
artic. 1. fusè ostensum est.

DISPUTATIO II

De processione diuina sint per intellectum,
& voluntatem.

Durandus in 1. dist. 6. q. 2. affirmat processio-
nes diuinas non esse per intellectum & volun-
tatem, sed ex fecunditate essentia diuina: quam fec-
cunditatem, inquit, habet natura diuina in Patre ad
producendum Filium, non quia intelligens est, quasi
Pater intelligendo producat Filium: & in Patre &
Filio ad producendum Spiritum sanctum, non quia
vix habet ad diligendum, quasi Pater & Filius dili-
gendo producant Spiritum sanctum: sed eam habet,
quia infinita est. *Quare quemadmodum, inquit, si ca-
lor in igne esset intelligens, nec produceret calorem in-
telligendo, nec fecundus esset ad eum producendum, quia
intelligens, sed alia via produceret, & alia ratione esset
fecundus, puta, quia in se est calor, cui suapte natura
conuenit communicare calorem: ita Pater æternus, non
quia intelligens, nec intelligendo producat Filium, sed
quia habet fecunditatem ad illam naturam communi-
candam per generationem, quam proinde eodem modo
illi communicasset, esto per impossibile non esset intelli-
gens.* Simili modo vult, vt Pater & Filius non quia
diligunt, neque diligendo producant Spiritum
sanctum, sed quia habent naturæ fecunditatem ad
ipsam communicandam: quam tamen eodem modo
Spiritu sancto communicasset, esto per impossi-
bile suapte natura non diligerent. *Quare, inquit, se-
cliusi à Deo per cogitationem intellectu & voluntate, ac
intelligere & velle, adhuc in Deo esset generatio Filij
& spiratio Spiritus sancti.*

Id verò, quod omnes Doctores affirmant, Filium
videlicet procedere per intellectum, & Spiritum
sanctum per voluntatem, ait, intelligendum esse,
non proprie, sed per similitudinem & accommoda-
tionem quandam ad imaginem sanctissime Trinita-
tis, que in creatura mente prædita per intellectum
& voluntatem cernitur: ita scilicet, vt quia in eius-
modi creatura prima emanatio est per intellectum,
& secunda per voluntatem, eò quod nihil sit voli-
tum, quin præcognitum; generatio diuina dicatur
esse per intellectum, non quod re vera per intelle-
ctum sit, sed quod sit prima: processio verò Spiritus
sancti dicatur esse per voluntatem, non quod
per voluntatem sit, sed quod sit secunda, Filijque
generationem supponat.

Probat verò Durandus suam sententiam primò.
Quia, si Filius à Patre produceretur per intellectu,
& Spiritus sanctus à Patre & Filio per volunta-
tem, vel intelligere & velle essent ipsamet produ-
ctiones Filij & Spiritus sancti, eo modo quo cale-
factio est productio caloris; vel essent principia
producentia, sicut calor in igne est principium in-
ducens calorem in aquam: neutrum dici potest: er-
go Filius & Spiritus sanctus non producuntur per
intellectum & voluntatem.

Quòd nulla ratione dici possit, intelligere &
velle esse ipsamet productiones Filij & Spiritus

sancti, probat primò. Quia productiones personarum
sunt actus notionales, qui si sumantur actiue
sunt solùm in personis producentibus, & non in
productis: si verò sumantur passiuè, sunt solùm in
personis productis, & non in producentibus: sed in-
telligere & velle non sunt actus notionales, sed ef-
fentiales communes omnibus tribus personis, vt
omnes consentunt: ergo intelligere & velle non
sunt ipsamet productiones Filij & Spiritus sancti.
Secundò, quia, cui conuenit actus, per quem pro-
ducitur aliqua persona, conuenit producere eam-
dem personam, vt cui conuenit generare, conuenit
producere Filium: sed intelligere & velle conue-
niunt omnibus personis: ergo si fuit ipsamet pro-
ductiones personarum, quælibet persona diuina
produceret Filium & Spiritum sanctum, quod est
hæreticum. Tertio, productiones personarum di-
stinguuntur realiter: intelligere & velle non di-
stinguuntur realiter: ergo non sunt productiones
personarum.

Quòd nulla etiam ratione dici possit, intelli-
gere & velle esse principia producentia Filium & Spi-
ritum sanctum probat. Quia id, cui conuenit condi-
ditio pugnans cum fecunditate, non potest esse
principium actus, per quem aliquid producitur vt
de se est manifestum, quippe cum esse principium
actus, per quem aliquid producitur sit esse fecun-
dum ad illud producendum: sed intelligere & vel-
le, cum sint actiones immanentes, conuenit vt ex il-
lis nihil ulterius sequatur, vt Arist. 9. Metaph. textu
16. affirmat, id quod est conditio cum fecunditate
pugnans, quippe cum fecunditas in eo sit posita: vt
inde natum sit aliud sequi: ergo intelligere & velle
esse nequeant principia, quibus Filius & Spiritus
sanctus producantur.

Secundò probat Durandus principale institu-
tum, quia secundum idem proportionem quam co-
uenit Deo & creaturis fecunditas ad aliquid pro-
ducendum: sed creaturis non conuenit, qua intelli-
gentes, aut volentes sunt, sed ratione alicuius prio-
ris quod ad plura, quam ad intelligentia se exten-
dat, nempe ratione naturæ, vt pater, quia fecundi-
tas ad generandum conuenit etiam rebus cogni-
tione carentibus, & licet reperiat in creaturis in-
tellectu præditis, neque per intellectum & volun-
tatem, neque per aliquid, quod ad has potentias
pertineat, generant, sed per aliquid aliud: ergo eo-
dem modo, licet Deus intelligens sit & volens, vis-
tamen & fecunditas ad generandum & producen-
dum aliquid, non ei conueniet per intellectum &
voluntatem, sed per naturam, eo modo quo, esto ca-
lor ignis esset intelligens, non produceret alium ca-
lorem per intellectum, sed per fecunditatem suæ
naturæ, vt eum de facto producit.

Tertio, quia, qualis est ordo secundum rem inter
ea, que re ipsa distinguuntur, talis est ordo secun-
dum rationem, inter ea, que distinguuntur ratione
solùm: sed in homine, in quo natura, intellectus, &
voluntas distinguuntur re, productio re ipsa est
à natura, & non ab intellectu & voluntate: ergo in
Deo, in quo hæc tria solùm distinguuntur ratione,
productio erit immediatè à natura, & non ab intel-
lectu & voluntate.

Sententia hæc Durandi non immeritò iudicatur
non solùm falsa & temeraria, sed etiam periculosa
in fide, imò & erronea. In primis enim contra com-
munem sententiam, non solùm scholasticorum,
sed etiam sanctorum Patrum, Augustini, Hilarij,
Hieronymi, Anselmi, ac cæterorum, qui de hac re
loquuntur: in re autem adeò graui discedere à com-
muni

durandus in 1. dist. 6. q. 2.

*durandus argu-
mentum.*

*Secundum
argumentum.*

Tertium.

*Responsum
Durand.
Processiones
in diuina ef-
fentiales sunt
& voluntatem.*

Ad hunc sententia Doctorum, temerarium est & periculosum. Deinde vero argumentor contra eum. Primò: Quia si Filius Dei non procederet per intellectum, non esset propriè Verbum, inò nec vi deo rationem, quare ea appellatio in ipsum quaderet: asserere autem filium Dei non esse Verbum Patris aeterni, error est in fide, contra illud: *In principio erat Verbum.*

Secundò, si Filius non procederet à Patre per intellectum, & Spiritus sanctus ab utroque per voluntatem, non magis procederet Filius vt sapientia, figura, & imago inuisibilis substantiæ Patris, quam Spiritus sanctus: contrarium autem apertè docent Scripturæ. Ecclesiastici namque 24. & alibi, appellatur *sapientia genita*, ad Hebraeos 1. dicitur *figura substantiæ Patris*, & ad Coloss. 1. *imago Dei inuisibilis*. Præterea inde ulterius sequeretur, non magis processionem Filij esse generationem, quam processionem Spiritus sancti, quod est hæreticum. Ac sanè iuxta sententiam Durandi asserentis, tam Filium à Patre, quam Spiritum sanctum ab utroque, procedere per naturam, & non per intellectum & voluntatem, non video, quæ apparens ratio reddi possit; quare processio Spiritus sancti non sit generatio, sicut est processio Filij, & quare Spiritus sanctus non sit Filius Patris aeterni.

Tertiò, concessa Durandi opinione, nulla est ratio quare, vt fides Catholica docet, filius procedat à solo Patre, & Spiritus sanctus ab utroque, & quare processio Spiritus sancti ordine originis supponat processionem Filij: eum tamen, si, vt Scripturæ apertè sonant, affirmatque communis Patrum & Scholasticorum sententia, filius procedat per intellectum, & Spiritus sanctus per voluntatē, in promptu sit ratio. Etenim cum operatio voluntatis supponat operationem intellectus, eò quòd nihil sit volitum, quin præcognitum: & operatio, conceptio-ve intellectus concurrat ad actum voluntatis, in primis sit, vt ordine originis processio Spiritus sancti, quæ est per voluntatem, supponat processionem Filij, quæ est per intellectum, atque adeò vt Filius sit à solo Patre. Deinde etiam fit, vt Spiritus sanctus sit à Filio, qui est Verbum & cõceptio Patris: idque non solum quia conceptio intellectus concurrat ad actum voluntatis, sed etiam, quia Pater per generationem, quam processio Spiritus sancti supponit, communicat Filio quicquid in se habet & Filio nõ opponitur, ac proinde communicat ei vim ad spirandum Spiritum sanctum.

Quartò, data opinione Durandi, nulla potest reddi ratio, quare à Patre procedant duæ tantum personæ, & non plures, aut pauciores, ac proinde quare in Deo sint tantum tres personæ, quemadmodum redditur iuxta Catholicam, veramque sententiam, videlicet, cum processionem sint per operationes immanentes, quæ sunt in Deo: in Deo autem eæ operationes sint duæ tantum, nempe intelligere & velle, necessarium omnino esse, vt à Patre duæ tantum sint processionem, & duæ personæ procedentes.

Quintò, si Filius & Spiritus sanctus non producerentur per intellectum & voluntatem, eorū processionem nõ essent vitales, quippe cum in Deo nulla sint vitales functiones: præter intelligere & velle: unde ulterius sequeretur, generationem Filij nõ esse generationem propriam viuentibus: Filiumque in diuinis non esse propriè Filium, cum in communi vsu loquentium, quod non producit per generationem propriam viuentibus, non dicatur filius.

Sextò, in rebus creatis nulla generatio, nullusque actus emanat immediatè à natura, substantiæque rei

create, sed omnes oriuntur à natura mediante alia qua potentia: ergo in Deo generatio & spiratio nõ erant immediatè à natura diuina, sed interuentu potentie: cum ergo ad intra nulla alia sit potentia in Deo, quam intellectus & voluntas, fit, vt in diuinis Filius à Patre, & Spiritus sanctus ab utroque procedant, non immediatè per naturam, sed per intellectum & voluntatem.

Ad argumenta Durandi deueniamus, meo iudicio tres illæ rationes, quibus priorem partem minoris primi argumenti ostendit, sufficienter probat, intelligere & velle essentialiter non esse in Patre & Filio ipsafinet productionem actiua, quibus Pater producit Filium, & Pater & Filius producant Spiritum sanctum, quod iam nos artic. 3. disput. 4. affirmauimus ac explicauimus. Inde tamen non sequitur, Patrem non producere Filium per intellectum, Patremque & Filium nõ producere Spiritum sanctum per voluntatem. Etenim, vt ibidem explicatum est, in hoc sensu dicitur Filius produci à Patre per intellectum; quia Pater intelligendo dicit Filium Verbum suum æternum: dicere autem est in Patre, & non in Filio, estque generare actiue. Et quamuis in obliquo includatur intelligere, eò quòd dicere sit intelligendo producere, addit tamen relationem producentis per intellectum ad productum, quam dicit in recto, & in qua posita est ratio generationis actiue. Licet autem relatio illa re & ratione formali sit idem cum intelligere, eò quòd respectu omnia in diuinis secundum esse & rationem formalem sint idem cum absolutis, distinguitur tamen ab illo virtute, intelligereque est quid absolutum existens in omnibus tribus personis: at relatio illa est in solo Patre, neque ex natura rei distinguitur vllò modo à paternitate, vt in frequentibus erit manifestum. Eodem modo, vt ibidem explicauimus, in eo sensu dicitur Spiritus sanctus produci à Patre & Filio per voluntatem, quia Pater & Filius diligendo spirant Spiritum sanctum, spirare autem est in Patre & Filio, & non in Spiritu sancto. Et quamuis in obliquo includatur diligere, eò quòd spirare sit diligendo producere, addit tamen relationem producentis per voluntatem ad productum, quam dicit in recto, & in qua posita est ratio spirationis actiue. Licet autem illa relatio re, & ratione formali sit idem cum diligere essentiali, ab eo tamen distinguitur virtute: diligereque est quid absolutum commune tribus personis, relatio verò illa est in solo Patre & Filio, neque distinguitur vllò modo ex natura rei à relatione, per quam Pater & Filius constituuntur in ratione spiratoris actiue. Ex his patet aliud esse in diuinis operationem vitalem, aliud productionem vitalem. Intelligere namque & velle, quæ in diuinis absoluta quædã sunt communia tribus personis, nulliusque rei ad intra sunt productiua, neque productiones ipsæ Filij & Spiritus sancti dici debent, sunt operationes vitales: dicere verò seu generare, & spirare, quæ supponunt, atque in obliquo includunt ipsas operationes vitales, eò quòd vnum eorū sit intelligendo producere Filium, & aliud diligendo producere Spiritum sanctum, in recto tamen dicit solas relationes eius, à quo alius per intellectum & eius à quo alius per voluntatem: sunt propterea, non quidem operationes vitales, sed productiones vitales, operationes ipsas vitales supponentes, eaque in obliquo includentes. Consonat quàm maximè D. Thomas in 1. dist. 32. q. 1. artic. 1. & 2. quibus in locis affirmat, intelligere notionale, quod non est aliud quam intelligendo producere Filium, esse respectum patris ad

Ad primam argumentum Durandi. Intelligere & velle nõ sunt in Patre & Filio ipsafinet productionem actiua, quibus Pater producit Filium, & Pater & Filius producant Spiritum sanctum, quod iam nos artic. 3. disput. 4. affirmauimus ac explicauimus. Et quid in obliquo includat.

Spirare quod includat, & in quo sit spiratio, & rationem actiue.

Operatio vitalis, & productiua vitalem, sunt in diuinis.

MOL
INDIA
D

Spiritus sanctus cur sit à Patre & Filio.

ad Filium, & diligere notionale, quod simili modo non est aliud, quam diligendo producere Spiritum sanctum, esse respectum in Patre & Filio comparatione Spiritus sancti. Idemque videtur docere Scotus in 1. distin. 2. quaest. 7. in eo loco, quem artic. 1. huius quaestionis disputatione vltima citauimus & expendimus.

Opinio Bar. Terres. Torres hoc loco affirmat, intelligere & velle esse ipsas productiones Filij & Spiritus sancti, difficileque satisfacit argumentis Durandi. Præterea cum intelligere & velle sint ab intellectu & voluntate rãquam à principio quo, & ab essentia tamquam ab eo, in quo est intellectus & voluntas, sanè si intelligere & velle sint ipsamet productiones Filij & Spiritus sancti, consequens esse videtur, intellectum & essentiam generare, & voluntatem & essentiam spirare, eo modo quo ferram dicimus secare, tamquam id, quo artifex secat, imò eo modo quo dicimus, Deum intellectu intelligere, & voluntate velle tamquam principio: id tamen nullo modo est concedendum. Etenim cap. *Damianus*, de summa Trinitate, & fide Catholica definitur, *essentiam nec generare nec generari, neque spirare, neque spirari*: quod tamen non absolute definitur, si contrarium in aliquo sensu esset verum.

Responsio Terres. Torres ad hoc argumentum negat consecutionem, rationemque reddit, *quoniam nõ semper inquit, actio tribuitur instrumento: dicimus namque, nos dentibus comedere, nec tamen concedimus dentes comedere, dicimus etiam hominem arundine inferre iniuriam proximo, nec proinde concedimus arundinem inferre eam iniuriam.* Addit præterea, verbum produci à Patre per actum intelligendi, non quatenus est intelligere, sed quatenus est dicere, subiungitque, dicere & intelligere sola ratione distingui inter se, quatenus dicere importat respectum ad verbum, intelligere verò ad res cognititas, simili modo ait: *Spiritum sanctum produci à Patre & Filio per actum diligendi, non quatenus diligere est, sed quatenus est spirare, quo patris ratione distinguitur à diligere, sicut dicere & intelligere sola ratione differunt. Quare, inquit, generatio & spiratio non sunt intelligere & velle absolute, sed quatenus intelligere & velle sunt dicere & spirare in qua consideratione non sunt actus essentielles, sed notionales.*

Annulatio. In his verò non satis sibi constat Torres. Intelligere namque, quatenus intelligere, quid absolute est, ac essentielle habens annexum respectum rationis ad res intellectas: dicere verò, quia dicere est quid respectuum reale in Patre ad Verbum dictum, ut ipsamet hoc loco concedit, affirmaueratque articulo primo huius quaestionis: quare dicere ita distinguitur ratione ab intelligere, ut nihilominus ex natura rei virtute etiam distinguatur ab eo formaliter: respectuum namque reale in Deo ab absoluto virtute distinguitur ex natura rei formaliter: non est igitur concedendum, intelligere esse ipsamet productionem Filij, quandoquidem non intelligere, quod est absolutum, sed dicere, quod est respectuum, & quid virtute ab intelligere distinctum, est ipsa productio Filij. Nec verò imponit D. Thomas, quasi afferuerit hoc loco, intelligere & velle esse ipsas productiones Filij & Spiritus sancti. D. Thomas namque solum afferuit, processiones accipi secundum actiones immanentes, quæ sunt intelligere & velle, quod non est esse ipsamet actiones, sed eas supponere, in eisque quasi fundari, easdemque in obliquo includere, quatenus Patrem dicere est intelligendo producere Filium, Patremque, & Filium spirare, est diligendo producere Spiritum sanctum. Quia ergo generare & spirare non signi-

A fican intelligere & velle, quæ sunt ab essentia & intellectu, ac voluntate, sed significant intelligendo, aut diligendo producere: producere autem intelligendo, aut diligendo neque sunt essentia, neque intellectus, aut voluntatis, sed suppositorum Patris & Filij, inde est, quòd neque essentia, neque intellectus, aut voluntas dicantur generare, aut spirare, sed suppositum Patris dicatur generare Filium, & supposita Patris & Filij dicantur spirare Spiritum sanctum. Eatenus verò dicitur Pater generare intellectum, quatenus intelligendo dicit, ipsumque dicere supponit, ac in obliquo includit intelligere, in quo quasi fundatur, quòdque peculiari quadam ratione communicat Filio, dum illum per intellectum dicit. Eatenus etiam Pater & Filius dicuntur spirare voluntate, quatenus spirare est diligendo producere: spirareque supponit, includitque in obliquo diligere, in quo quasi fundatur, quòdque peculiari quadam ratione Pater & Filius communicant Spiritui sancto dum eum spirant.

B Hac ergo regula vtendum est ad discernendum, an actio conueniat instrumenti principiove quo, tamquam ei per quod suppositum operatur. Quando significatur actio solum, quo ad id, quod per ea instrumentum, aut principium exercetur, ita nimirum, vt nihil aliud inuoluatur in significato, tunc actio tribuitur instrumento, aut principio quo. Quando verò non solum significatur actio quo ad id, quod exercetur per instrumentum, aut principium, sed aliquid aliud includitur, aut inuoluatur in significato, tunc non est necesse, vt actio tribuatur instrumento, aut principio quo. Vnde quia calefacere & intelligere significatur solum quoad illud quod exercetur per calorem, & formam substantialem ignis, & quo ad id quod exercetur per intellectum, & animam intellectualem, concedimus calorem & formam substantialem ignis calefacere, vt id, quo ignis calefacit, intellectumque & animam mente præditam intelligere, vt id, quo homo intelligit, eodemque modo concedimus, intellectum diuinum & essentiam diuinam intelligere. Quia verò comedere non solum dicit scindere & terere cibum, quod fit dentibus, sed simul ac præcipue includit, sumere cibum quod non dentibus, sed supposito per fauces aliæque instrumenta conuenit, fit, vt licet dicamus, nos dentibus comedere, quatenus illis scindimus & terimus cibum, non tamen dicamus dentes comedere. Quia etiam quemadmodum peccare, ita etiam inferre iniuriam, solum est agentis liberè, fit, vt licet arundine peccemus, ac inferamus iniuriam, quando ea percutimus proximum, verèque dicamus arundinem percussisse, vt instrumentum, non tamen concedamus, vel arundinem peccasse, vel intulisse iniuriam, sed id supposito, quod liberè eam mouit, ac voluntati tribuamus. Eodem modo, quia generare, in diuinis non est intelligere, quod est ab intellectu & essentia, sed est dicere intelligendo, quod est à supposito, & non ab essentia aut intellectu, non dicimus essentiam, aut intellectum generare, sed suppositum patris.

Regula ad cognoscendum an conueniat actio alicui principio quo.

E Ad primum ergo Durandi argumentum neganda est maior: neutrum enim illorum est necessarium, vt Filius produci dicatur à Patre per intellectum & Spiritus sanctus à Patre & Filio per voluntatem, vt explicatum est.

Ad primum.

F Ad secundum in primis neganda est maior: productio namque creaturarum est per communicationem distincta numero naturæ ab ea, quæ est in producente: productio verò in diuinis non item. Præterea, productio creaturarum, est per actionem

Ad secundum.

ad

Generatio nec essentia, nec intellectus, sed per se supposito conueniat.

ad extra: productio verò in diuinis est per emanationem ad intra, quæ licet non sit ipsamet operatio ad intra, quæ est intelligere & velle, eò quòd in diuinis productio non sit vera actio, sed respectus eius, à quo alius, est tamen coniuncta cum operatione ad intra, eamque supponit, & quodam modo includit, vt explicatum est: quare non est necesse, vt quemadmodum productiones, quibus quædam substantiæ creatæ producuntur ab aliis, non sunt per intellectum & voluntatem, ita etiam productiones, quibus quædam personæ diuinæ producuntur ab aliis, per eas potentias non sint. Ad minorem etiam dicendum est, productiones, quibus quædam res creatæ res alias producunt, non esse immediatè à natura, hoc est, à substantia rei agentis, sed esse mediantibus potentiis variis pro diuersitate productionum, ac effectuum. Quòd si nomine naturæ intelligat Durandus principium non liberum, dicendum est processiones diuinæ non esse per intellectum & voluntatè, quatenus sunt facultates liberæ, sed quatenus sunt naturales: neque enim per eiusmodi processiones vllam libertatem habet Deus.

Ad tertium.

Eodem modo respondendum est ad tertium argumentum, in primis maiorem esse falsam, quando productiones non emanant per eandem, sed per diuersas facultates: quæ autem ab hominibus producuntur per generationem, non proficiuntur ab intellectu & voluntate, sed à vi generatrice, quæ est in homine facultas distincta: emanationes verò personarum diuinarum sunt per intellectum & voluntatem, sicut ostensum est. Quòd ad minorem verò attinet, dicendum est, in homine productionem substantiarum, licet non sit ab intellectu & voluntate, non tamen esse immediatè à natura, hoc est, à substantiâ, sed mediante vi generandi, aliq̄ verò productiones procedunt ab homine per varias potentias, & quædam per intellectum & voluntatem, etiâ vt facultates liberæ sunt: personæ verò diuinæ, licet producantur per intellectum & voluntatem, non tamen vt sunt in Deo facultates liberæ, sed vt sunt naturales.

QVÆSTIO XXVIII.

De relationibus diuinis.

ARTICVLVS I.

Virum in Deo sint aliqua relationes reales.

Relationes originis in Deo esse reales.

PROCESSIONES disputat secundo loco D. Thomas de relationibus diuinis. Conclusio affirmat, estque de fide. Probatur quoniam in Deo sunt tres personæ realiter distinctæ: & distinguuntur per relationes: ergo relationes illæ sunt reales. Consequentia est euidens, quoniam si essent relationes rationis, sanè personæ non distinguerentur per eas realiter. Maior multis testimoniis ostensa est esse de fide artic. i. quæst. præced. Minor verò probatur, ex Concilio Lateranensi, cap. *Firmiter*, de summa Trinitate & fide Catholica, vbi dicitur: *Hæc sancta Trinitas secundum communem essentiam indiuidua, & secundum personales proprietates discreta*: per personales autem proprietates relationes intelligit Concilium. Pater namque & Filius in reliquis conueniunt, præterquam in relationibus paternitatis & filiationis, quæ sunt proprietates earum personales. Secundo, ex Concilio Toletano II. in confessione

A fidei, vbi ita habetur: *In rebus personarum nominibus, Pater ad Filium, Filius ad Patrem, Spiritus sanctus ad utrosque referitur: quæ cum relatiuè tres personæ dicantur, vna tamen naturalis substantia creditur. Et infra: In relatione personarum numerus cernitur: in diuinitatis verò substantiâ, quid numeratum sit non comprehenditur.* Sophronius quoque in epistola eruditissima, quæ habetur in 6. Synodo actione 11. & à toto Concilio tamquam orthodoxa approbatur actione 13. latè docet, tres personas diuinas esse vnum in essentia: distinguuntur verò inter se realiter proprietatibus personalibus, quibus ad inuicem se respiciunt. In Concilio etiam Florentino sess. 8. post medium, etiam docetur, proprietates personales relatiuas esse, & per eas personas inter se realiter distinguuntur.

Secundo probatur eadem conclusio ratione D. Thomæ in argumento, sed contra. Deus realiter est Pater, & realiter est Filius: sed est Pater à paternitate, & filius à filiatione: ergo paternitas & filiatio relationes reales sunt in diuinis.

Quòd si quis aduersus hanc rationem obiicit, Eodem modo posse probari relationem dominij, quæ est in Deo comparatione creaturarum, esse respectum realem, quod tamen constat esse falsum, conficiatque hoc simile argumentum. Deus realiter est Dominus creaturarum: est autem Dominus à relatione dominij: ergo relatio dominij est in Deo relatio realis. Dicendum est, vt quæst. 13. artic. 7. dicebamus, Deum dici realiter dominum, tam quoad fundamentum, quàm quoad rationem fundandi eam relationem, quæ quidem ratio fundandi est vera actio realis, quæ Deus realiter attingit creaturas: non verò quoad relationem ipsam, quæ in Deo est rationis: at verò dici realiter Patrem, quoad relationem ipsam paternitatis, per quam constituitur in esse Patris, & non quoad aliquid aliud: quòd fit, vt in re proposita optimè sequatur, relationem paternitatis esse relationem realem.

Tertiò argumentatur D. Thomas in corpore articuli in hunc modum. Relationes, quæ sunt inter res eiusdem naturæ: quarum vna procedit ab aliâ, non sunt rationis, sed reales: atqui diuinæ relationes, vt paternitas & filiatio, sunt inter personas eiusdem numero naturæ, quarum vna procedit ab aliâ: ergo sunt relationes reales.

Circa id, quod ait D. Thomas, in solis relatis reperiri aliqua secundum rationem, & non in aliis generibus, aduertendum est, non intendere in genere prædicamentali relatorum reperiri relata aliqua rationis: constat namque genus illud esse ens reale: sed eius eam esse mentem, vt velij, modum proprium generis illius prædicamenti, in quo à cæteris prædicamentis distinguitur, & qui in eo consistit, vt eius esse sit aliud, esse communem relatis realibus & rationis: non tamen vniocè, sed analogicè: quippe cum idem modus communis in relatis realibus sit essentialiter ens reale, verumque accidens reale, in relatis verò rationis ens rationis: ens autem reale & rationis conuenit nequeunt in aliquo vniocè vtrique essentiali. Quod itaque vult Diuus Thomas, est, modum proprium relatiuorum, nempe esse ad aliud, si sumatur, non vniocè ac presè, vt est quid reale, sed analogicè & latè, completi sinu suo relatiua realia & rationis: modum verò aliorum prædicamentorum, neque eo modo comparati fecum entia rationis: eò quòd eiusmodi modis subire rationem entis rationis repugnet. Fortè tamen doctrina hæc D. Thomæ non est vniuersim vera. Numerus namque Angelorum non est quantitas realis, sed rationis: numerus etiam

conorunt,